

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXXIV. évfolyam
2024/2.

A TARTALOMBÓL

A NATO washingtoni csúcsertekezlete a 75. évforduló jegyében

Brazília és Oroszország arktiszi tevékenysége és ambíciói

AZ EU diplomáciai törekvései a mesterséges intelligencia nemzetközi szabályozására

Perjés Géza életműve hadelméleti megközelítésben

A Monarchia haderejét sújtó természeti katasztrófák az Alpesebben az első világháborúban

A sorállomány külföldre szökésének néhány rendkívüli esete a határőrségnél, 1957–1962 között

A közúti hidak teherbírásának katonai besorolását meghatározó tényezők

A Hadtudomány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával jelenik meg. A folyóiratot az MTMT indexeli és a REAL archíválja.

A lapszám szerzői

Dr. Balla Tibor, az MTA doktora, ezredes,
kutatóprofesszor, NKE HHK

Dr. Fórizs Sándor, PhD, ny. dandártábornok

Hajós Bence hidász mérnök,
Első Lánchíd Bt. ügyvezető

Dr. Mező András, PhD, ömt. alezredes,
tanársegéd, NKE HHK

Mészáros Zoltán főigazgató, NKE Egyetemi Könyvtár

Dr. Molnár Anna, PhD,
tanszékvezető egyetemi tanár, NKE HHK

Dr. Molnár Dóra, PhD, egyetemi docens, NKE HHK

Dr. Nagy Miklós Mihály, PhD, ny. alezredes,
katonai szakíró, történeti geográfus

Nosza Vilmos ezredes, vezető szakreferens,
NKE HHK

Szalkai Patrik, doktorandusz, NKE HDI

Siposné prof. dr. Kecskeméthy Klára, CSc, ny. ezredes,
egyetemi tanár, NKE HHK

Prof. dr. Szenes Zoltán, CSc, ny. vezérezredes,
professor emeritus, az MHTT elnöke

Dr. P. Szabó Sándor, PhD,
tanszékvezető egyetemi docens, NKE HHK

Rövidítések:

HDI – Hadtudományi Doktori Iskola
HHK – Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
MHTT – Magyar Hadtudományi Társaság
NKE – Nemzeti Közszolgálati Egyetem
ömt. – önkéntes műveleti tartalékos

E lapszámunk
a Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával jelent meg

A Magyar Hadtudományi Társaság és az

MTA Hadtudományi Bizottság „A” kategóriás, lektorált folyóirata

Felelős kiadó:

Szenes Zoltán, az MHTT elnöke
A folyóirat szerkesztőbizottsága

Elnök:

Siposné Kecskeméthy Klára

Elnökhelyettes:

Hausner Gábor főszerkesztő

Online folyóirat szerkesztő:

Fi Károly

Angol nyelvi lektor:

Panajotu Kosztasz

Angol nyelvi szerkesztő:

Gazdag Erika

A bizottság tagjai:

Balla Tibor, Farkas Ádám,
Forgács Balázs, Haig Zsolt,
Horváth Attila, Kátai-Urbán Lajos,
Lakner Zoltán, Palik Mátyás,
Remek Éva, Ujházy László,
Boguslaw Pacek (Krakkó),
Alexei Voskressenski (Moszkva)
Thomas-Durell Young (Monterey).

Szerkesztőbizottság és kiadó:

Budapest X., Hungária krt. 9–11.

Tel.: 432-9000/29-684 mellék

A mellék HM-vonalon
közvetlenül hívható.

Levélcím:

1581 Budapest, Pf. 15.

E-mail cím:

hadtudomany@gmail.com

Honlap:

www.mhtt.eu/?page=ht_archiv

Nyomtatott kiadásváltozat:

ISSN 1215-4121

Műszaki szerkesztés, nyomdai előkészítés:

BAUSZ Stúdió

Nyomtatta:

Prime Rate Kft.

Online kiadásváltozat:

ISSN 1588-0605

Webmester:

Jelencsics Imre

HADTUDOMÁNY

HUNGARIAN MILITARY SCIENCE

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXXIV. évfolyam

2. szám

2024. október

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

Siposné Kecskeméthy Klára

Washingtoni NATO-csúcs: ünnepi ülés, hétköznapi feladatok 3

Molnár Dóra, Szalkai Patrik

A BRICS-országok jelenléte és érdekeltségei az Északi-sarkvidéken 17
1. Brazília és Oroszország

Molnár Anna

Az Európai Unió mesterséges intelligenciával
kapcsolatos diplomáciai tevékenysége 35

HADMŰVÉSZEZET

Nagy Miklós Mihály

Perjés Géza hadtudományi életműve 50

HADTÖRTÉNELEM

Balla Tibor

Az osztrák–magyar haderő tevékenységét befolyásoló természeti
katasztrófák az első világháború alpesi régiójában 71

HONVÉDELEM

Fórizs Sándor

Halálos fegyverhasználatok és kiadatási eljárás
a határőrségnél 1957–1962 között. 86

KATONAI MŰSZAKI TUDOMÁNYOK

Bence Hajós

Safety and dynamic factors for determining
the military load capacity of road bridges 101

FÓRUM

Szenes Zoltán, P. Szabó Sándor

XI. Xiangshan Fórum. Peking, 2024. szeptember 12–14. 114

A TÁRSASÁG HÍREI

Az évfordulók tükrében. Fókuszban a Balkán

(Nosza Vilmos) 119

Nemzeti biztonság, drónok és mesterséges intelligencia.

Tudományos konferencia a Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Hadtudományi és Honvédtisztképző Karán, 2024. október 29.

(Mező András) 122

SZEMLE

Balla Tibor: Tábornoki portrék a dualizmus időszakából

(Mészáros Zoltán) 125

Siposné Kecskeméthy Klára[✦]

Washingtoni NATO-csúcs: ünnepi ülés, hétköznapi feladatok

DOI 10.17047/HADTUD.2024.34.2.3

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete, amely a legerősebb és legsikeresebb szövetség, Washingtonban megünnepelte alapításának 75. évfordulóját. A washingtoni csúcstervezetelen számos témakörrel foglalkoztak: a legfontosabb témakör az Ukrajnának nyújtandó folyamatos és kiszámítható politikai, katonai, pénzügyi, gazdasági és humanitárius segítségnyújtás volt. Megerősítették a védelmi költségvetési kötelezettségvállalás (Defence Investment Pledge) végrehajtását. A tagországok több mint kétharmada teljesítette a GDP legalább 2%-át kitevő éves védelmi kiadásokra vonatkozó kötelezettségvállalást. A NATO Oroszországhoz fűződő viszonya változatlan, a legjelentősebb és legközvetlenebb fenyegetést jelenti a Szövetség számára. Kína rendszerintű kihívást jelent a Szövetség érdekei, biztonsága és értékei számára. Aggasztónak ítélték az orosz–kínai mélyülő stratégiai partnerséget, valamint az Oroszországi Föderáció fedett technológiai transzferrel történő kínai támogatását. A csúcstalálkozón szinte teljesen háttérbe szorultak a NATO partnerségi kezdeményezéseihez kapcsolódó évfordulók, pedig a Partnerség a Békéért Kezdeményezés és a Mediterrán Párbeszéd a harmincéves, az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés a húszéves fennállását ünnepelte. Új korszak kezdődik október 1-jén a Szövetség életében, az egy évtizeden át a NATO élén álló Jens Stoltenberg főtítkárt Mark Rutte váltja.

KULCSSZAVAK: Washington, Ukrajna, védelmi költségvetés, tehermegosztás, Oroszországi Föderáció, ázsiai–csendes-óceáni partnerek, Kína

NATO summit in Washington: celebratory meeting, everyday tasks

The North Atlantic Treaty Organisation, the strongest and most successful alliance in history, celebrated the 75th anniversary of its founding in Washington. Several important issues were addressed at the Washington Summit among them the most important issue was the continued and predictable political, military, financial, economic, and humanitarian assistance to Ukraine. The implementation of the Defence Investment Pledge was reaffirmed at the Washington Summit. More than two-thirds of member countries have met the commitment to spend at least 2% of GDP on defence annually. NATO's relationship with

✦ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Művelési Támogató Tanszék
National University of Public Service, Military Science and Officer Training Faculty, Department of Operation and Support; e-mail: siposne.kecsekemethy.klara@uni-nke.hu; <https://orcid.org/0000-0002-4150-7823>

the Russian Federation remains unchanged and represents the most significant and immediate threat to the Alliance. China constitutes a systemic challenge to Alliance interests, security, and values. The deepening Sino-Russian strategic partnership and Chinese support for the Russian Federation through covert technology transfer are of concern. The anniversaries of NATO's partnership initiatives were almost entirely overshadowed while the Partnership for Peace and the Mediterranean Dialogue initiatives celebrated their 30th anniversary, and the Istanbul Cooperation Initiative its 20th anniversary. A new era begins for the Alliance, with a new Secretary General at the forefront.

KEYWORDS: Washington, Ukraine, defence expenditure, burden sharing, Russian Federation, Asia-Pacific Partners, China

Bevezetés

A csúcstalálkozók meghatározó fontosságúak a NATO életében, emblemikus helyszíneken, fontos történelmi események mérföldkövei, előremutató módon segítik a Szervezet fejlődését, irányvonalakat jelölnek ki és útmutatást nyújtanak. Felgyorsítják a döntéshozatali folyamatokat, mert az eseményen egyszerre vannak jelen a NATO-tagországok állam- és kormányfői, ami fontos a kompromisszumok elérésében és a konszenzusos döntéshozatalban. Ha visszatekintünk, különösen igaz volt ez 2022-re, ami több szempontból is történelmi jelentőségűnek bizonyult. Amikor Oroszország a nemzetközi jogot megsértve megtámadta a szuverén, független Ukrajnát, a NATO történetében először tartottak egy évben három csúcstalálkozót. Az Ukrajna elleni orosz invázió másnapján, február 25-én a virtuális térben találkoztak az állam- és kormányfők, majd 2022. március 24-én a brüsszeli, június 28–30-án a madridi csúcsértekezlet következett. Madridban fogadták el a posztbipoláris -korszak negyedik stratégiai koncepcióját, és előkészítették Finnország és Svédország csatlakozását.¹ Korábban is tartottak csúcsértekezleteket az egykori szovjet érdekszférába tartozó országok fővárosaiban és az egyik volt tagköztársaságban (2002: Prága, 2006: Riga, 2008: Bukarest, 2016: Varsó). Mindegyik fontos, szimbolikus jelentőségű helyszínválasztás volt. Így történt ez a 2023. júliusi vilniusi csúcsértekezletnél is. Egyrészt egyértelmű üzenetet küldtek az Oroszországi Föderációnak, másrészt jelezte, hogy a NATO-nak a keleti szárnyán fekvő országok védelme, a térség biztonsága kiemelt prioritása, nem engedve teret az orosz katonai agresszióknak Ukrajnával szemben.

Emblemikus helyszínválasztás volt Washington is. Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete alapításának, a Washingtoni Szerződés aláírásának helyszíne volt az Andrew W. Mellon² Auditorium Washington D.C.-ben 1949. április 4-én. 1978. május 30–31-én ismét a város adott otthont a csúcstalálkozónak, amelyen többek között a biztonság fenntartása, a kelet-nyugati enyhülés megerősítése és a védelmi kiadások háromszázalékos növekedése került napirendre. Történelmi fontosságú volt az 1999.

1 Madrid Summit Declaration 2022, 18. pont.

2 Andrew William Mellon (1855–1937) amerikai bankár, üzletember, iparmágnás, filantróp, műgyűjtő és politikus 1921. március 9. és 1932. február 12. között az Egyesült Államok pénzügyminisztere volt. Herbert Hoover elnök az Amerikai Egyesült Államok brit nagyköveti posztjára nevezte ki 1932-ben. Röviddel halála előtt 1937-ben részt vett a National Gallery of Art alapításában, ugyancsak jelentős szerepet játszott a Carnegie Mellon University és a National Portrait Gallery létrehozásában is.

április 23–24-i washingtoni csúcstalálkozó is, ahol megemlékeztek a NATO alapításának 50. évfordulójáról, és ott fogadták el a posztbipoláris korszak második, 1999. évi stratégiai koncepcióját, Csehország, Magyarország és Lengyelország pedig már teljes jogú tagként vettek részt az első csúcstalálkozójukon. A 2024. július 9–11-i csúcsertekezlet szintén szimbolikus jelentőségű, a NATO alapításának 75. évfordulóját ugyanis az Andrew W. Mellon Auditoriumban ünnepelték, ugyanott, ahol 1949-ben az alapító szerződést aláírták.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez (*North Atlantic Treaty Organization*, NATO) kapcsolódó biztonsági közösséget 32 NATO-tagország, 18 Partnerség a Békéért Kezdeményezés ország, 7 Mediterrán Párbeszéd ország, az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés 4 Öböl menti országa és 9 Globális Partner alkotja. A NATO az 1949. április 4-i alapítása óta folyamatosan alkalmazkodik a változó biztonsági környezethez. A 75 éves NATO működésének négy korszakát különböztetjük meg, és a Szövetség története is tükrözi az euro-atlanti közösség átalakulási folyamatát. Az első korszakban, a hidegháború évtizedeiben (1949–1989) a kollektív védelem és az elrettentés voltak a meghatározó fontosságú alapfeladatok, a Szövetség bővítései, Görögország és Törökország (1952), Németország (1955), Spanyolország (1982) csatlakozása is elsődlegesen ezt a célkitűzést szolgálta. A hidegháború utáni második időszakot a folyamatosan bővülő partnerkapcsolatok és a posztbipoláris korszak első bővítése jellemezték. 1989–1994 között a Szövetség az új partnerségi együttműködési stratégiája mentén folyamatosan fejlesztette és bővítette a közép- és kelet-európai országokkal az együttműködést és a kapcsolatokat. Létrehozták az Észak-atlanti Együttműködési Tanácsot (*North Atlantic Cooperation Council*, NACC), megalapították a Partnerség a Békéért Kezdeményezést (*Partnership for Peace*, PfP) és a Mediterrán Párbeszédet (*Mediterranean Dialogue*, MD). 1999-ben a posztbipoláris korszak első bővítési köre során Csehország, Magyarország és Lengyelország lett teljes jogú NATO-tagország. A NATO működése harmadik korszakának kezdetét, a 2001. szeptember 11-ei terrortámadás fémjelzi, amely után a műveleti NATO a felelősségi területén kívül indított válságkezelő műveleteket. 2014, a Krím-félsziget annexiója újabb mérföldkövet jelentett mind a Szövetség, mind a partnerségi kezdeményezések szempontjából. Ahogy ezt Szenes Zoltán a 2014. évi walesi csúcsertekezletet értékelő tanulmányában megfogalmazta, a „NATO félfordulatot tett a hidegháborús működési rend irányába”,³ az ún. „készenléti NATO” visszatért az alapításakor deklarált gyökerekhez, a kollektív védelem és az elrettentés alapfeladatához. A Madridban elfogadott 2022. évi stratégiai koncepcióban a kollektív védelem mellett elsősorban az elrettentésre tevődött át a hangsúly.

A washingtoni csúcstalálkozó döntései

A korábbi stratégiai fontosságú csúcsertekezletek előtt szakértők értékelték az események várható témaköreit, így a washingtoni csúcsertekezlet előtt többnyire az addig megjelent nyilatkozatok, sajtótájékoztatók és beszédek nyújtottak kiindulási

3 Szenes 2014, 3–4.

pontot. Többek között ilyen volt Jens Stoltenberg NATO-főtitkár július 5-i, csúcstalálkozó előtti sajtótájékoztatója,⁴ az Atlantic Council írásai a NATO relevanciájára vonatkozóan 2024-ben és az utána következő időszakban, illetve az Ukrajnának nyújtott kiemelt támogatás és a globális partnerség kérdéseinek taglalása is. A „Memo to the President” tanulmány szintén Ukrajna mindenoldalú támogatása, az ország NATO-integrációjának előmozdítása, a tagsághoz vezető egyértelmű út meghatározása, valamint a Szövetséghez való csatlakozás megkezdésére való meghívás mellett érvelt. Ugyanakkor emlékeztetett arra, hogy ugyan Vilniusban nem kapott formális meghívást Ukrajna, amit csalódottan fogadott, azonban könnyítettek a Tagsági Akcióterv követelményein, és magasabb szintre emelték a stratégiai partnerséget az országgal, megalakították a NATO–Ukrajna Tanácsot, amely szélesebb körű és mélyebb együttműködést és kiemelt partnerségi státuszt biztosít.⁵

A kérdéssel foglalkozott például a Wilson Center figyelemre méltó írása is, miszerint a csúcstalálkozó kulcskérdése az lesz, hogy meghívják-e Ukrajnát a NATO-ba. Érvelésük alapján Ukrajna meghívása a csatlakozásra nem jelenti azt, hogy az ország már holnap a NATO tagja lesz, mert a folyamat a meghívástól számítva évekig is eltarthat, mire egy ország letétbe helyezi a csatlakozási okmányát.⁶ A John Lukacs Intézet szakértője, Csiki Varga Tamás írása a politikai egység demonstrálását, az új főtitkár személyét, a tehermegosztást és a teherviselést, valamint az Ukrajnának nyújtandó politikai, katonai, pénzügyi és gazdasági segítségnyújtást taglalta, megjegyezve, hogy a washingtoni csúcsertekezleten sem kap meghívást a csatlakozásra Ukrajna.⁷

A washingtoni csúcsertekezlet számos fontos témakörrel foglalkozott, többek között a NATO elrettentés és védelem kérdésével, az Oroszországi Föderációval, mint a legjelentősebb és legközvetlenebb fenyegetéssel és az orosz agresszióra adott hiteles elrettentés miatt a szövetség keleti szárnya védelmének további megerősítésével. A tagországok védelmi költségvetésének – 2014-ben a Walesben elfogadott védelmi költségvetési kötelezettségvállalásnak (*Defence Investment Pledge*) megfelelően – helyzete és kérdései, az ázsiai–csendes-óceáni partnerekkel történő együttműködés, a feltörekvő Kína jelentette rendszerszintű kihívás kiemelt témakörök voltak, de a legfőbb napirendi pont az Ukrajnának nyújtandó folyamatos, stabil, kiszámítható politikai, pénzügyi és katonai támogatás volt.

Bár a Szövetségben az elmúlt évtizedekben voltak belső viták és nézeteltérések, azonban a 2022. február 24-i, Ukrajnát ért orosz támadás, valamint a Madridban elfogadott stratégiai koncepció értelmében minden csúcstalálkozón (Brüsszel, 2022. március 24., Madrid 2022. június 29–30., Vilnius 2023. július 11–12.) nagyon fontos a politikai szolidaritás, az egyetértés és a Szövetség egységének a demonstrálása. Hasonlóan a korábbi csúcsertekezletekhez, a NATO Washingtonban is kinyilvánította a tagállamok szilárd politikai egységét. Az Észak-atlanti Tanács 2024. június 26-án hivatalosan elfogadta a Jens Stoltenberget – a Szövetség második leghosszabb

4 NATO Secretary General's pre-Summit press conference 2024.

5 Jeglinskas – Sergejeva 2024; Memo to the President 2024.

6 Quinville-Moyer-Ocvirk 2024.

7 Csiki Varga 2024, 4.

ideje hivatalban lévő főtitkára⁸ – október 1-jén váltó Mark Rutte volt holland miniszterelnök személyét. Nehéz időszakban, nehéz feladatot kell átvennie, a konszenzus előmozdítójaként 32 tagország politikai és katonai kérdésekben kialakított álláspontját kell hitelesen képviselnie a NATO első számú vezetőjeként. A washingtoni csúcsertekezlet zárónyilatkozatának utolsó pontjában köszönetet mondanak Jens Stoltenberg főtitkárnak a Szövetség élén egy évtizeden át végzett munkájáért, és teljes támogatásunkról biztosítják utódját, Mark Ruttét.⁹

A madridi és a vilniusi csúcstalálkozókhöz hasonlóan az orosz agresszióra és annak biztonságpolitikai következményeire adott, adekvát szövetségesi válaszok uralták washingtoni csúcstalálkozót is. Az Oroszországi Föderáció nemzetközi joggal ellentétes cselekedetei ugyanis (2008. augusztus 7–12. orosz–grúz háború, 2014. március 12. Krím félsziget annektálása, 2022. február 24. ukrajnai invázió) gyökeresen megváltoztatták a stratégiai és biztonsági környezetet.

Ukrajna támogatásával kapcsolatos döntések

Az orosz–ukrán háború óta az európai biztonsági architektúra fenntartása mellett Ukrajna hosszútávú, stabil, kiszámítható és töretlen támogatása – amely segítségével ellenállhat és elrettentheti a további orosz agressziót – kiemelten fontos témaköre a csúcsertekezleteknek. Washingtonban fontos volt, hogy ennek érdekében intézményesített, szövetségi kereteket hozzanak létre.

A csúcsertekezlet zárónyilatkozatának¹⁰ 15–16. pontja részletesen foglalkozik az Ukrajnának adott szövetségesi támogatásokkal, ugyanezt taglalja a „Hosszú távú biztonsági segítségnyújtási ígéret Ukrajnának” (*Pledge of Long-Term Security Assistance for Ukraine*) dokumentum 2–3. pontja, amely a zárónyilatkozathoz csatoltan olvasható. E szerint a következő évben a NATO legalább 40 milliárd eurós pénzügyi segítséget és fenntartható szintű biztonsági támogatást nyújt, annak érdekében, hogy olyan katonai erőt építhessen ki az ország, amely megállíthatja és elrettentheti a jövőben az orosz agressziót, és képes a győzelemre. Emellett a Szövetség koordinálja az ukrán haderő állományának kiképzését is az egyes tagországok területén. A támogatás során figyelembe veszik Ukrajna szükségleteit, az egyes tagországok nemzeti költségvetési folyamatait és Ukrajnával kötött kétoldalú biztonsági megállapodásait. Az elhatározás szerint a 2025-ös hágai NATO-csúcstalálkozón újraértékelik a szövetségesi hozzájárulásokat. A kötelezettségvállalás a katonai felszereléssel, segítségnyújtással és kiképzéssel kapcsolatos költségekre is kiterjed. Ebbe beletartoznak az ország számára vásárolt katonai felszerelések, azok karbantartásával, logisztikájával és szállításával kapcsolatos költségek, a katonai kiképzés költségei, a védelmi infrastruktúra és a hadiiparba történt beruházások és azok támogatása, valamint

8 A Szövetség története során leghosszabb ideig Joseph Luns volt a NATO-főtitkár 1971 és 1984 májusa között, tizenhárom éven keresztül töltötte be ezt a felelősségteljes pozíciót. A NATO első főtitkára Lord Ismay 1952. április 4. és 1957 májusa között, öt éven keresztül, Manfréd Wörner hat évig (1988–1994) volt főtitkár.

9 Washington Summit Declaration 2024, 37. pont.

10 Washington Summit Declaration 2024, 15–16. pont.

hozzájárulások a NATO Trust Funds for Ukraine-hoz.¹¹ A főtitkár a július 10-ei sajtókonferencián hangsúlyozta, hogy az Ukrajna támogatására hozott döntések nem teszik a Szövetséget a konfliktus részesévé, az ország önvédelmi harcához nélkülözhetetlen támogatás megerősítéséről és fenntartásáról szólnak.¹²

A NATO–Ukrajna Tanács (*NATO–Ukraine Council*, NUC) nyilatkozata szerint¹³ a NATO támogatni fogja az integrált ukrán lég- és rakétavédelmi rendszer megtervezését és megvalósítását, amely lehetővé teszi Ukrajna lég- és rakétavédelmi képességeinek leghatékonyabb felhasználását, és elősegíti a NATO-val való teljes interoperabilitást. Ukrajna biztonsági támogatása, a kiképzés és a haditechnikai ellátások összehangolása és NATO intézményi keretbe terelése kiemelt fontosságú témakör volt a csúcsertekezleten. A NATO Biztonsági Segítségnyújtás és Kiképzés Ukrajna részére (*NATO Security Assistance and Training for Ukraine*, NSATU) program kézzel fogható segítséget jelent, mert koordinálni fogja a szövetségesek és partnerek Ukrajnának nyújtott katonai kiképzését és felszerelését, és logisztikai támogatást nyújt. Így hosszú távon fokozott, kiszámítható és koherens biztonsági támogatást biztosít. A németországi Wiesbadenben új NATO-parancsnokságot hoznak létre, ahol mintegy 700 katona koordinálja az Ukrajnának adott tagállami katonai támogatásokat. A NSATU három csillagos amerikai tábornok parancsnoka a Szövetséges Hatalmak Európai Legfelsőbb Parancsnokának közvetlen alárendeltségébe kerül.

A Szövetség NATO ukrajnai képviselőjének (*NATO Representation in Ukraine*, NRU) erősítése érdekében a főtitkár július 17-én egy magas rangú NATO-képviselőt (Patrick Turner) nevezett ki az NRU élére, aki Kijevben a NATO és az ukrán hatóságok közötti együttműködés fókuszpontjaként fog működni.¹⁴

Jelentős előrelépés történt az együttműködésben, többek között az Ukrajnának nyújtott Átfogó Segítségnyújtási Csomag (*Comprehensive Assistance Package*, CAP) révén – már a vilniusi csúcsertekezleteken is az egyik legfontosabb kérdés Ukrajna hosszú távú pénzügyi és haditechnikai támogatása volt –, amelynek célja az ukrán biztonsági és védelmi szektor megerősítése és újjáépítése, az ország hosszú távú elrettentő és védelmi képességének támogatása, valamint a NATO-val való teljes körű interoperabilitás elérése. Ennek érdekében kidolgozták a NATO Interoperabilitási Követelményeket (*NATO Interoperability Requirements*, NATO IR), kihasználva a NATO védelmi tervezési folyamatait és eszközeit (*Planning and Review Process*, PARP), abból a célból, hogy támogassák Ukrajna biztonsági és védelmi ágazati reformjait, és lehetővé tegyék a hosszú távú interoperabilitás elérését.

Ukrajna védelmi beszerzéseit a stratégiai védelmi beszerzések felülvizsgálata (*Strategic Defence Procurement Review*, SDPR) révén összhangba hozzák az euro-atlanti térség legjobb gyakorlataival. A lengyelországi Bydgoszczban található Közös Elemző, Kiképző és Oktatási Központ (*Joint Analysis, Training, and Education Centre*, JATEC) a teljeskörű aktiválását követően – a gyakorlati együttműködés fontos pillére lesz, növelve Ukrajna interoperabilitását a NATO-val –, Oroszország Ukrajna elleni

11 Pledge of Long-Term Security Assistance for Ukraine 2024.

12 Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg 2024.

13 Statement of the NATO-Ukraine Council, 11th July 2024.

14 Secretary General announces new head of the NATO Representation in Ukraine.

háborújának tanulságait, beleértve az ellenálló képességet is fogja elemezni. 2024-ben úgy döntöttek, hogy a Monsanto-ban (Portugália) létrehozott Közös Elemző és Tanuláselemző Központ (*Joint Analysis and Lessons Learned Centre, JALLC*) erőforrásait az Ukrajnának nyújtott támogatásra fordítják, a JALLC-UKR kezdeményezés (*The JALLC-UKR Initiative*) létrehozásával.¹⁵ Ez a kezdeményezés hozta létre a JALLC-UKR Kezdeményezés Információs Központját (*JALLC-UKR Initiative Information Centre*), amely a NATO Tanulások Elemzése Portálon (*NATO Lessons Learned Portal*) található. Az információs központ lehetővé teszi a NATO és az egyes tagországok állománya számára, hogy regisztráció után hozzáférjenek a portálhoz, amely kereshető adattárként működik, lehetővé téve a releváns információk (jelentések, tanulmányok, elemzések, dokumentumok) keresését, feltöltését és letöltését.¹⁶

Ukrajna önvédelmének támogatása érdekében NATO–Ukrajna Innovációs Együttműködési Útemtervet (*NATO-Ukraine Innovation Cooperation Roadmap*) indítanak. A NUC a vilniusi csúcstalálkozón történt létrehozása óta hatékony válságkezelési konzultációs mechanizmusnak bizonyult számos területet érintően, például az interoperabilitás, az energiabiztonság és az infrastruktúra, az innováció, a kibervédelem, a védelmi ipar, a dezinformáció elleni küzdelem és az ellenálló képesség fokozása.

A korábbi csúcsértekezletek és a washingtoni csúcsértekezőlet zárónyilatkozatának 16. pontja, valamint a NATO–Ukrajna Tanács döntései Ukrajna támogatásáról közelebb hozzák az országot a NATO-hoz, mintegy hidat képeznek az ország NATO-tagsága felé.¹⁷

A csúcsértekezőlet elemző szakértők szerint nem akartak 5. cikkely szerinti garanciát nyújtani Ukrajnának, annak ellenére, hogy a főtítkár hangsúlyozta, hogy Ukrajna kiemelt mindenoldalú támogatása nem teszi a konfliktus részévé a NATO-t. Nem született azonban politikai előrelépés Ukrajna csatlakozási meghívása kérdésében, mert nem volt egyetértés és konszenzus a tagállamok között. Érthető módon geostratégiai fekvésük és történelmi tapasztalataik miatt a legfőbb támogatók a Szövetség keleti szárnyán fekvő országok voltak, a balti államok, Lengyelország, Románia, Bulgária és Csehország. Az Amerikai Egyesült Államok és Németország határozott ellenzése miatt nem született azonban politikai előrelépés a kérdésben. A szövetséges országok abban egyeztek meg Washingtonban, hogy a tagság kérdésére az orosz–ukrán háború lezárása utáni időszakban térnek vissza, egyrészt minden tagország támogatása szükséges a csatlakozásra történő meghíváshoz – azaz a NATO egyik legfontosabb alapelve, a konszenzusos döntéshozatal nem kérdőjeleződött meg –, másrészt Ukrajnának teljesítenie kell a csatlakozás feltételeket. Gyarmati István értékelve a washingtoni csúcsértekezőlet Ukrajnával kapcsolatos döntéseit, kritikusan azt írta, hogy „...a NATO képtelen volt átlépni az árnyékát... a félszívvel hozott felemás intézkedésekkel nem lehet meggyőzni az Oroszországi Föderációt”.¹⁸

15 The JALLC-UKR Initiative.

16 The JALLC-UKR Initiative Information Centre.

17 Tálas 2024, 7–8.

18 Gyarmati 2024.

A NATO partnerségi kapcsolatai

A NATO washingtoni csúcstalálkozóján az Észak-Atlanti Tanács 2024. július 11-ei ülésén a tagországok állam- és kormányfőihez csatlakoztak az Európai Unió képviselői, valamint az ázsiai–csendes-óceáni térség vezetői is. Ülészett a NATO–Ukrajna Tanács is.

A NATO globális felelősségű és kitekintésű regionális politikai-katonai szervezet, amely a Mediterráneum és a Közel-Kelet térségétől a Csendes-óceánig, Dél-Amerikáig terjedő partnerkapcsolatokkal rendelkezik. A posztbipoláris korszak kezdetétől a NATO partnerségi stratégiája mentén a közép- és kelet-európai országokkal folyamatosan bővítette és építette ki a kapcsolatokat. Az európai kontinensről kilépve, előbb a mediterrán térség és Közel-Kelet, majd az ázsiai kontinens és a Csendes-óceáni térség következett. Az utóbbi években pedig a dél-amerikai kontinensen is van partnerország, Kolumbia, amely együttműködik a Szövetséggel. A NATO az elmúlt évtizedekben létrehozta a strukturált partnerségi kereteit: Partnerség a Békéért, Mediterrán Párbeszéd, Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés, Globális Partnerek. A NATO partnerországok területe a kontinensek összterületének csaknem felére terjed ki, ahol a Föld lakosságának egyötöde él. A Szövetség kapcsolatrendszere az ázsiai–csendes-óceáni globális partnerekkel (*Asia-Pacific 4*, AP4) egy hosszú folyamat eredménye. Bár kiemelten fontos a fennálló kapcsolatuk a NATO-val, ennek ellenére ezen országoknak nincs olyan állandó szervezete, amely teret adna a felek közötti strukturált párbeszédnek. Az ázsiai–csendes-óceáni térség stratégiai jelentősége több szempontból is fontos (a feltörekvő Kína haditechnikai fejlesztései, Tajvan kérdése, nukleáris hatalmak a térségben, a Dél-kínai tenger földgáz- és kőolajkészletei, területi követelések, szigetviták stb.). A 2022. évi madridi csúcsertekezletre hívta meg először a Szövetség a négy ázsiai–csendes-óceáni partnert (Ausztrália, Új-Zéland, Japán, Dél-Korea). 2023-ban, a vilniusi csúcsertekezleten másodjára vettek részt a kiemelt fontosságú globális partnerországok, akik meghívást kaptak Washingtonba is.

A washingtoni csúcsertekezlet zárónyilatkozata foglalkozott a Nyugat-Balkán, a Fekete-tenger, a Közel-Kelet, Afrika, valamint az ázsiai–csendes-óceáni térséggel is.¹⁹ A dokumentum 29. pontja értékelte az Európai Unióval kialakított stratégiai partnerséget: a szervezet továbbra is egyedülálló és nélkülözhetetlen partnere a NATO-nak. A széleskörű NATO–EU gyakorlati együttműködés további területekkel bővült: az úrkutatás, a kibernetika, az éghajlat és a védelem, valamint a korszakalkotó új és zavaró technológiák.

A zárónyilatkozat 28. pontjában szerepel, hogy a partnerségi kapcsolatok kulcsfontosságúak a globális biztonsági környezet pozitív befolyásolásában és a nemzetközi jog fenntartásában, valamint a NATO három alapfeladatának (elrettetés és védelem, válságmegelőzés és válságkezelés, kooperatív biztonság) és a 360 fokos biztonsági megközelítése támogatásában. Ebben a pontban megemlítik ugyan, hogy a Partnerség a Békéért Kezdeményezés és a Mediterrán Párbeszéd a harmincéves, az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés pedig a húszéves fennállását ünnepelte,

19 Washington Summit Declaration 2024, 30–31. pont.

de kevésbé volt hangsúlyos a NATO déli szárnyához kapcsolódó partnerségi kapcsolatok taglalása. Célkitűzésként minden csúcsertekezleten deklarálják, megfogalmazzák, hogy a partnerségi kapcsolatok segítségével szeretne a Szövetség hozzájárulni a Közel-Keleten és Afrikában a térség békéjéhez és jólétéhez, azonban a NATO ebben nem ért el átütő sikereket. 2022 óta ismét Közép-és Kelet-Európa került a figyelem középpontjába, így a déli szárnyon jelentkező kihívások némileg háttérbe szorultak.

A NATO azonban figyelemmel kíséri a déli kihívásokat is, Vilnius után, 2023 októberében²⁰ a NATO-főtitkár egy független szakértőkből álló csoportot kért fel a déli (Közel-Kelet, Észak-Afrika, Szahel-övezet) fenyegetések és kihívások elemzésére, valamint ajánlások megfogalmazására. A jelentést 2024. május 7-én tették nyilvánossá.²¹ A szakértők Ana Santos Pinto portugál professzor vezetésével ajánlásokat fogalmaztak meg, javasolták többek között egy, a déli szomszédságért felelős különleges megbízott kinevezését, a Szövetség nápolyi stratégiai irányítóközpontjának (*Strategic Direction-South Hub*) NATO struktúrába történő jobb integrálását, a legfelső vezetés és a központ kapcsolatainak megerősítését. Javasolták továbbá a déli szomszédsággal folytatott párbeszéd megerősítését, az érintett regionális és nemzetközi szervezetekkel való együttműködés fokozását, valamint a NATO valamennyi déli partnerének – a Mediterrán Párbeszéd és az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés országai – külön csúcstalálkozó összehívását, egy magas szintű regionális biztonsági és stabilitási párbeszéd létrehozását. A NATO régió belüli megítélésének javítása érdekében megfogalmazták egy regionális információs központ létrehozását. A NATO régió belüli megítélésnek javítása időről-időre visszatérő elgondolás. Az elmúlt évtizedekben strukturált partnerségi kereteket hoztak létre a NATO déli szárnyán, 1994-ben a Mediterrán Párbeszédet, 2004-ben az, Isztambuli Együttműködési Kezdeményezést. A Mediterrán Párbeszédet azért alapították meg, segítse elő a regionális biztonságot és stabilitást, valamint a NATO és a mediterrán országok közötti jobb, kölcsönös megértést, a nézeteltérések kiküszöbölését. A jelentés megnevezte azokat a területeket, ahol a NATO-nak növelnie kell a cselekvési képességét, ezek az alábbiak: regionális kiképző és képességépítő központ, együttműködés a reziliencia, katasztrófaelhárítás és a tengeri biztonság területén.²²

Washingtonban egy cselekvési tervet fogadtak el a déli szomszédsággal kapcsolatos hatékonyabb, stratégiai és eredmény orientáltabb megközelítésre, amelyet rendszeres időközönként áttekintenek. A főtitkár egy, a déli szomszédságért felelős különleges megbízottat nevezett ki, Javier Colominat²³ – 2021–2024 között a Politikai ügyek és biztonságpolitikai főtitkárhelyettes és a NATO-főtitkár kaukázusi és középszelemben különmegbízottja volt –, akinek kapcsolattartóként a feladata a NATO erőfeszítések koordinálása lesz. A főtitkári kinevezése a Szövetségen belül kisebb vitát eredményezett.²⁴

20 Secretary General appoints independent group, 2023.

21 Final Report, 2024.

22 Four steps that NATO's southern flank strategy needs to succeed.

23 NATO Secretary General announces the appointment 2024.

24 Italy protests the appointment of a Spaniard, 2024. Javier Colomina kinevezése kapcsán Olaszország csalódottságának adott hangot. Washingtonban több jelöltet is megneveztek a létrehozandó posztra,

A párbeszéd, a kapcsolatépítés és az együttműködés javítása érdekében a már meglévő intézményeinek – Defence Capacity Building Initiative, Hub for the South, NATO-ICI Regional Centre in Kuwait – erősítését is tervezi a Szövetség. NATO összekötő iroda megnyitására is – Ammán, Jordánia – megszületett a megállapodás.²⁵ Az iraki hatóságok kérésére a Szövetség kibővíti az iraki biztonsági intézményeknek nyújtott támogatás körét az iraki NATO-misszió (*NATO Mission Iraq*) keretén belül.²⁶

Védelmi költségvetés

A katonai képességek, a transzatlanti teherviselés és tehermegosztás a két kontinens között több alkalommal volt téma a Szövetségen belül. Robert Gates amerikai védelmi miniszter 2011. június 10-én nagyon kritikusan fogalmazott – a líbiai légitámadások tapasztalatait elemezve – ezzel kapcsolatban.²⁷ Adatokkal alátámasztott értékelése szerint az összeurópai védelmi kiadások a 2001. szeptember 11-ét követő évtizedben mintegy 15%-kal csökkentek. Az akkor 28 tagot számláló szövetségből mindössze öt ország²⁸ védelmi költségvetése haladta meg a GDP 2%-át.²⁹ A történeti áttekintéshez hozzátartozik az is, hogy a védelmi költségvetés a hidegháború utáni években, 1989–1996 között a NATO-tagországban fokozatosan csökkent, beleértve az Egyesült Államokat is (1989-ben 5,87%, 1996-ban 3,55% volt). Ez a tendencia folytatódott 2009 után is, a védelmi kiadások csökkentek mind a NATO európai, mind a tengerentúli tagországaiban (USA 2009 – 4,88%, 2015 – 3,46%).³⁰

A 2014. évi walesi csúcsertekezleten ajánlásként fogalmazták meg, hogy a tagországok tíz éven belül a GDP legalább 2 százalékát fordítsák védelmi költségvetésre, a katonai költségvetés 20 százalékát beszerzésre, ezen belül kutatás-fejlesztésre.³¹ A walesi csúcsertekezlet után a Szövetség évenkénti rendszerességgel ellenőrizte a védelmi költségvetés emelését a védelmi miniszterek találkozóján és a soron következő csúcsertekezleteken is. 2014-ben mindössze három ország védelmi költségvetése haladta meg a 2%-ot, Görögországé, Nagy-Britanniáé és az Amerikai Egyesült Államoké (2,22%; 2,2%; 3,51%). A walesi csúcsertekezleten megfogalmazott, a védelmi költségvetésre vonatkozó ajánlás után a tagországok mintegy felében nőttek a védelmi kiadások, nem meglepő módon a keleti szárny országaiban, a balti államokban,

kiemelve Olaszország meghatározó szerepét a szövetség déli szárnyán, az észak-afrikai stratégiában és a bevándorlás megfékezésében. Rámutattak arra, hogy a stratégiai döntés a regnáló főtitkár mandátumának végén, a szövetségeseikkel való megfelelő konzultáció nélkül született. Az olasz álláspont szerint a kinevezést ideiglenesnek kell tekinteni, az új főtitkár Mark Rutte október 1-jei hivatalba lépéséig.

25 NATO-Jordan statement 2024.

26 Washington Summit Declaration 2024, 32. pont.

27 Gates 2011, 3.

28 2011-ben a Military Balance adatai szerint az USA, Nagy-Britannia, Franciaország, Görögország és Albánia védelmi kiadásai haladták meg a 2%-ot.

29 Gates 2011, 3.

30 The SIPRI Military Expenditure Database 1988-2023.

31 A GDP 2 százalékában megállapított védelmi költségvetési szintet, ezen belül azt, hogy a katonai költségvetés 20 százalékát kell fejlesztésre és beszerzésre fordítani a 2002-es prágai NATO-csúcstalálkozó határozták el.

Lengyelországban, Romániában és Bulgáriában. Észtország (2,07%) és Lengyelország (2,23%) védelmi költségvetése már 2015-ben meghaladta a Walesben ajánlott 2%-ot.³²

A washingtoni csúcsertekezlet előtt is áttekintették a tagországok védelmi költségvetésének alakulását. Az orosz–ukrán háború, az orosz katonai agressziótól való félelem új lendületet adott a védelmi kiadások növelésének. 2023-ban tíz ország fordított 2%-nál többet a védelmi kiadásokra: Dánia, Amerikai Egyesült Államok, Észtország, Finnország, Görögország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Nagy-Britannia és Szlovákia. A küszöbnél lényegesen kevesebbek költők között ott találjuk Belgiumot (1,21%), Kanadát (1,33%), Luxemburgot (1,01%), Olaszországot (1,47%), Portugáliát (1,48%), Spanyolországot (1,24%) és Szlovéniát (1,33%). A modernizációs 20%-os (haditechnikai fejlesztések, berendezések, eszközök stb.) célkitűzést Kanada (14,37%) és Dánia (13,35%) kivételével minden ország teljesíti.³³ Az idén, 2024-ben az előrejelzések szerint 23 tagország védelmi kiadásai érik el vagy haladják meg a walesi 2%-os küszöböt. A NATO-főtitkár Washingtonban már minden nyilatkozatában azt kommunikálta, hogy a 32 tagország közül 23 legalább 2 százalékot, néhányan a GDP 2%-ánál lényegesen többet költenek védelemre.³⁴

A zárónyilatkozat 6. pontja is megerősítette, illetve óvatosabban fogalmazta meg, hogy a tagországok több mint kétharmada teljesítette a GDP legalább 2%-át kitevő éves védelmi kiadásokra vonatkozó kötelezettségvállalást. Elismeréssel adóztak azoknak, akik ezt túlteljesítették, Lengyelország 3,92%-kal a védelemre legtöbbet költő tagország, őt az USA követi 3,24%-kal, de kiemelkedő a balti államok 2023. évi teljesítménye is (Észtország – 2,89%, Lettország – 2,37% és Litvánia – 2,75%). Megerősítették a védelmi költségvetési kötelezettségvállalás (*Defence Investment Pledge*) végrehajtását, előrevetítették azonban azt is, hogy a GDP 2% -át meghaladó kiadásokra lesz szükség az elkövetkező években, ha a NATO hiteles elrettentő és robusztus védelmi képességgel rendelkező szövetség akar maradni.

Összegzés

A 2024. július 9–11-ei washingtoni csúcsertekezleten a NATO az alapításának 75. évfordulóját ünnepelte. A washingtoni csúcsertekezlet legfontosabb témakörei a NATO elrettentés és védelem, az Oroszországi Föderáció, mint a legjelentősebb és legközvetlenebb fenyegetés és az orosz agresszióra adott hiteles elrettentés miatt a keleti szárny védelmének további megerősítése, a tagországok védelmi költségvetésének kérdései, az ázsiai–csendes-óceáni partnerekkel történő együttműködés, a feltörekvő, rendszerszintű kihívást jelentő, Oroszországgal stratégiai partnerséget kiépítő Kína voltak. A legfőbb napirendi pont azonban az Ukrajnának nyújtandó folyamatos, stabil, kiszámítható politikai, pénzügyi és katonai támogatás volt.³⁵

32 Defence Expenditures of NATO Countries (2014-2023); Factsheet – NATO defence spending percentage GDP 2024.

33 Defence Expenditures of NATO Countries (2014-2023).

34 Keynote speech Defense Industry Forum.

35 Csiki Varga 2024.

A független és demokratikus Ukrajna létfontosságú az euro-atlanti térség biztonsága és stabilitása szempontjából. A washingtoni csúcsertekezlet zárónyilatkozata³⁶ és a „Hosszú távú biztonsági segítségnyújtási ígéret Ukrajnának” (*Pledge of Long-Term Security Assistance for Ukraine*) dokumentum, részletesen foglalkozik az Ukrajnának adandó szövetségesi támogatásokkal.

A NATO Oroszországhoz fűződő viszonya változatlan, a legjelentősebb és legközvetlenebb fenyegetést jelenti a Szövetség számára. Kína rendszerszintű kihívásként történő megnevezése már korábbi dokumentumokban is szerepelt. A londoni vezetői értekezlet (2019. december 3–4.) nyilatkozatában említették először Kínát, úgy fogalmazva, hogy „Kína növekvő befolyása és nemzetközi politikája egyszerre jelent lehetőségeket és kihívásokat, amellyel a Szövetségnek foglalkoznia kell.”³⁷ A 2022. évi stratégiai koncepcióban is megfogalmazták, hogy Kína rendszerszintű kihívást (rosszindulatú hibrid és kiberműveletek, konfrontatív retorika, dezinformációs műveletek, kulcsfontosságú technológiai és ipari szektorok, létfontosságú infrastruktúrák, valamint stratégiai nyersanyagok és ellátási láncok ellenőrzése, a nemzetközi jogrend aláásása a világűrben, a világtengereken és a kibertérben stb.)³⁸ jelent a Szövetség érdekei, biztonsága és értékei számára. Aggasztónak ítélték Kína és az Oroszországi Föderáció közötti mélyülő stratégiai partnerséget.³⁹ A washingtoni csúcsertekezlet zárónyilatkozatában is megjelenik a kínai–orosz stratégiai partnerség, a szabályokon alapuló nemzetközi rend aláásására és átalakítására való törekvésük. Új elemként jelent meg viszont az Oroszországi Föderáció fedett technológiai transzferrel történő kínai támogatása, amit szintén veszélyesnek ítélt a dokumentum.

A politikai egység és a szolidaritás demonstrálása is ugyanolyan fontos volt, mint a korábbi csúcsertekezleteken. 2024. október 1-jétől Mark Rutte lesz a NATO főtitkára, új és más korszak kezdődik a NATO életében. A 2025. évi hágai csúcsertekezletre készülve, csaknem egy év időtávlatából nézve értékelhetjük majd, hogy mennyire marad/lesz sikeres és hatékony továbbra is a NATO az új főtitkárral az élen.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Csiki Varga Tamás 2024. A NATO washingtoni csúcstalálkozója: az utolsó „status quo” csúcs és Európa ébredése? *Stratégiai Védelmi Kutatási Elemzések*, (12): 1–8.

Defence Expenditures of NATO Countries (2014–2023).
https://www.nato.int/nato_static_files2014/assets/pdf/2024/3/pdf/240314-def-exp-2023-en.pdf
(Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)

Factsheet – NATO defence spending percentage GDP 2024.
https://www.nato.int/nato_static_files2014/assets/pdf/2024/2/pdf/FACTSHEET-NATO-defence-spending-en.pdf (Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)

36 Washington Summit Declaration 2024.

37 London Declaration 2019.

38 Siposné Kecskeméthy 2022, 68.

39 NATO Strategic Concept 2022.

- Final Report – Independent expert group supporting NATO’s comprehensive and deep reflection process on the Southern Neighborhood. May 2024*
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2024/5/pdf/240507-NATO-South-Report.pdf
(Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)
- Four steps that NATO’s southern flank strategy needs to succeed.*
<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/four-steps-that-natos-southern-flank-strategy-needs-to-succeed/> (Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)
- Gates, Robert M. 2009. Reflections on the status and future of the transatlantic alliance.*
http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/sede/dv/sede190911robertgates_/sede190911robertgates_en.pdf (Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)
- Gyarmati István: A NATO képtelen volt átlépni a saját árnyékát, és ezzel csak a háború folytatására bátorítja Oroszországot.*
<https://www.portfolio.hu/global/20240713/a-nato-keptelen-volt-atlepn-i-a-sajat-armyekat-es-ezzel-csak-a-haboru-folytatasa-ra-batoritja-oroszorszagot-698215> (Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)
- Italy protests the appointment of a Spaniard as NATO envoy for the southern flank.*
<https://thediبلوماسpain.com/en/2024/07/20/italy-protests-the-appointment-of-a-spaniard-as-nato-envoy-for-the-southern-flank/89854/> (Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)
- Jeglinskas, Giedrimas–Sergejeva, Zelma 2024. How to keep NATO relevant into 2024 and beyond.*
<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/how-to-keep-nato-relevant-into-2024-and-beyond/> (Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)
- Keynote speech Defense Industry Forum by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the NATO Industry Forum in Washington.* https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_227389.htm
(Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)
- London Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in London 3-4 December 2019.*
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_171584.htm (Letöltés ideje: 2024. 08. 24.)
- Madrid Summit Declaration, Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Madrid 29 June 2022.*
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_196951.htm (Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)
- Memo to the President, a bold agenda for the Washington Summit.*
<https://www.atlanticcouncil.org/content-series/memo-to/a-bold-agenda-for-the-washington-summit/> (Megnyitva: 2024. 07. 20.)
- NATO Allies select Mark Rutte as next Secretary General.*
https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_227064.htm (Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)
- NATO 2022 Strategic Concept.* https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_210907.htm
(Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)
- Madrid Summit Declaration, Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Madrid 29 June 2022.*
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_196951.htm (Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)
- NATO Secretary General’s pre-Summit press conference 2024.*
https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_227314.htm (Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)
- Pledge of Long-Term Security Assistance for Ukraine*
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_227678.htm (Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)
- Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the meeting of NATO Heads of State and Government July 10, 2024.* https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_227417.htm
(Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)
- Quinville, Robin S. – Moyer, Jason C. – Ocvirk Masa 2024.*
The Washington Summit: What’s at Stake for NATO’s 75th anniversary.
<https://www.wilsoncenter.org/article/washington-summit-whats-stake-natos-75th-anniversary>
(Megnyitva: 2024. 07. 20.)
- Secretary General appoints independent group as part of NATO reflection on southern neighbourhood.*
https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_219076.htm (Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)
- Siposné Kecskeméthy Klára 2021. The NATO 2030 report. Strategic priorities of the Alliance. International Conference Knowledge-based organization, (XXVII) 1: 118–124.*
<https://doi.org/10.2478/kbo-2021-0019>

- Siposné Kecskeméthy Klára 2022. Új szinten a partnerségi kapcsolatok, a NATO madridi csúcstalálkozó értékelése. *Hadtudomány*, (32) 3: 66–79.
<https://doi.org/10.17047/HADTUD.2022.32.3.66>
- Statement of the NATO–Ukraine Council issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the NATO-Ukraine Council in Washington, D.C. 11th July 2024.*
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_227863.htm (Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)
- Szenes Zoltán 2014. Új bor a régi palackban? A walesi NATO-csúcs. *Hadtudomány*, (24) 3–4: 3–21.
- Szenes, Zoltán 2022. Elrettentés és védelem: a NATO új haderőmodellje. *Hadtudomány*, (32) 2: 3–17.
<https://doi.org/10.17047/HADTUD.2022.32.2.3>
- Szenes Zoltán, Siposné Kecskeméthy Klára 2019. *NATO 4.0 és Magyarország. 20 év tagság, 30 év együttműködés*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Tálas Péter 2024. A NATO washingtoni csúcstalálkozásának eredményeiről.
Stratégiai Védelmi Kutatási Elemzések, (13) 1–9.
- The JALLC-UKR Initiative.* <https://www.jallc.nato.int/JALLC-UKR-Initiative> (Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)
- The JALLC-UKR Initiative Information Centre – NATO’s one-stop-shop for Lessons Information from Russia’s war against Ukraine.*
https://www.jallc.nato.int/articles/jallc-ukr-initiative-information-centre-natos-one-stop-shop-lessons-information-russias-war-against-ukraine#_ftn1 (Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)
- The SIPRI Military Expenditure Database 1988–2023.* <https://milex.sipri.org/sipri> (Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)
- Wales Summit Declaration, Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales. 05 Sep. 2014.*
http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)
- Warsaw Summit Communiqué. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016.*
http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm (Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)
- Washington Summit Declaration issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington, D.C. 10 July 2024.*
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_227678.htm (Letöltés ideje: 2024. 07. 12.)

Molnár Dóra,[✦] Szalkai Patrik[✦]

A BRICS-országok jelenléte és érdekeltségei az Északi-sarkvidéken

1. Brazília és Oroszország

DOI 10.17047/HADTUD.2024.34.2.17

A két részletben publikált tanulmány az öt BRICS alapító állam arktiszi tevékenységét mutatja be és elemzi. A jelen első tanulmányban előbb röviden bemutatjuk a BRICS mint szervezet sarkvidékkel kapcsolatos szakpolitikájának fejlődését 2015-től, majd valamennyi ország esetében külön-külön kitérünk a stratégiai dokumentumok átfogó értékelésére és a korábbi stratégiákhoz képest bekövetkezett változások bemutatására. A szakpolitikai dokumentumok elemzését követően az államok gyakorlatban végzett arktiszi tevékenységek is bemutatjuk, kitérve az elmélet és a gyakorlat összhangjára vagy disszonanciájára. E lapszámban Oroszország és Brazília kerül bemutatásra.

KULCSSZAVAK: BRICS, Oroszország, Brazília, geopolitikai érdekek, Arktisz

The Presence and Interests of the BRICS Countries in the Arctic 1: Brazil and Russia

This two-part study discusses and analyses the Arctic activities of the five BRICS founding states. This article begins with a brief description of the development of the Arctic policy of BRICS as an organisation since 2015, then an overall assessment of the strategic documents is provided for each country separately, and changes from previous strategies are described. Following the analysis of the policy documents, the Arctic activities of the states in practice, highlighting the consistency or dissonance between theory and practice are also discussed. In this paper, Russia and Brazil are highlighted.

KEYWORDS: BRICS, Russia, Brazil, geopolitical interest, Arctic

✦ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Nemzetközi Biztonsági Tanulmányok Tanszék, egyetemi docens – *Ludovika University of Public Service, Faculty of Military Sciences and Officer Training, International Security Policy Department, associate professor;*
e-mail: molnar.dora@uni-nke.hu; <https://orcid.org/0000-0002-1476-5253>

✦ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – *Ludovika University of Public Service, Military Doctoral School, doctoral student;*
e-mail: petrickszal@protonmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-8004-3083>

Bevezetés

A BRICS-államok¹ arktiszi jelenlétét és érdekeltségeit vizsgáló tanulmányunkat két részben publikáljuk, tekintettel arra, hogy a vizsgált államok szinte kivétel nélkül egyre kiterjedtebb arktiszi jelentléttel bírnak, ezért egy tanulmány terjedelmi korlátai kevésnek bizonyultak a vizsgált téma alapos bemutatására. Jelen első részben a betűszó első két betűjét rejtő államot, a Brazil Szövetségi Köztársaságot és az Oroszországi Föderációt vesszük górcső alá, majd a második részben mutatjuk be az Indiai Köztársaság és a Kínai Népköztársaság északi-sarkvidéken megtett lépéseit, azok mozgatórugóit, valamint kitérünk arra is, hogy milyen indokai vannak Dél-Afrika arktiszi jelenléte hiányának. Tanulmányunkban a térség általános geopolitikai jelentőségével nem foglalkozunk, tekintettel arra, hogy ezt már számos magyar tanulmány mélyrehatóan vizsgálta.²

A BRICS-államok arktiszi közös szerepvállalásának gondolata először 2015 októberében merült fel a „BRICS-országok megközelítései a közös terek irányításában: tendenciák és lehetséges együttműködések” (*The Approaches of the BRICS countries to governing common spaces: trends and potential cooperation: the issues of joint use of the Oceans and the Arctic*) című nemzetközi konferencián.³ A gondolat igen hamar intézményesült, ugyanis 2015. október 28-án a BRICS-országok aláírták a Moszkvai Nyilatkozatot, mely értelmében – többek között – új közös kezdeményezést indítottak „Együttműködés az óceánok és sarkvidéki tudományok és technológia” címmel, Oroszország és Brazília koordinációjával.⁴ Ezt követően létrejött a BRICS Óceánok és Sarkvidéki Tudományok és Technológia Munkacsoport, melynek célja a közös tevékenységek révén a BRICS-tagországok közötti együttműködés előmozdítása az óceán- és sarkvidéki tudományok és technológiák területén, a humán tőke képzése, valamint új technológiák és alkalmazások kifejlesztése.⁵ Emellett a BRICS-államok saját tudományos együttműködési keretei is kialakultak: a BEST (*BRICS Environmentally Sound Technology Platform – BRICS Környezetkímélő Technológiai Platform*) és a BRICS Kutatási és Innovációs Hálózati Platform (*BRICS Research and Innovation Networking Platform*). Ezen együttműködési platformok az elmúlt években a vízkészletek védelmére és a sarkvidékek tudományos vizsgálatára is egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek. A sarkvidékekkel kapcsolatban pedig a konkrét tervek és stratégiák kidolgozás alatt állnak.⁶

Az Arktisról való gondolkodáshoz kapcsolódóan szót kell ejteni a térség lehatárolásáról is. A biztonságpolitika számára nem megfelelőek azok a definíciók, amelyek a növényzet, a jégtakaró vagy az átlaghőmérséklet oldaláról közelítenek. Egyrészt

1 Az öt feltörekvő állam angol elnevezéséből alkotott betűszó. Az öt állam a következő: B – Brazília, R – Oroszország (Russia), I – India, C – Kína (China), S – Dél-Afrika (South Africa). A tanulmányban a BRICS államok kifejezés alatt ezt az öt államot értjük, nem használjuk a kiterjesztett értelmezést, amely további fejlődő államokat is e fogalom alatt ért.

2 Lásd például Vigh 2020; Gazdag 2022; Bazsó, Vigh 2023; Molnár, Szalkai 2023.

3 Lagutina 2016.

4 III BRICS Science, Technology and Innovation Ministerial Meeting 2015.

5 BRICS 2020, 17.

6 Arctic Council Russia's Chairmanship 2023, 12–13.

azért, mert az éghajlatváltozás miatt ezek a határok folyamatosan változnak, másrészt azért, mert a biztonságpolitika más irányból, az államok oldaláról közelít. Mindezek alapján Farkas Domonkos Arktisz-fogalmával értünk egyet, amely a következő: „Az északi sarkkör az északi szélesség 66° 33' 39''-énél húzódik, ettől északra található az Északi-sarkvidék, vagy más néven Arktisz. A terület a Föld felszínének 8%-át teszi ki, jellemzően tenger (illetve jégtakaró) borítja. Nyolc ország területe nyúlik a sarkkörön túlra: az Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Dánia (Grönland), Izland, Norvégia, Svédország, Finnország és Oroszország.”⁷

Az elmúlt években az Arktiszhoz kapcsolódó BRICS szintű együttműködések egyre gyakoribbá váltak, és ez alól Oroszország sem kivétel – még a romló nemzetközi biztonsági helyzet ellenére sem. Nyikolaj Korcsunov, az orosz külügyminisztérium meghatalmazott nagykövete hangsúlyozza a BRICS-országokkal való együttműködés fontosságát az Arktiszon. Brazíliával az együttműködés lehetséges területeként nevesíti a sarkvidéki ökoszisztémák megőrzését, az őslakos népek védelmére és fejlődésére vonatkozó megközelítések összehangolását, az energetikai együttműködések, figyelembe véve a megújuló energiaforrások használatát. India és Kína kapcsán pedig hangsúlyozza a *Harmadik Pólus* szerepét a globális éghajlati változásokban és ezen térség tudományos kutatásainak integrálását.⁸ 2022-ben létrehozták az Orosz-Ázsia Kutatói Konzorciumot, amelynek deklarált célja a Kínával és Indiával való együttműködés megerősítése. A konzorcium keretében kínai turistákat vonzanak az orosz sarkvidékre, a kínai gyógymódokat népszerűsítik Oroszországban, valamint ipari partnereket vonzanak az északi tengeri útvonal fejlesztéséhez.⁹ 2023-ban Alekszej Csekunov, a Távolság és az Északi-sarkvidék fejlesztési minisztere bejelentette, hogy az Arktikugol Trust Company nemzetközi tudományos állomást fog építeni a Spitzbergák szigetcsoporton, többek között a BRICS-országok partnereivel együtt. A vállalat pedig a jövőben csökkenteni fogja a szénkitermelést, és helyette nagyobb hangsúlyt fog fektetni a turizmus fejlesztésére és egy nemzetközi arktiszi kutatóállomás építésére.¹⁰ 2024-ben pedig a *BRICS katasztrófakockázatkezelési munkacsoport* hatodik találkozóján Oroszország Sürgősségi Helyzetek Minisztériuma felajánlotta a többi tagországnak, hogy egy 2025-ös arktiszi gyakorlaton teszteljék felszereléseiket. Nyikolaj Korcsunov, az orosz külügyminisztérium meghatalmazott nagykövete ezt azzal indokolta, hogy a BRICS-országok kompetenciáira szükség lehet az Északi-sarkvidéken.¹¹

A továbbiakban az Oroszországi Föderáció és Brazília Arktisz-politikáját részletesen bemutatjuk és elemezzük, valamint kitérünk az egyes államok közötti bilaterális együttműködések legjellemzőbb vonásainak bemutatására is. Elsőként az orosz jelenlétet vizsgáljuk, tekintettel az ország térségben betöltött kiemelkedően fontos szerepére.

7 Farkas 2021, 5.

8 Edvardsen 2023.

9 Edvardsen 2023.

10 Taszsz 2023.

11 Taszsz 2024.

Oroszország arktiszi jelenléte és együttműködése a BRICS-államokkal

Oroszország arktiszi stratégiájának fejlődésével már részletesen foglalkoztunk korábbi tanulmányunkban,¹² jelen elemzésben csak az ezt követő fejleményekre térünk ki.¹³ Oroszország az Ukrajnával folytatott háborújának kirobbantását követően több ponton is módosította stratégiai dokumentumait, és egyes esetekben a másik hét Arktiszi Állammal egy kevésbé együttműködésre hajlandó megfogalmazást használ. Azonban a fent hivatkozott szerzők azzal érvelnek, hogy Oroszország továbbra sem készül konfliktust provokálni a régióban, és az aktuális politikai megnyilvánulások ellenére továbbra is érdekelt az együttműködésben.

Az Arktisszal kapcsolatos stratégiai dokumentumokat hierarchikusan, a stratégiai szinttől lefelé vesszük végig. Oroszország az utolsó, 2016-os¹⁴ Külpolitikai Konceptióját 2023-ban frissítette,¹⁵ amelyben már nagyobb hangsúlyt kap a térség. Míg a korábbi dokumentumban egy paragrafus foglalkozott dedikáltan az Arktisszal és egy további szakasz megemlítette, addig az új koncepció külön fejezetet szentel neki, amely egy paragrafusból és négy alpontból áll.

Hasonlóság a két dokumentum között, hogy mindkettő kiemeli Oroszország béke és stabilitás fenntartására való törekvését a régióban, és hangsúlyozzák, hogy az Arktiszi Államok különleges felelősséget viselnek a régió fenntartható fejlődéséért. Eltérés ugyanakkor, hogy míg a 2016-os dokumentum kiemelte az Arktiszi tanácsot, az Arktiszi Ötöt és a Barents-Euro-arktiszi Tanácsot, addig az új szöveg nem nevesít egyetlen regionális szervezetet sem. Továbbá, míg a korábbi dokumentum kiemelte a nemzetközi együttműködés fontosságát és Oroszország elkötelezettségét arra, hogy fellép minden olyan kísérlettel szemben, amely a politikai vagy katonai konfrontációt célozza az Északi-sarkvidéken, addig az új dokumentum – bár szintén kiemeli a nemzetközi konfliktusok békés úton történő rendezésének fontosságát – már úgy fogalmaz, hogy a nemzeti biztonságot fenyegető veszélyek szintjét a térségben csökkenteni kívánják, és semlegesítik barátságtalan államoknak a régió militarizálására és Oroszország szuverén jogainak korlátozására irányuló törekvéseit.

Új elem a 2023-as stratégiában, hogy megemlíti az őslakos kisebbségek védelmének fontosságát, továbbá prioritásként jelenik meg a „kölsönösen előnyös együttműködés kialakítása az Oroszországgal szemben konstruktív politikát folytató, nem sarkvidéki államokkal, amelyek érdekeltek nemzetközi tevékenységek megvalósításában az Északi-sarkvidéken, beleértve az Északi Tengeri Útvonal infrastrukturális fejlesztését.”

Általánosságban a két dokumentum közötti különbség abban ragadható meg, hogy míg a korábbi a 2020-as békés együttműködés állapotát rögzíti, addig az új stratégia az orosz Arktikum fejlesztését tűzi ki célul és ebből vezeti le főbb megállapításait. A 2023-as dokumentum egyértelműen reflektál az arktiszi állapotok változására, de továbbra is célként fogalmazza meg a konfliktusok békés eszközökkel történő rendezését.

12 Molnár, Szalkai 2022.

13 A korábbi fejleményekre vonatkozóan lásd Kővári 2017.

14 Vlagyimir Putyin 2016.

15 Президента Российской Федерации 2023a.

Emellett további két stratégiai szintű dokumentum változásait érdemes kiemelni. Az első a 2020-ban elfogadott *Az Oroszországi Föderáció sarkvidéki állami politikájának alapelveiről a 2035-ig terjedő időszakban* című 2020/164. sz. rendelet.¹⁶ Ahogy az elnevezése is utal rá, ezen stratégiai dokumentum Oroszország Arktiszhoz való viszonyulásának alapvetéseit foglalja magába. A 2023-as módosítás után¹⁷ a frissített stratégia erőtejesebben hangsúlyozza az orosz nemzeti érdeket, miközben – hasonlóan a koncepcióhoz – törölt minden olyan részt, amely az Arktiszi Tanácsra hivatkozik és kevésbé baráti hangot üt meg a többi Arktiszi Állammal kapcsolatban is. Míg a 2020-as eredeti verzió szerint szükséges a jószomszédi kapcsolatok erősítése az Arktiszi Államokkal, a frissített változat eltávolította ezt a kitétel, és helyette úgy fogalmaz, hogy a cél „a külföldi államokkal való kapcsolatok fejlesztése kétoldalú alapon, a vonatkozó többoldalú struktúrák és mechanizmusok keretében, az Oroszországi Föderáció sarkvidéki nemzeti érdekeinek figyelembevételével”. Bár az új szöveg nem tesz említést az arktiszi nemzetközi szervezetekről, a vonatkozó struktúrák és mechanizmusok említése mégis nyitva hagyja a kaput a regionális szervezetekben való részvétel előtt.

Emellett a belföldi gyártás hangsúlyozása is nagyobb szerepet kap az új dokumentumban. Egyfelől új elemként megjelenik az orosz gyártású, kis teljesítményű nukleáris erőművek fejlesztése és telepítése a sarkvidéken, másfelől a hajógyártás terén beemelték a szövegbe az importfüggetlen gyártási kapacitást. Ez vélhetően a nyugati szankciók által okozott nehézségekre reflektál.

Míg a fent említett változások mind betudhatóak az orosz–ukrán háborúnak és a Nyugat és Oroszország kapcsolata nagymértékű átalakulásnak, nem minden, a 164. rendeletben említett változás hozható ezzel összefüggésbe. Bár a nyilvánosság számára kevésbé ismert, hosszútávú hatásait tekintve azonban egy igen fontos változást jelez előre az infrastruktúrát érintő fő célítúezések körének bővítése: „a permafroszt¹⁸ állapotának és degradációjának értékelése az Oroszországi Föderáció sarkvidéki övezetének átfogó társadalmi és gazdasági fejlődése, valamint infrastruktúrájának fejlesztése céljából.” Ez egy Oroszországot hosszútávon érintő nagyon súlyos gazdasági és társadalmi hatással járó természeti folyamattal függ össze, ugyanis az éghajlatváltozás hatására a permafroszt terület évről évre szorul vissza (1. ábra), ami jelentős mértékben rongálja az ebben az éghajlati övben található településeket és infrastruktúrát, beleértve a termelői kapacitásokat is.

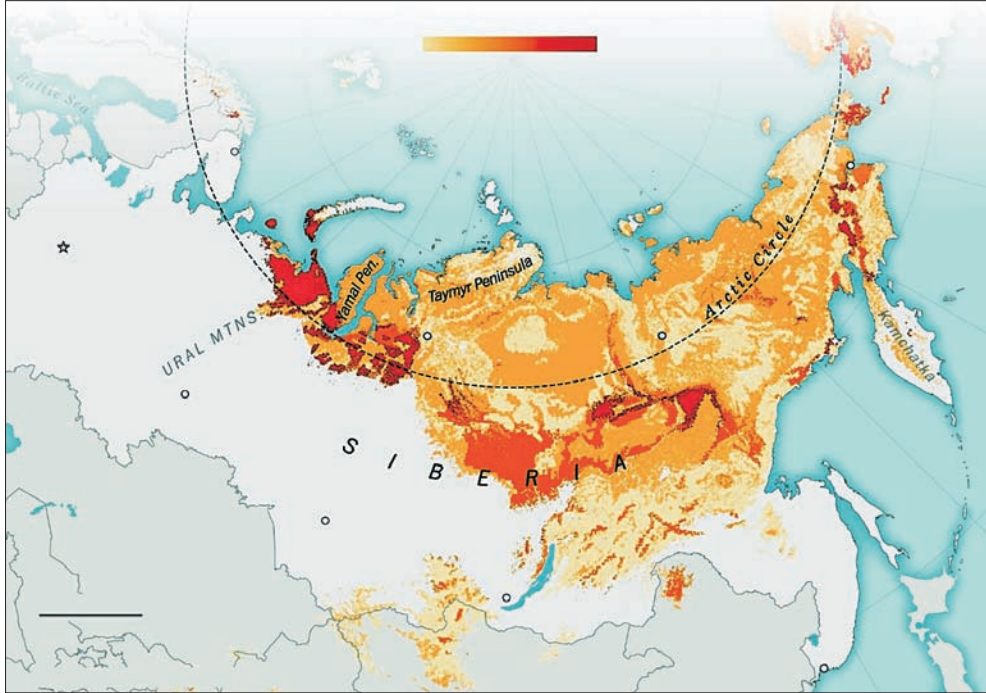
Ez a jelenség eltérő mértékben érinti a teljes sarkvidéki régiót, elsősorban Alaszkát és az orosz területeket, míg Európában az előrejelzések szerint a probléma kisebb kiterjedésű lesz. Becslések szerint a permafroszt területén élő közel négymillió ember és a jelenlegi infrastruktúra 70%-a olyan területeken található, ahol 2050-re a felszínközeli permafroszt felolvadásának lehetősége nagy. Emellett a pán-sarkvidéki infrastruktúra egyharmada és az orosz sarkvidéki szénhidrogén-kitermelő mezők 45%-a olyan régiókban található, ahol az olvadás okozta talajinstabilitás súlyos károkat okozhat az épített környezetben.¹⁹ Az orosz gazdaságot mindez igen

16 Президента Российской Федерации 2023b.

17 Президент России 2023.

18 Olyan földterület, amely megszakítás nélkül legalább két éven át fagyott állapotú.

19 Hjort et al. 2018.

1. ábra.

A permafroszt visszavonulása okozta kockázat az infrastruktúrára 2050-re

(A sötétebb szín magasabb kockázatot jelent)

(Forrás: Khurshudyan és Freedman 2020.)

nagy mértékben érintheti. A Morgan Stanley befektetési bank és pénzügyi szolgáltató stressztesztet végzett a legnagyobb orosz nyersanyagipari vállalatokra, és felmérte a permafroszt régiók felmelegedésének lehetséges hatását. Véleményük szerint Oroszországban a gáz 90%-át, az olaj 30%-át, a palládium 100%-át és a gyémánt 90%-át permafroszt területeken bányásszák, így a felmelegedés hatása a nyersanyag-kitermelő vállalatok pénzügyi teljesítményén már a közeljövőben érződni fog. Emellett a villamosenergia-ellátás terén is jelentős kockázatok állnak fenn.²⁰ Mivel az Arktisz egészen Oroszország rendelkezik a legfejlettebb infrastruktúrával, ezért ennek fenntartása (és esetleges fejlesztése) számára lesz a legmegterhelőbb. A permafroszt visszahúzódás becslések szerint 2050-ig évente akár 2,3 milliárd dollár, 2050-re pedig összesen 84 milliárd dollár kárt okozhat az orosz infrastruktúrában,²¹ ez pedig magyarázatot adhat arra, hogy miért vette be ennek vizsgálatát Oroszország a stratégiájába.

A harmadik dokumentum a szintén 2020-ban elfogadott *Az Oroszországi Föderáció sarkvidéki övezetének fejlesztésére és a nemzetbiztonság biztosítására vonatkozó stratégiáról*

²⁰ Ведомости 2020.

²¹ Earth.org 2021.

a 2035-ig terjedő időszakra vonatkozóan című 2020/645. számú rendelet, amelyet utoljára szintén 2023-ban módosítottak.²² Ezen stratégia – szemben az előzővel –, már szűkebb témák mentén vizsgálja az Arktiszt, és ez esetben sokkal fontosabb az, hogy a felülvizsgálatot követően mi maradt benne a dokumentumban, mintsem, hogy mit vettek ki belőle. Itt ugyanis a 2023-as módosított verzióban is benne maradt, hogy a nemzetközi együttműködés fejlesztése terén fő feladat „az Orosz Állam és állami szervezetek aktív részvétele az Arktiszi Tanács és más, az Északi-sarkvidékkel kapcsolatos kérdésekkel foglalkozó nemzetközi fórumok munkájában”, valamint továbbra is nevesítve jelenik meg az Arktiszi Partiórség Fórum, mint támogatandó intézmény, amely – tekintve, hogy katonai és félkatonai szervezetek is tagjai – az egyik leginkább érzékeny együttműködésnek számít. Változás viszont 2020-hoz képest, hogy a frissített dokumentum szerint a tervezett három darab, Lider atommeghajtású jégtörő helyett csak egyet fognak építeni, amelyet kettő további kisebb 22220 osztályú jégtörővel egészítenek ki. A Lider osztály építése kifejezetten nagy költségű: a vezérhajóra 2020-ban 1,85 milliárd eurót különítettek el.²³

A három orosz dokumentum változásai egyértelműen éreztetik, hogy jelentősen romlott Oroszország kapcsolata a másik hét Arktiszi Állammal. Ezzel együtt azonban továbbra is stratégiai szinten szerepel a békés együttműködés fenntartása és az Arktiszi Tanácsban való részvétel (még ha háromból kettő dokumentumból el is távolították). Ezt támasztja alá az is, hogy Solveig Rossebø, Norvégia vezető sarkvidéki tisztviselője szerint „Oroszország a Tanács konstruktív tagja, és mindig is az volt”.²⁴

Az orosz stratégiai pozíció alakulását a sarkvidéki védelmi kiadások alakulása is alátámasztja. Bár a 2014-es orosz bejelentés szerint Oroszország jelentősen meg kívánja erősíteni arktiszi (katonai) pozícióját,²⁵ az elmúlt évek adatai ennek ellenkezőjét sugallják. Bár 2014 óta az orosz védelmi kiadások meglehetősen magasak, ennek csak kis részét fordították a sarkvidék katonai megerősítésére.

A ráfordítások jelentős részét a stratégiai képességek megerősítésére és a szovjet katonai bázisok újraindítására allokálják. Ez az oka annak, hogy darabszámot tekintve Oroszország több sarkvidéki bázissal rendelkezik, mint a NATO egésze.²⁶ Azonban annak ellenére is stagnálnak a sarkvidékre fordítható katonai kiadások, hogy az orosz–ukrán háború miatt jelentősen megugrottak az össz-katonai kiadások (2. ábra). Öt meghatározó orosz állami védelmi ipari vállalat közül csak egy, az ONEGA Kutatási és Tervezési Technológiai Iroda növelte kiadásait 2019-et követően. Ezzel szemben, mind a Zvjozdcska Hajójavító Központ, Északi Termelési Szövetség Arktika, mind a Szevmash és Atomflot nagymértékben csökkentette kiadásait 2019 után. A sarkvidéki ráfordítások tekintetében 2019 volt a csúcspont, azonban ezt követően az említett öt szervezet összesített kiadásai 2021-ig körülbelül 90%-kal csökkennek.²⁷ A ráfordítások csökkenése pedig ezt követően is folytatódott. Oroszország

22 Президента Российской Федерации 2023с.

23 Staalesen 2023a.

24 Jonassen 2024.

25 The Moscow Times 2014.

26 Gronholt-Pedersen és Fouche 2022; Gazdag 2022.

27 Strider 2024, 11.

a 2024–2026 közötti időszakra, a tervezett összeghez képest közel 10 millió rubellel csökkenti a jégtörőépítésre fordított kiadásokat,²⁸ ahogy az a stratégiai dokumentumokban felvázolt jégtörő építési ambíciók csökkenéséből is látszik.

Év	Összeg	%/GDP
2022	\$86.37B	4.06%
2021	\$65.91B	3.72%
2020	\$61.71B	4.17%
2019	\$65.20B	3.86%
2018	\$61.61B	3.72%
2017	\$66.91B	4.25%
2016	\$69.25B	5.43%
2015	\$66.42B	4.87%
2014	\$84.70B	4.11%

2. ábra.

Orosz védelmi kiadások 2014 és 2022 között

(Forrás: Russia Military Spending/Defense Budget 1960–2024)

Oroszország arktiszi együttműködései a BRICS-országokkal

A BRICS államok közül Oroszország *Kínával* folytat legintenzívebb együttműködést az Arktisz térségét illetően, amely a földrajzi közelség és a geopolitikai, geostratégiai érdeke miatt nem meglepő. Az Oroszország és Kína közötti sarkvidéki együttműködés a 2010-es évek elején kezdődött, majd 2014-es konfliktust és a 2022-ben kitört háborút követően fokozatosan erősödött, párhuzamosan az orosz–ukrán konfliktus eszkalációjával.²⁹ A kínai–orosz sarkvidéki kapcsolatok azért válnak egyre szorosabbá az orosz–ukrán háború hatására, mert az orosz állami forrásokat a sarkvidéki fejlesztésekről más területekre irányították át, a nyugati (beleértve a japán és dél-koreai) befektetők pedig kivonultak az orosz energetikai projektekből.

A nyugati szankciók kivetése és a befektetők kivonulása nehéz helyzetbe hozza az orosz sarkvidéki projekteket, ugyanakkor egyúttal lehetőséget is jelent arra, hogy a korábbi partnereket más államokkal – például a BRICS-államokkal – helyettesítse. Ez részben sikerült is, amelyre példa az Arctic LNG-2 (cseppfolyósított földgáz) termelésének beindítása kínai segítséggel,³⁰ azonban a nyugati támogatás megszűnése a mai napig érezteti hatását, ezért a siker csak részlegesnek mondható. A termelési szint 50%-os, mert a szankciók miatt Oroszország a teljes kapacitáshoz szükséges hét turbinából háromhoz nem jutott hozzá.³¹

Az orosz–ukrán háború miatt kivetett nyugati szankciók hatása azonban a kínai–orosz kapcsolatokba is begyűrűzött. A francia TotalEnergies és a japán JV

28 Staalesen 2023b.

29 Strider 2024, 3.

30 Humpert 2024.

31 Lin 2024.

mellett vis majorra hivatkozva két kínai állami cég, a CNPC (*China National Petroleum Corp*) és a CNOOC (*China National Offshore Oil Corporation*) sem fogja fogadni az Arctic LNG-2 terminálból a szerződésben vállalt LNG-szállításokat, ez pedig veszélyezteti a projekt pénzügyi stabilitását. Az ügy végkimenetele a washingtoni politikától függ, a CNPC, a CNOOC és a japán vevők szankciómentességet kértek az Arctic LNG-2 szállításaihoz.³² A kínai cégek annak ellenére is elálltak a szerződésekben foglaltaktól, hogy jelentős érdekeltséggel rendelkeznek az orosz sarkvidéki kitermelésben.³³

Az orosz–kínai sarkvidéki együttműködés számos további szektorra kiterjed. Az olajiparban már 2015-ben együttműködtek orosz és kínai cégek, 2022-től pedig fellendülés tapasztalható. Oroszország már 2022-ben Kína második legnagyobb olajszállítója lett (Szaúd-Arábia után) azzal, hogy 86,25 millió tonna olajat szállított Kínába, ami 8%-os növekedést jelent 2021-hez képest, és még 2022-ben a Roszneft és a CNPC megállapodást írt alá arról, hogy a következő 10 évben Kazahsztánon keresztül további 100 millió tonna olajat szállítanak az északnyugat-kínai finomítóba. A Kínába áramló orosz olaj egy része közvetlenül az orosz sarkvidéki régióból származik. 2023 januárjában vált ismertté, hogy Kína három sarkvidéki olajfajtát (Arco, Varandej és Novy Port) vásárol Oroszországtól.³⁴ Közlekedés és logisztikai együttműködés kapcsán pedig kiemelendő, hogy 2015-ben az orosz Távol-Kelet és az Északi-sarkvidék Fejlesztéséért Felelős Minisztérium és a Kínai Népköztársaság Állami Fejlesztési és Reformbizottsága együttműködési megállapodást írt alá az északi tengeri útvonalról.³⁵

A két ország együttműködése kapcsán érdekes fejlemény a magánvállalkozások egyre nagyobb mértékű bevonása. A Kreml által támogatott arktiszi különleges gazdasági övezetekben a magánszektor vállalatai és egyéni vállalkozók részvétele a 2016-os körülbelül 230-ról 2023-ra több mint 4000-re nőtt.³⁶ Ezt a változást szemlélteti a 3. ábra. Dmitrij Kobylkin, Oroszország természeti erőforrásokért és környezetvédelemért felelős minisztere a magáncégek felé nyitást 2019-ben azzal indokolta, hogy állami forrásból nem tudnak annyi pénzt a sarkvidékre fordítani, mint ami szükséges lenne.³⁷

A fent említett folyamatnak, amely lényege a magánszektor megnövekedett térnyerése az orosz sarkvidéken, az egyik legjelentősebb szereplői a kínai vállalatok. Ahogy a harmadik ábrán látható, 2020-ban 48 kínai vállalat kezdte meg működését a sarkvidéken, és ez évről évre növekedett, 2023-ra elérve a 123-at. Így a 2020–2023-as időszakban összesen legalább 359 kínai vállalat kezdte meg az orosz Arktiszon a működését.

Az orosz–kínai arktiszi együttműködésnek egyik fontos eleme az Északi Fórumban (teljes nevén Északi Régiók Nemzetközi Szervezete) játszott szerepük. A szervezetet

32 The Maritime Executive 2024.

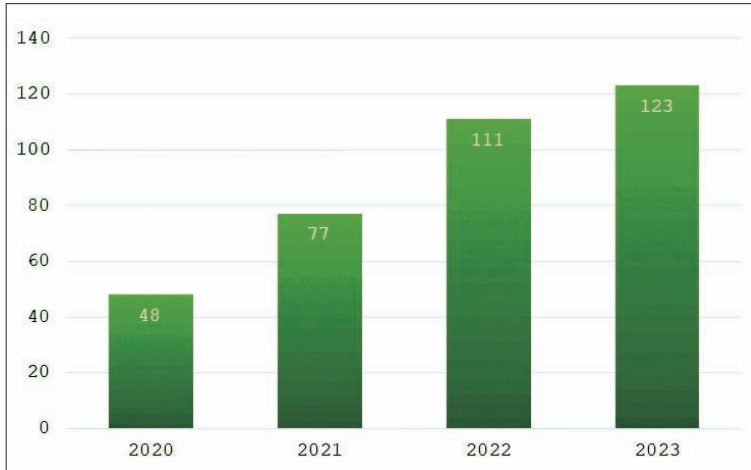
33 A CNPC 20%-os részesedéssel rendelkezik a Jamal LNG-ben, a CNPC és a CNOOC pedig összesen 20%-os részesedéssel az Arctic LNG-2 projektben. Lásd: Arctic Council Russia's Chairmanship 2023, 13.

34 Arctic Council Russia's Chairmanship 2023, 14–15.

35 Arctic Council Russia's Chairmanship 2023, 16.

36 Strider 2024, 3.

37 Reuters 2019.

3. ábra.
*Kínai tulajdonú vállalatok száma,
 amelyek az adott évben kezdték meg működésüket a régióban*
 (Forrás: Strider 2024, 6.)

1991-ben alapították Alaszkában és speciális jellemzője, hogy a tagságot nem az államok alkotják, hanem egyes országok régiói tudnak csatlakozni hozzá. A szervezet 12 orosz, kínai, japán és amerikai régióból áll.³⁸ A szervezet jelentőségét növeli, hogy megfigyelő státusszal rendelkezik az Arktiszi Tanácsban és az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményénél, valamint akkreditált az UNEP-nél is.³⁹ Emellett kiemelendő, hogy a szervezet az orosz–ukrán háború ellenére is tovább folytatja működését.

Hasonlóan az orosz–kínai együttműködésekhez, az orosz–indiai arktiszi kooperáció is számos szektorra kiterjed, energetikai, közlekedési, tudomány és oktatási területek is megtalálhatóak a témák között. Energetika kapcsán kiemelendő, hogy indiai állami tulajdonú cégek 2023-ig 16 milliárd dollárt fektettek be olyan orosz olaj- és gázipari projektekbe – többek között a Távol-Keleten és Kelet-Szibériában –, mint a Szahalin-1, a Vankor és a Tas-Jurják. Míg az ONGC Videsh Ltd (OVL) 20%-os részesedéssel rendelkezik a Szahalin-1 szénhidrogén blokkban, addig az OVL, az Oil India Ltd. (OIL), az Indian Oil Corp. Ltd (IOCL) és a Bharat PetroResources Ltd konzorciuma 49,9%-os részesedéssel rendelkezik a Rosznyeft CSJC Vankornyeft egységében. Egy másik konzorcium pedig, amely az OIL, az IOCL és a Bharat PetroResources tagja, 29,9%-os tulajdonosa az LLC Tas-Jurjáknak.⁴⁰ Emellett India legnagyobb olaj beszállítója Oroszország lett, az Oroszországot sújtó nyugati szankciók

38 Zsidó Autonóm Körzet, Kamcsatkai Vidék, Krasznnojarszki Vidék, Magadáni Terület, Nyenyec Autonóm Körzet, Szaha Köztársaság (Jakutföld), Habarovszki Vidék, Hanti-Manyiszki Autonóm Körzet – Jugra, Csukotka Autonóm Körzet, Jamal-Nyenyec Autonóm Körzet, Alaszka Állam (USA), Gangwon tartomány (Koreai Köztársaság).

39 The Northern Forum é. n.

40 Baruah és Bhaskar 2023.

következményeként. Alekszandr Novak miniszterelnök-helyettes elmondta, hogy 2022-ben 22-szeresére nőttek az Indiába irányuló kőolajszállítások, elismerve azonban, hogy a kiinduló szint nem volt kifejezetten magas. Ezzel együtt az Indiába érkező olajszállítmányok 2023-ra elérték az 1,4 millió hordót naponta, ami India import volumenének egyharmada.⁴¹ Emellett India az orosz cseppfolyósított földgáz egyik felvásárolója és fogyasztója is. Az első jelentős indiai–oroszl LNG-üzletet 2012-ben írta alá a Gas Authority of India Limited (GAIL) és a Gazprom. A hosszú távú, 20 évre szóló szerződés keretében India 2018-ban kapta meg az első LNG-szállítmányt Oroszországtól az Északi Tengeri Útvonalon keresztül.⁴² Az orosz–indiai LNG kereskedelem pedig 2023-ban mérföldkövéhez ért, a Jamal LNG projekt története során 33 LNG-szállítmányt, több mint 2 millió tonnát szállított az indiai piacra.⁴³

Az orosz–kínai és orosz–indiai energetikai együttműködések változásait figyelembe véve elmondható, hogy bár a nyugati szankciók számos nehézséget okoznak Oroszországnak, és ezzel együtt jobban rákényszerül az együttműködésre partnereivel, mint amit ideális esetben preferálna, más fronton előnyökkel is járnak. Az energetikai együttműködések fellendülése azt is eredményezte, hogy azon BRICS-országok, amelyekkel Oroszország energetikai együttműködésben áll, egyre jobban érdekeltté váltak az orosz arktiszi beruházások sikerességében.

Hasonlóan az Északi Fórumhoz, a Nemzetközi Észak–déli Szállítási Korridor (*International North–South Transport Corridor – INSTC*) sem tekinthető bilaterális együttműködésnek, de meghatározó része az orosz–indiai kapcsolatoknak, és fellendülésével új löketet adhat a BRICS együttműködésnek is. A korridorról szóló megállapodást Oroszország, India és Irán 2000-ben írta alá, amelyhez később Örményország, Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Bulgária, Kazahsztán, Omán, Tádzsikisztán, Szíria, Kirgizisztán és Törökország is csatlakozott. Jelenleg három BRICS-ország tagja a megállapodásnak, mivel Irán 2024. január 1-jén csatlakozott a korridorhoz, de ha Törökország BRICS csatlakozással kapcsolatos ambíciói valóra válnak,⁴⁴ már négy ilyen országról beszélhetünk majd. Az INSTC és az Arktisz összekapcsolásának fontosságát India stratégiai szintre emelte azáltal, hogy India arktiszi stratégiájában megfogalmazott célja az INSTC és Oroszország Egységes Mélyvízi Rendszerének összekapcsolása és az útvonal meghosszabbítása az Arktiszig.⁴⁵ Ennek megvalósulása azt jelentené, hogy India és azon országok, melyek részesei a koridornak közvetlen összeköttetéssel rendelkeznenek az orosz Arktikummal (és ezáltal potenciálisan Európával is).

Fontos azonban kiemelni, hogy a korridor kérdése politikai kihívásként fog megjelenni a BRICS-en, ugyanis Kína egy másik, a Kína–Pakisztán gazdasági folyosó (*China–Pakistan Economic Corridor – CPEC*) létrehozásában érdekelt, és a kettő projekt ellentétes érdekek mentén fejlődik. Míg Kína nem érdekelt egy olyan korridor támogatásban, amely elkerüli az Egy Övezet Egy Út kereskedelmi útvonalait (amely India

41 Коммерсантъ 2023.

42 Maheshwari 2024.

43 РИА Новости 2023.

44 Reuters 2024.

45 Government of India 2022, 19.

részéről a fő geopolitikai érdek az INSTC kapcsán), addig India nem érdekelt egy Pakisztánnak előnyös kereskedelmi folyosó fellendülésében. Azonban Vlagyimir Putyin a 2023-ban Dél-Afrikában megrendezett BRICS-csúcstalálkozón hangsúlyozta, hogy „a BRICS-együttműködés szempontjából fontos, hogy új és stabil közlekedési útvonalakat hozzunk létre. A BRICS keretében állandó közlekedési bizottságot kell létrehozni, amely a régiók közötti és globális közlekedési logisztikai folyosók fejlesztésével foglalkozik, beleértve az INSTC-t is.”⁴⁶ Így Oroszország részéről jól körvonalazható a stratégiai érdek a BRICS-en belüli konszenzus megteremtésére. A korridorhoz kapcsolódó indiai stratégiai célok elérése érdekében pedig az Arktisz minden bizonnyal még nagyobb szerepet fog betölteni az indiai geopolitikai és geoökonómiai tervekben, illetve olyan régiók is kereskedelmi kapcsolatba kerülhetnek a sarkvidékkel, amelyeknek eddig erre nem volt lehetősége. Végül megemlítjük, hogy a másik kereskedelmi folyosó, a Vlagyivosztok–Chennai tengeri fuvarozási folyosó szintén alkalmas India és az orosz sarkvidék közötti összeköttetésre. Ennek a korridornak a létrehozásáról 2019-ben állapodott meg India és Oroszország. Ezen útvonal stratégiai jelentősége abban rejlik, hogy lehetőséget biztosít az orosz sarkvidéken kitermelt szénhidrogén gyorsabb szállítására. Így az Indiát és a Távol-Keletet összekötő tengeri közlekedési folyosónak az Északi Tengeri Útvonal fejlesztési projektbe való integrálására van kilátás.⁴⁷

Brazília és az Északi-sarkvidék

Brazília esetében egészen más állam képe rajzolódik ki az Arktisszal való kapcsolatokat illetően, mint Oroszország esetében. A brazil északi-sarki jelenlét manapság még minimálisnak mondható, azonban annál nagyobb potenciál rejlik benne.

Brazília érdeklődése a sarkvidékek iránt nem újkeletű, bár figyelme – földrajzi okokból – kezdetben az Antarktisz vidékére terelődött. Az Antarktisz-szerződéshez 1975-ben csatlakozott, majd 1983 óta a Brazil Antarktisi Program (*Programa Antártico Brasileiro* – PROANTAR) keretében éves kutatási tevékenységet folytat a déli sarkon. Az Északi-sarkvidék iránt eleinte a magánszektor, az állami vállalatok és a brazil tudományos élet tagjai kezdtek érdeklődni, majd a PROANTAR korábbi tíz éves cselekvési terve (2013–2022) is már a brazil kormány szorosabb hivatalos kapcsolata mellett érvelt az Északi-sarkvidékkel kapcsolatban.⁴⁸ Ennek előzménye volt az, hogy Luis Inacio Lula da Silva elnök idejében 2010-től kezdve Brazíliában stratégiai szinten is megindult a gondolkodás arról, hogy csatlakozzon-e az ország a Svalbard Szerződéshez, és kérjen-e megfigyelői státuszt az Arktiszi Tanácsban. 2019-ben létrejött az Északi-sarkvidéki Tevékenységekkel foglalkozó munkacsoport (*Arctic Working Group* – AWG), majd 2022-ben Brazília tengeri erőforrásokkal foglalkozó tárcaközi bizottsága hivatalosan is javasolta az elnökségnek a Svalbardi Egyezmény ratifikálását és az Arktiszi Tanácsban megfigyelő státuszért való folyamodást.⁴⁹ A legújabb

46 Chuman 2023.

47 Arctic Council Russia's Chairmanship 2023, 21.

48 Gao et al. 2023.

49 Fakhoury 2023.

fejlemények pedig a 2023-as évhez köthetők. 2023 augusztusában kiadtak egy tízéves tudományos programot az Antarktisszal kapcsolatban (*Antarctic deployment plan*), amelynek zárófejezete az Arktisznak szentelt „A brazil sarkvidéki tudomány új határa” (*A New Frontier for Brazilian Polar Science*) című fejezet. Emellett 2023. július 8. és 21. között öt brazil tudós részvételével az első brazil sarki expedíciót is elindították Svalbard-ba, tudományos kutatások céljával. Ez az első olyan expedíció, amelyben a szervezés és a helyszíni koordináció is teljes mértékben brazil. A kutatók tudományos vizsgálatokat végeztek botanikai, mikrobiológiai és glaciológiai kérdésekben.⁵⁰ Ezek a fejlemények nem a véletlennek köszönhetőek – a tíz legnagyobb gazdaság közül Brazília volt az egyetlen, amely eddig nem volt jelent az Arktiszon.⁵¹

A brazil jelenlét indokai

Felvetődik a kérdés, hogy egyik oldalról Brazília mit tud kínálni az Arktisznak, a másik oldalról pedig az Arktisz mit tud kínálni Brazíliának?

Brazília Északi-sarkvidék iránti érdeklődését több oldalról közelítve is legitimálja.⁵² Egyrészt sok tekintetben ugyanazokat a biztonsági problémákat osztja az Amazonasszal kapcsolatban, mint a sarkvidéki államok az Északi-sarkvidékkel kapcsolatban. Az éghajlatváltozással szemben mindkét térség rendkívül sebezhető, ezért a két régió képviselői közötti magasabb szintű párbeszéd segíthet a természetvédelmi erőfeszítések fokozásában és eredményességében. Továbbá mindkét térség őslakos közösségei nagyobb reprezentativitást követelnek a területüket érintő ügyekben. 2023 elején Brazília felállította az Óslakos népek minisztériumát, amely a brazil őslakos csoportok követeléseire összpontosít, és amely modellként szolgálhatna egy befogadóbb és szélesebb körű pán-őslakos mozgalom javára az Északi-sarkvidéken is.

Másrészt Brazília az Antarktisz-programjának köszönhetően hosszú múltra tekint vissza a sarkvidéki övezetekben folytatott békés kutatási tevékenységekben, amely tapasztalatokat az Északi-sarkvidékre is át lehet ültetni, és ezen értékes tapasztalatokból az Arktisz egyértelműen profitálni tud.

Harmadrészt az olyan csoportokban való részvétele révén, mint a G20 és a BRICS, Brazília akár hídként is tudna működni a Nyugat, Oroszország és Kína között az Arktiszi Tanács munkájában történő esetleges részvétele esetén. Brazília a multipolaritás nagy támogatójának számít a világ politikai színpadán, amely a dél-dél kapcsolatok támogatása mellett intenzíven megmutatkozik abban is, hogy még az orosz–ukrán háborút követően is nagyrészt változatlanok maradtak a brazil–kínai–orosz kapcsolatok.

Megvizsgálva Brazília arktiszi érdekeit, az Arktiszi munkacsoport ezekhez gazdasági, geopolitikai, stratégiai és környezetvédelmi oldalról közelít, de kiemeli, hogy a Svalbard Egyezmény részesévé válás egyértelműen mutatja az ország ezirányú érdeklődését és érdekeltységét.⁵³

50 Rosa 2023.

51 Brazil to make first expedition to the Arctic Circle as part of unprecedented research.

52 Fakhoury 2023.

53 Gao et al. 2023.

Egyrészt a tudományos kutatások, amelyek az Északi- és Déli-sarkok közötti kapcsolatra vonatkoznak, lehetőséget nyújtanak a tengeri emlősök kutatására és a két pólus között kapcsolatot teremtő vándormadarak, valamint a botanikai és invazív fajok tanulmányozására. Másrészt a tengeri jég olvadása által okozott tengerszint-emelkedés következményeiként társadalmi-környezeti érdekek artikulálhatók.⁵⁴ Harmadrészt kiemelendők a gazdasági lehetőségek, mivel Brazília a szénhidrogén-kitermelésben szerzett tudásával hozzájárulhat a régió energiahasznosításához (amely téren az ország mélytengeri olaj- és gázkitermelő berendezések északi-sarkvidéki államokba történő exportálásával már most is jelen van),⁵⁵ és diverzifikálhatja az energiaellátás forrásait (különösképpen tekintettel arra, hogy a világ 8. legnagyobb energiafogyasztó országa⁵⁶). Továbbá meg kell említeni az új technológiák alkalmazhatóságának lehetőségét is. Jelenleg az Északi-sarkvidéken már alkalmazott megoldások olyan ágazatokban, mint a kommunikáció, a vészhelyzetekre való felkészülés és a műholdas megfigyelés, Brazília Amazonas-övezetében és kizárólagos gazdasági övezetében is alkalmazhatók. Végül intézményi szinten Brazília profitálni tudna abból, hogy közvetlen közelből látja az Arktiszi Tanács munkáját, amelyből azt is megtanulhatná, hogy hogyan fejlessze tovább a már meglévő saját párbeszéd fórumait.⁵⁷

Brazília az arktiszi jelenlétéhez támogató államokat is keres. Portugália igen jó lehetőségnek kínálkozik, és nem csak a történelmi szálak okán, hanem azért is, mert Portugália is kezdi figyelmét az Arktisz felé fordítania. A 76/2023. sz. portugál határozatban a kormány számára javaslatként szerepel egy, az Arktisszal kapcsolatos akcióterv kidolgozása és egy minisztériumközi munkacsoport felállítása.⁵⁸ Érdeklődésük alapját részben az ország geostratégiai helyzete, NATO tagsága és a területén (az Azori-szigeteken) lévő amerikai haditengerészeti bázisok jelentik, részben pedig az a tény, hogy az új hajózási útvonalak megnyílásával az ország közvetlenül érintetté válik majd.

A jövőben Brazília minden bizonnyal további államokkal fog kapcsolatban lépni annak érdekében, hogy arktiszi jelenlétének legitimálásában segítségükre legyenek. A Kínával való együttműködés keretei már régóta adottak, ugyanis a két ország már 1993-ban stratégiai partnerséget kötött egymással, amelyet 2014-ben átfogó stratégiai partnerséggé fejlesztettek.

Az arktiszi együttműködés részeként az olyan területeken, mint az energia, mezőgazdaság, infrastruktúra és élelmiszer, már láthatók jelei a gyümölcsöző kapcsolatban, de további lehetőségeket rejt magában az Antarktiszi Szerződés Rendszere is (*Antarctic Treaty System – ATS*). Ennek keretein belül a sarkvidéki ügyekben folytatott korábbi sikeres együttműködésük koherens alapot teremt a jövőbeli közös

54 Brazília 8500 km hosszú partvonallal rendelkezik, és lakosságának mintegy 60%-a a tengerparti területeken él. Lásd: Alisson 2017.

55 Major subsea Christmas trees contracts in the third quarter will be led by Brazil projects.

56 British Petroleum 2020.

57 Ilyen fórumok az esőerdő-országok között 1978-ban létrehozott Amazonas Együttműködési Szerződés Szervezete és a 2019-ben aláírt Letíciai Paktum, amely az amazóniai természetvédelmi intézkedéseket hivatott előmozdítani.

58 Lin 2023.

terékvéseikhez, amelyek egyik igen fontos vetülete lehet a geopolitikai-geostratégiai kérdések köre, a Nyugattól való függőség deklarált csökkentése és a közösségi érdekek egy befogadóbb nemzetközi rend irányába történő előmozdítása céljával.⁵⁹ E körben olyan kezdeményezések képzelhetők el, mint például a meglévő nemzetközi intézmények közvetett átalakítása, a meglévő nemzetközi rendszerek feltételeinek és irányításának újradefiniálása vagy akár konkurens multilaterális intézmények létrehozása.⁶⁰ Bár ez még a jövő zenéje, de nem kétséges, hogy a nemzetközi folyamatok a fejlődő világ szorosabb együttműködése felé tendálnak.

Záró gondolatok

A tanulmánnyal célunk nem csupán az volt, hogy két BRICS-állam arktiszi érdekeltégeit bemutassuk, hanem sokkal inkább az, hogy kihangsúlyozzuk Oroszország pozitív hozzáállását a többi BRICS-államhoz, az Északi-sark térségéhez, valamint ahhoz, hogy az arktiszi politikát továbbra is az együttműködés szellemében kell folytatni. Ez ugyanis 2014 óta korántsem egyértelmű a világ számos más térségében, és az együttműködést gyakran felváltja a konfrontáció. Ugyanakkor bizakodásra ad okot Oroszország a körülményekhez képest konstruktív hozzáállása és az, hogy az ukrán válság Arktiszra gyakorolt hatása ellenére is egy együttműködésre épülő térségről lehet beszélni. A tanulmányban vizsgált másik állam, Brazília esete pedig arra világít rá, hogy a világ minden pontján, legyen az közel vagy távol az Északi-sarktól, egyre nő az érdeklődés a térség iránt, amely mind a stratégiai dokumentumokban, mind a megtett gyakorlati lépésekben jól tetten érhető.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Alisson, Elton 2017. Nível do mar na costa brasileira tende a aumentar nas próximas décadas. Agência FAPESP, 2017. június 5.
Online: <https://shorturl.at/egCO3>, (Letöltés ideje: 2024. június 30.)
- Arctic Council Russia's Chairmanship 2023. Prospects for BRICS Cooperation on sustainable development in the Arctic.
<https://as.arctic-russia.ru/upload/docs/2023/think-arctic-report-brics-eng.pdf>
(Letöltés ideje: 2024. május 29.)
- Baruah, Rituraj és Bhaskar, Utpal 2023. India's Vostok plan slows as US cos skip sanctions-hit Russia. Mint. Online: <https://www.livemint.com/news/india/indias-vostok-plan-slows-as-us-cos-skip-sanctions-hit-russia-11698345267900.html> (Letöltés ideje: 2024. június 8.)
- Bazsó-Vigh, Vivien 2023. Geopolitikai érdekek és haderőfejlesztés az Északi-sarkon. *Hadtudományi Szemle*, 2023/3: 5–15. <https://doi.org/10.32563/hsz.2023.3.1>
- Brazil to make first expedition to the Arctic Circle as part of unprecedented research. tvbrics.com, 2023. június 17.,
<https://tvbrics.com/en/news/brazil-to-make-first-expedition-to-the-arctic-circle-as-part-of-unprecedented-research>, (Letöltés ideje: 2024. június 30.)
- BRICS 2020. STI Overview - Five-Year Anniversary of Cooperation in Science, Technology and Innovation under the Memorandum of Understanding.
Online: <https://brics-russia2020.ru/images/113/91/1139196.pdf> (Letöltés ideje: 2024. június 6.)
- British Petroleum 2020. Statistical review of world energy. London

59 Zhao 2022.

60 Geo et al. 2023.

- Earth.org 2021. Why Isn't Russia Ramping Up its Use of Renewable Energy?
Online: <https://earth.org/russia-renewable-energy/> (Letöltés ideje: 2024. június 9.)
- Edwardsen, Astri 2023. Massive Russian Mobilization in the Arctic, High North News' overview shows. High North News.
Online: <https://www.highnorthnews.com/en/massive-russian-mobilization-arctic-high-north-news-overview-shows> (Letöltés ideje: 2024. június 6.)
- Fakhoury, Renato 2023. *Brazil in the Arctic Council: Not as Crazy as it Sounds*. 2023. február 7.,
Online: <https://www.thearcticinstitute.org/brazil-arctic-council-not-crazy-sound>,
(Letöltés ideje: 2024. június 30.)
- Farkas, Domonkos 2021. Az Északi-sarkvidék mint összetett biztonságpolitikai térség. *Felderítő Szemle*, 2021/3: 5–29.
- Gazdag Erika 2022. A NATO Arktisz politikája: elrettentés és védelem. *Hadtudomány*, 32 (1): 3–25.
<https://doi.org/10.17047/HADTUD.2022.32.1.3>
- Gao, Fei et al 2023. Brazil-China Cooperation in the Arctic Region: A Prospective Analysis of a Practical Agenda for Mutual, Local and Community Interests. *Revista Brasileira de Política Internacional*, 66 (1): 1–21. <https://doi.org/10.1590/0034-7329202300105>
- Government of India 2022: India's Arctic Policy
- Gronholt-Pedersen, Jacob és Fouche Gwladys 2022. Dark Arctic- NATO allies wake up to Russian supremacy in the region. Reuters.
Online: <https://www.reuters.com/graphics/ARCTIC-SECURITY/zgvobmlrpd/>
(Letöltés ideje: 2024. június 5.)
- Hjort, Jan, Karjalainen, Olli, Aalto, Juha et al. 2018. Degrading permafrost puts Arctic infrastructure at risk by mid-century. *Natur Communications*, 9, 5147.
<https://doi.org/10.1038/s41467-018-07557-4>
- Humpert, Malte 2024. China Continues to Deliver Prefabricated Modules in Support of Russia's Arctic LNG 2 Project, High North News.
Online: <https://www.highnorthnews.com/en/china-continues-deliver-prefabricated-modules-support-russias-arctic-lng-2-project> (Letöltés ideje: 2024. május 29.)
- III BRICS Science, Technology and Innovation Ministerial Meeting 2015 (2015). Moscow Declaration.
Online: <https://infobrics.org/files/pdf/23.pdf> (Letöltés ideje: 2024. június 6.)
- Jonassen, Trine 2024. Arctic Frontiers 2024: "Without Russia, the Arctic Council Will Not Survive". High North News.
Online: <https://www.highnorthnews.com/en/without-russia-arctic-council-will-not-survive>
(Letöltés ideje: 2024. június 9.)
- Kővári, László 2017. Orosz északi irányú terjeszkedés és az orosz északi flotta. *Felderítő Szemle*, 2017/3–4: 138–158.
- Lagutina, Maria 2016. *Prospect of the BRICS in the Arctic cooperation*. Reykjavik: Arctic Circle Assembly.
- Lin, Camille 2023. Under Lula's government, Brazilian scientists head for the Arctic. 2023. szeptember 4.
Online: <https://polarjournal.ch/en/2023/09/04/under-lulas-government-brazilian-scientists-head-for-the-arctic> (Letöltés ideje: 2024. június 30.)
- Lin, Camille 2024. Semi-mature start-up of Arctic LNG 2 production. Polar Journal.
Online: <https://polarjournal.ch/en/2024/01/24/semi-mature-start-up-of-arctic-lng-2-production/>
(Letöltés ideje: 2024. május 29.)
- Macrotrends (é. n.): Russia Military Spending/Defense Budget 1960-2024.
Online: <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/RUS/russia/military-spending-defense-budget> (Letöltés ideje: 2024. június 30.)
- Maheswari, Dhairya 2024. India Still Attracted to Russia's Arctic LNG 2 Project. Sputnik India.
Online: <https://sputniknews.in/20240530/india-still-attracted-to-russias-arctic-lng-2-project-7481936.html> (Letöltés ideje: 2024. június 8.)
- Major subsea Christmas trees contracts in the third quarter will be led by Brazil project. 2022. július 18.
Online: https://brazilenergyinsight.com/2022/07/18/major-subsea-christmas-trees-contracts-in-the-third-quarter-will-be-led-by-brazil-projects_ (Letöltés ideje: 2024. június 30.)
- Molnár Dóra, Szalkai Patrik 2022. Északi-sarki béke vagy háború? Avagy mit mondanak az aktív stratégiák. *Hadmérnök*, 17 (4): 175–194.
<https://doi.org/10.32567/hm.2022.4.11>

- Molnár, Dóra, Szalkai, Patrik 2023. Arctic Strategies for a Peaceful Future. *Hadtudomány*, 33 (1): 58–73.
<https://doi.org/10.17047/HADTUD.2022.32.4.58>
- Reuters 2019. Russia open to private companies developing energy-rich Arctic shelf: minister.
Online: <https://www.reuters.com/article/instant-article/idUKKCN1VP04H/>
(Letöltés ideje: 2024. június 5.)
- Reuters 2024. Kremlin welcomes Turkey's reported desire to join BRICS.
Online: <https://www.reuters.com/world/kremlin-welcomes-turkeys-reported-desire-join-brics-2024-06-04/> (Letöltés ideje: 2024. június 8.)
- Rosa, Luiz Henrique 2023. *The first Brazilian expedition to the Arctic*. 2023. október 1.
Online: <https://brazilian.report/environment/2023/10/01/first-brazilian-expedition-arctic>
(Letöltés ideje: 2024. június 30.)
- Russia Military Spending/Defense Budget 1960–2024
<https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/RUS/russia/military-spending-defense-budget>
- Staalesen, Atle 2023a. Moscow lowers ambitions in nuclear icebreaker program, will not build fleet of new super-powerful vessels after all. *The Barents Observer*.
Online: <https://thebarentsobserver.com/en/2023/03/moscow-lowers-ambitions-nuclear-icebreaker-program-will-not-build-fleet-new-super-powerful> (Letöltés ideje: 2024. június 5.)
- Staalesen, Atle 2023b. Moscow cuts funding for icebreakers. *The Barents Observer*.
Online: <https://thebarentsobserver.com/en/arctic/2023/10/moscow-cuts-funding-icebreakers> (Letöltés ideje: 2024. május 29.)
- Strider 2024. Shifting Ice.
Online: https://content.striderintel.com/wp-content/uploads/2024/02/Strider_Shifting_Ice_Report.pdf (Letöltés ideje: 2024. május 29.)
- TACC 2023. Эксперт: России важно развивать международное сотрудничество со странами БРИКС в Арктике.
Online: <https://tass.ru/ekonomika/18012037> (Letöltés ideje: 2024. május 6.)
- Taszsz (2024): Russia invites BRICS countries to test their equipment at Arctic exercises in 2025.
Online: <https://tass.com/economy/1776545> (Letöltés ideje: 2024. június 6.)
- The Maritime Executive 2024. Arctic LNG 2's Investors Get Nervous as American Sanctions Begin to Bite
<https://maritime-executive.com/article/arctic-lng-2-s-investors-get-nervous-as-american-sanctions-begin-to-bite> (Letöltés ideje: 2024. május 29.)
- The Moscow Times 2014. Putin Wants Greater Russian Presence in Arctic.
Online: <https://www.themoscowtimes.com/2014/04/23/putin-wants-greater-russian-presence-in-arctic-a34512> (Letöltés ideje: 2024. június 5.)
- The Northern Forum (é.n.). About the Northern Forum.
Online: <https://www.northernforum.org/en/about-nf/about-us> (Letöltés ideje: 2024. június 8.)
- Vigh, Vivien 2020. Az Arktisz geopolitikai jelentősége a 21. században.
Hadtudományi Szemle, 2020/2: 47–61.
<https://doi.org/10.32563/hsz.2020.2.5>
- Vlagyimir Putyin 2016. Foreign Policy Concept of the Russian Federation (approved by President of the Russian Federation Vladimir Putin on November 30, 2016).
Committee on International Affairs of the State Duma.
Online: <https://interkomitet.com/foreign-policy/basic-documents/foreign-policy-concept-of-the-russian-federation-approved-by-president-of-the-russian-federation-vladimir-putin-on-november-30-2016/> (Letöltés ideje: 2024. június 9.)
- Zhao, Jia 2022. China and Brazil look forward to closer future ties. *China Daily*, 2022. május 24.
Online: <https://shorturl.at/bvENU> (Letöltés ideje: 2024. június 30.)
- Ведомости 2020. Morgan Stanley предупредил российские компании о климатических рисках.
Online: https://www.vedomosti.ru/business/news/2020/07/23/835207-morgan-stanley-rossiiskie?fbclid=IwAR0IcXFW-MZWEGDaAJAyVAsxTZ8iPGKDhjfTW-xK8rzQjxVWdqwfZ_jnEes
(Letöltés ideje: 2024. június 9.)
- Коммерсантъ 2023. Нефть прибавит в объеме - О чем договорились «Роснефть» и Indian Oil.
Online: <https://www.kommersant.ru/doc/5902105> (Letöltés ideje: 2024. június 8.)

Президент России 2023. Внесены изменения в Основы государственной политики в Арктике на период до 2035 года. kremlin.ru.

Online: http://kremlin.ru/acts/news/70570?utm_referrer=korabel.ru%2Fnews%2Fcomments%2Fvneseny_izmeneniya_v_osnovy_gosudarstvennoy_politiki_v_arktike.html&fbclid=IwAR3fqEzRAhzpBAVi8qhdyDoiv44GPcqVT5BNalE2Ju6fo1sSZquKEttfvI (Letöltés ideje: 2024. június 8.)

Президента Российской Федерации 2023а. Указ об утверждении Концепции внешней политики Российской Федерации. kremlin.ru.

Online: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/70811> (Letöltés ideje: 2024. június 9.)

Президента Российской Федерации 2023б. Об Основах государственной политики Российской Федерации в Арктике на период до 2035 года (В редакции Указа Президента Российской Федерации от 21.02.2023 No. 112). kremlin.ru.

Online: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/45255/page/1> (Letöltés ideje: 2024. június 8.)

Президента Российской Федерации 2023с. О Стратегии развития Арктической зоны Российской Федерации и обеспечения национальной безопасности на период до 2035 года (В редакции указов Президента Российской Федерации от 12.11.2021 No 651, от 27.02.2023 No. 126). kremlin.ru.

Online: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/45972/page/1> (Letöltés ideje: 2024. június 8.)

РИА Новости 2023. Эксперт оценил конкурентоспособность российского СПГ на индийском рынке.

Online: <https://ria.ru/20230210/spg-1851001053.html> (Letöltés ideje: 2024. június 8.)

Molnár Anna[✦]

Az Európai Unió mesterséges intelligenciával kapcsolatos diplomáciai tevékenysége*

DOI 10.17047/HADTUD.2024.34.2.35

Jelen kutatás azt vizsgálja, hogy az Európai Unió (EU) kiberdiplomáciai tevékenységei hogyan terjednek át fokozatosan a digitális diplomáciára és így a mesterséges intelligenciával (MI) kapcsolatos diplomáciai területekre. A kutatás fókuszában a mesterséges intelligenciáról szóló uniós rendelet bemutatása áll. Mivel e területen a globális gazdasági szereplők és a nagyhatalmak közötti feszültségek egyre gyakoribbak, így nagyobb szükség van a mesterséges intelligenciával kapcsolatos nemzetközi tárgyalások folytatására és a megállapodások megkötésére is.

Jelenleg az EU aktív szerepet kíván betölteni nem csupán a kiberbiztonságot, hanem a digitális diplomáciát és a mesterséges intelligenciát érintő nemzetközi tárgyalások területén is. Napjainkban a mesterséges intelligenciával kapcsolatos diplomáciai részen a kiberdiplomáciától függetlenül, részben azzal párhuzamosan fejlődik.

KULCSSZAVAK: Európai Unió, mesterséges intelligencia, kiberdiplomácia, szabályozás, digitalizáció

European Union Diplomacy on Artificial Intelligence

This paper examines the process through which the existing EU-level cyber-diplomacy gradually is branching out to artificial intelligence (AI)-diplomacy. This research focuses on the presentation of the new AI regulation of the EU. Through an analysis of this process it is also reasoned that more attention needs to be paid to cyber- and AI-diplomacy if the discourse on the EU digital sovereignty is to be analysed. As tensions among the public stakeholders and superpowers are increasingly frequent, the need for continuing international talks and for making agreements is growing.

Currently, the EU has taken an active role to have an impact on global governance concerning not only cyber security, but also the issue of artificial intelligence. Meanwhile,

✦ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar – National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training; e-mail: molnar.anna@uni-nke.hu; <https://orcid.org/0000-0002-7958-6985>

* A TKP2021-NVA-16 számú projekt a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a TKP2021-NVA pályázati program finanszírozásában valósult meg. A tanulmány eredeti változata a RII Forum 2024 konferenciakötet számára készült angol nyelven.

artificial intelligence diplomacy is evolving, partly independently of, and partly in parallel with cyber diplomacy. At the EU-level, the issue of strategic autonomy and European sovereignty gained momentum following the worsening security environment in the European neighbourhood. Nowadays, these concepts are often used as synonyms, or with broader meaning, as referring not only to defence, but also to economic developments, energy security, digitalisation and technological advancement. Digital sovereignty cannot be established without capacity to act on, and regulate areas related to artificial intelligence.

KEYWORDS: cyber-diplomacy, artificial intelligence, AI regulation by the EU

Bevezetés

Napjainkban a mesterséges intelligencia (MI) területén a technológiai fölény kérdése a geopolitikai hatalmi verseny fontos elemévé vált. Bár továbbra is az USA és Kína a digitális technológiák fejlesztésének a legfontosabb globális szereplői, az MI-hatalom fontosságáról szóló nemzetközi politikai narratíva számos nagyhatalom, így például Oroszország esetében is megjelent.¹ Az Európai Unió (EU) – elsősorban gazdasági és normatív szerepéből következően – a mesterséges intelligenciával kapcsolatban kevésbé geopolitikai, inkább a szabályozást és a fogyasztóvédelmet előtérbe állító álláspontot képvisel. Napjainkban az EU átfogó megközelítése az érték- és az érdekalapú megközelítés között próbál egyensúlyt teremteni e területen is. Bár az európai digitális szuverenitásról uniós szinten is széleskörű diskurzus bontakozott ki,² a feltörekvő technológiákba történő jelentős pénzügyi befektetések és fejlesztések nélkül az EU szabályozási erőfeszítései könnyen kudarcot vallhatnak.³

A mesterséges intelligenciához kapcsolódó tevékenységek szorosan kapcsolódnak az Unió digitális és kiberbiztonsági politikájához mind az intézményfejlesztés, mind pedig a szabályozási területeken. Noha az EU digitális biztonsággal kapcsolatos első kezdeményezései az 1990-es évek végén kezdődtek, a kiberbiztonság átfogó jogi, politikai és intézményi kerete csak a közelmúltban alakult ki. A kibertérrel kapcsolatos fenyegetésekre és kockázatokra a nagyszabású kibertámadások növekvő száma hívta fel a figyelmet Európa-szerte, különösen a 2007-es észti magán- és közszférát ért DDoS-támadásokat (*distributed denial of service*) követően.⁴

Mivel a kibertámadások a nemzeti határokon is könnyen áthatolnak, alapvető fontosságúvá vált az EU átfogó kiberbiztonsági szabályozásrendszerének és ökoszisztémájának létrehozása.⁵ Mindezzel összefüggésben uniós szinten számos, a kiberbiztonságra vonatkozó jogi szabályozást és stratégiát fogadtak el. Érdemes például megemlíteni az EU két kiberbiztonsági stratégiáját (2013 és 2022), a globális hatással is bíró általános adatvédelmi rendeletet (GDPR, 2016) vagy a 2022-ben elfogadott, digitális szolgáltatások egységes piacáról szóló rendeletet (Európai Parlament és a Tanács [EU] 2022/2065 rendelete).⁶

1 Kollár 2020/a és 2020/b; Franke 2021, 6; Calderaro, Blumfelde 2022; Wang et al. 2024

2 Franke 2021; Perucica, Andjelkovic 2022; Leite 2021.

3 Calderaro, Blumfelde 2022; Pavlidis 2024.

4 Kasper, Osula, Molnár 2021.

5 Carrapico, Barrinha 2018; Csernatoni 2024, 299.

6 Christou 2018; Franke 2021, 6; Kasper, Osula, Molnár 2021.

Jelen kutatás azt vizsgálja, hogy az Európai Unió kiberdiplomáciai tevékenységei hogyan terjednek át fokozatosan a digitális diplomációra és így a mesterséges intelligenciával (MI) kapcsolatos diplomáciai területekre. A kutatás fókuszában a mesterséges intelligenciáról szóló uniós rendelet bemutatása áll.

Az európai kiberdiplomácia a kibertérrel és a kiberbiztonsággal kapcsolatos diplomáciai erőfeszítéseként értelmezhető. A kapcsolódó érdekeket és célokat az EU vagy a tagállamok kiberbiztonsági stratégiái határozzák meg. Mivel a mesterséges intelligencia alkalmazásával kapcsolatos kockázatok egyre nőnek, és a nemzetközi rendszer szereplői, azaz az államok, a nemzetközi szervezetek és a csúcstechnológiai globális vállalatok közötti feszültségek is egyre gyakoribbak, így szükségessé vált a kibertér biztonságát célzó nemzetközi tárgyalások folytatása, valamint a digitalizáció és a mesterséges intelligencia biztonságos használatáról szóló megállapodások megkötése. Miközben az EU aktív szerepet kíván betölteni nem csupán a kiberbiztonságot, hanem a mesterséges intelligenciát érintő nemzetközi tárgyalások területén is, a digitális diplomácia és a mesterséges intelligenciával kapcsolatos diplomácia a kiberdiplomáciával párhuzamosan fejlődik.

Noha az EU, mint „sui generis” multilaterális szereplő, egyre aktívabb nemzetközi tevékenységet folytat a digitális diplomáciai szektorban is, továbbra is kérdéses, hogy az ún. „brüsszeli hatás” (*Brussels effect*) a globális MI-kormányzás esetében, a normatív hatalom modelljének megfelelően, hatékony lehet-e vagy sem.⁷ A „brüsszeli hatás” fogalma kiemeli, hogy az EU mint befolyásos nemzetközi szereplő, a szabályozás és a puha hatalmi eszközök révén modellértékű lehet a külső szereplők számára. E koncepció szerint a „brüsszeli hatás” az európaizálódás külső dimenziójaként is felfogható. Mindez azt is jelenti, hogy az EU az adatvédelemtől a fogyasztóvédelemig, a környezetvédelemtől a trösztellenes szabályozáson át az online gyűlöletbeszéd korlátozásáig számos szakpolitikai területre hatást tudott gyakorolni a saját területén kívül is, mivel a multinacionális vállalatok nem csupán az EU-n belül, hanem a globális tevékenységük során is átvették az uniós normákat.⁸

Uniós szinten a stratégiai autonómiával és az európai szuverenitással kapcsolatos diskurzus a romló biztonsági környezet következtében egyre hangsúlyosabbá vált. E fogalmakat eredetileg a biztonsági és védelmi kérdésekkel kapcsolatban említették. A Krím-félsziget orosz anektálása (2014) és az ukrajnai átfogó orosz katonai támadás (2022) következtében kialakult háború jelentősen felgyorsította ezeket a folyamatokat. 2016-ban a Brexitről szóló népszavazás is lendületet adott az uniós szinten integráltabb védelempolitika kialakításának és a stratégiai autonómia megerősítésének.⁹ Az európai stratégiai autonómiát az önálló cselekvési képességként, valamint az európai szuverenitás előzményeként magyarázzák. Manapság ezeket a fogalmakat gyakran szinonimaként vagy tágabb értelemben használják, és nemcsak a védelemre, hanem a gazdasági fejlődésre, az energiabiztonságra, a digitalizációra és a technológiai fejlődésre is utalnak.¹⁰

7 Manners 2002.

8 Bradford 2019.

9 Béraud-Sudreau and Pannier 2021.

10 Molnár, Jakusné Harnos 2023.

A technológiai függetlenség megszerzését célzó digitális (vagy technológiai) szuverenitás koncepciója az EU kulcsfontosságú célkitűzése lett. Ebben a tekintetben a biztonság kérdése szorosan kapcsolódik a szuverenitáshoz. Az EU digitális függősége a külföldi vállalatoktól még mindig meghatározó.¹¹ A digitális szuverenitás nem teremthető meg anélkül, hogy az EU ne lenne képes önállóan cselekedni és fejleszteni ezeket az innovatív technológiákat, valamint szabályozni a digitális ágazathoz kapcsolódó területeket (például a mesterséges intelligencia területén is). Ez a fajta szuverenitás nemcsak a szabályozás, hanem a digitális környezet ellenőrzésének képességét is jelenti. 2020-ban az Európai Parlament közzétett egy dokumentumot a digitális szuverenitásról. E dokumentum definíciója szerint a digitális szuverenitás „Európa azon képességét jelenti, hogy önállóan cselekedjen a digitális világban”.¹² Az EU kibervédelemre vonatkozó politikája (2022) szerint a digitális szuverenitás megvalósítása érdekében az Uniónak és tagállamainak önállóan kell fejleszteniük a kettős felhasználású potenciállal is rendelkező csúcstechnológiákat. E területeken a mesterséges intelligencia rendszerek kulcsszerepet játszanak.¹³

Napjainkban a digitális területen jelentős beruházási szakadék tátong az EU és a vezető technológiai hatalmak, például az USA és Kína között. Mivel az európai gazdaságot a Covid-19 járvány, az ukrajnai háború és az ezzel kapcsolatos energiaválság is súlyosan érintette, gyors és hatékony beavatkozás vált szükségessé. Közhelynek számít, hogy a digitális beruházások kulcsfontosságúak a gazdasági növekedés szempontjából, és a mesterséges intelligencia rendszerek a termelékenységre gyakorolt pozitív hatásuk következtében forradalmi szerepet játszanak a digitalizációban. Az eddigi beruházások és fejlesztések ellenére amerikai cégek még mindig 6%-kal nagyobb mértékben használják a mesterséges intelligenciát mint uniós versenytársaik. Az európai kitettséget jelentősen növeli, hogy az uniós vállalatok főként külföldi cégek által fejlesztett mesterséges intelligencia-rendszerekre támaszkodnak. Az Európai Beruházási Bank elemzése és adatai azt mutatják, hogy az EU a legmodernebb digitális technológiák fejlesztésében és előállításában továbbra is elmarad az USA-tól és Kínától.¹⁴

Kiberdiplomácia és digitális diplomácia

A nagyszabású kibertámadások következtében az EU hatáskörébe tartozó valamennyi kulcsfontosságú szakpolitikai területen kiberbiztonsági döntéshozatali folyamatok és intézményrendszer (ökoszisztéma) alakult ki. E folyamatoknak köszönhetően – a szubszidiaritás elvével összhangban – a kiberbiztonság többszintű kormányzási (MLG) rendszere fejlődött.¹⁵ A kiberdiplomácia az EU külpolitikai eszköztárának is kulcsfontosságú elemévé vált.¹⁶ Mind a kiberdiplomácia, mind pedig

11 Digital Dependence Index: Measurement of Digital Dependence. 2024.

12 European Parliament 2020, 1.

13 European Commission 2022, 1 és 5.

14 European Investment Bank 2024.

15 Carrapico, Barrinha 2018, 1–2; European Court of Auditors 2019, 12.

16 Kasper, Osula, Molnár 2021; Molnár, Mártonffy 2022.

a digitális diplomácia a nemzetközi szereplők közötti koordinációra és együttműködésre összpontosít. A nemzetközi tárgyalások a gazdaság és a társadalom digitalizációjának, az új technológiáknak, valamint a technológiai fejlődéssel kapcsolatos egyéb fenyegetéseknek és következményeknek a nemzetközi összefüggéseit érintik.¹⁷

Annak ellenére, hogy az információs és kommunikációs technológiai (ITC) eszközök egyre gyakoribb alkalmazása a hagyományos diplomácia minden szintjén megfigyelhető, a kiberdiplomácia és az e-diplomácia (elektronikus vagy diplomácia 2.0) két különböző fogalom. Az e-diplomácia a digitális technológiák diplomaták általi használatára utal,¹⁸ és általában aktív internetes jelenlétet és a stratégiai kommunikáció előmozdítását jelenti a közösségi médiaplatformokon.¹⁹ Az MI-eszközök (például az MI-alapú adatelemzés) integrálása a döntéshozatali folyamatokba jelentősen támogathatja a diplomáciát is. Ebben a tekintetben a mesterséges intelligencia eszközei tovább növelhetik e digitális eszközök hatékonyságát, ugyanakkor veszélyt is jelentenek a nemzetközi kapcsolatokra és a diplomáciára általában.²⁰

A kiberdiplomácia fogalma a diplomáciai eszközök átfogó használatára és diplomáciai célok végrehajtására utal, a kiberbiztonsági stratégiákban meghatározott nemzeti vagy uniós érdekek és célok támogatása érdekében. Ezek a tevékenységek a nemzetközi kiberbiztonsági kérdésekre terjednek ki, beleértve a mesterséges intelligenciával kapcsolatos témákat is.²¹ A kiberdiplomácia fő célkitűzései a bizalomépítést, a kapacitásépítést, a kiberhadviselést, a kiberterrorizmus és a kiberbűnözés elleni küzdelmet, az adatvédelmet, az internet szabadságát, valamint a globális kormányzás előmozdítását tartalmazzák a nemzetközi jog és az emberi jogok érvényesítése érdekében.²²

Bár az európai uniós kiberdiplomácia a közös kül- és biztonságpolitikán belül és annak kulcsfontosságú elemeként, a közös biztonság- és védelempolitikával (KBVP) összefüggésben fejlődött, a kiberbiztonsággal kapcsolatos nemzetközi tárgyalások az egységes belső piac és a bel- és igazságüggyel kapcsolatos területeket is érintik. Az egységes belső piac digitalizációjával kapcsolatos nemzetközi tárgyalások a digitális diplomácia területére vezetnek át. Az utóbbi évtizedben az Európai Külügyi Szolgálat (EKSZ) és az Európai Bizottság a kiberdiplomácia és a digitális stratégiai kommunikáció kulcsfontosságú szereplőivé váltak. Az uniós tagállamok 2015-ben úgy döntöttek, hogy megerősítik az EKSZ-en belül a kiberdiplomáciai képességeket.²³ 2019-ben az EU kidolgozta a kiberdiplomáciai eszköztárat, amely átfogó diplomáciai választ jelentett a kibertér stabilitásának előmozdítása érdekében. Ugyanebben az évben az Európai Tanács úgy döntött, hogy a korlátozó intézkedések (szankciók) alkalmazását a rosszindulatú kibertevékenységekkel szemben is kiterjeszti.²⁴ Mivel a fejlett mesterséges intelligencia termékek gyakran kettős felhasználású

17 Cirnu, Georgescu 2023, 127.

18 Barrinha, Renard 2017.

19 Ostwald, Dierkes 2018, 203–206; Kasper, Osula, Molnár 2021; Molnár, Mártonffy 2022.

20 Duberry, 2023.

21 Barrinha, Renard 2017, 355–356.

22 Renard, 2018; Kasper, Osula, Molnár 2021; Molnár, Mártonffy 2022.

23 Council of the European Union 2017a; Bendiek, 2018, 1-2; European Court of Auditors 2019, 50.

24 Council Decision (CFSP) 2019/797; Council Regulation (EU) 2019/796; European Commission 2019, 8.

technológiák is lehetnek, azok a rosszindulatú kibertevékenységeket és a támadó kiberműveleteket is támogathatják; így a kiberdiplomáciai eszköztár a mesterséges intelligenciával kapcsolatos kibertechnológiák felhasználására is alkalmazható. Ezek a technológiák támogathatják a stratégiai hírszerzési és döntéshozatali folyamatokat a kritikus területeken, így egy rosszindulatú vagy támadó kibertevékenység hatékonyabbá tehető a fejlett MI technológiák felhasználásával.²⁵

2022 júniusában a Tanács elfogadta az uniós digitális diplomáciáról szóló következtetéseit. A dokumentum hangsúlyozza, hogy a digitális diplomácia célja az EU digitális ügyekben betöltött globális szerepének erősítése, különösen stratégiai jelentőségű és sérülékeny országokban. Kiemelten fontos a jogállamiság, az emberi jogok és a demokratikus elvek védelme a digitális térben. Az EU támogatja a digitális technológiák emberközpontú és emberi jogokon alapuló megközelítésének érvényesítését a multilaterális fórumokon, illetve a szabad, biztonságos és stabil internetet, valamint az etikus technológiai szabványok kialakítását. Törekszik az ENSZ fenntartható fejlődési céljainak érvényesítésére, és a digitális infrastruktúra fejlesztésére a Global Gateway stratégia mentén. Az uniós digitális diplomácia az innovációbarát és emberközpontú technológiáirányítást részesíti előnyben. Az EU szorgalmazza a digitális szabályozás fejlesztését, valamint az adatbiztonságot és a magánélet védelmét. Az uniós digitális diplomácia támogatja a klímasemleges gazdaságot elősegítő digitális megoldásokat. A közös biztonság- és védelempolitika részeként ösztönzi a kiberbiztonság és a hibrid fenyegetések elleni védelmet, és előmozdítja a globális szabályozási tevékenységeket a digitális technológiák terén.²⁶ A digitális diplomáciai célokkal összhangban, 2022 szeptemberében az EU irodát nyitott San Francisco-ban az EU és az Egyesült Államok közötti digitális diplomácia terén folytatott együttműködés megerősítésére. A kaliforniai Szilícium-völgyben létrehozott iroda lehetőséget biztosított a technológiai vállalatokkal és döntéshozókkal közvetlen kapcsolatok kiépítésére a hatékony és harmonizált szabályozási környezet kialakítása érdekében.²⁷

Az EU mesterséges intelligencia szabályozása

Az Európai Bizottság 2021-ben terjesztette elő az új szabályozási keretre vonatkozó javaslatát, a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabálytervezetet (*AI Act*). Hosszas viták után az EP 2024 márciusában fogadta el a rendelet végleges változatát, az EU Tanácsa pedig májusban hagyta azt jóvá. Nem véletlen, hogy Thierry Breton, a belső piacért felelős biztos kijelentette, hogy „Európa globális szabályalkotó lett a mesterséges intelligencia területén”.²⁸ Az EU „sui generis” nemzetközi szereplő ezáltal is támogatja a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozó globális szabályozási normák terjedését.

Az uniós MI-rendeletben szereplő definíció összhangban áll az OECD által kidolgozott definícióval. E meghatározás szerint „az MI gépi alapú rendszer, amelyet

25 Kasper, Osula, Molnár 2021; Molnár, Mártonffy 2022; Ntalampiras, Misuraca, Rossel 2022, 5; Visvizi et al. 2024.

26 Európai Unió Tanácsa 2022.

27 European External Action Service 2022.

28 Breton 2024.

különböző autonómiaszinteken történő működésre terveztek, és amely a bevezetését követően alkalmazkodóképességet tanúsíthat, és amely a kapott bemenetből – explicit vagy implicit célok érdekében – kikövetkezteti, miként generáljon olyan kimeneteket, mint például előrejelzéseket, tartalmakat, ajánlásokat vagy döntéseket, amelyek befolyásolhatják a fizikai vagy a virtuális környezetet”.²⁹ Egyszerűbben fogalmazva az MI „az adatok, az algoritmusok és a gépi tanulás, valamint a számítástechnikai teljesítmény kombinációja”, ahogyan azt Thierry Breton 2020-ban megfogalmazta.³⁰

Az emberközpontú és kockázatalapú megközelítést alkalmazva, a rendelet célja, hogy szabályozási keretet biztosítson a megbízható mesterséges intelligencia alapú technológiák fejlesztéséhez, valamint az európai értékek, etikai és emberi jogok védelméhez, ugyanakkor ne akadályozza a technológiai fejlődést. Az új szabályozás összhangban áll az Európai Bizottság által felkért független, magas szintű MI-szakértői csoport által kidolgozott és javasolt etikai iránymutatásokkal. A szakértői csoport hét, nem kötelező erejű etikai elvet határozott meg a mesterséges intelligencia használatára vonatkozóan: 1) az emberi cselekvőképesség és felügyelet; 2) a műszaki stabilitás és biztonság; 3) a magánélet védelme és adatkormányzás; 4) az átláthatóság; 5) a sokszínűség, a megkülönböztetés tilalma és méltányosság; 6) a társadalmi és környezeti jóllét; valamint 7) az elszámoltathatóság.³¹

A kockázatalapú megközelítéssel összhangban a mesterségesintelligencia-rendszerek három kategóriába sorolhatók az általuk létrejövő kockázat mértéke szerint: alacsony, nagy és elfogadhatatlan kockázatúak. A minimális kockázatú mesterségesintelligencia-rendszerek nagyon enyhe átláthatósági ajánlásokat igényelnek. A nagy kockázatú mesterségesintelligencia-rendszerek használata fokozott átláthatóságot kíván. Az elfogadhatatlan kockázatú mesterségesintelligencia-rendszerek (például a kognitív magatartási manipuláció és a társadalmi pontozás) használatát az új rendelet tiltja. Az uniós és nemzeti joggal összhangban álló jogszerű értékelési gyakorlat azonban megengedett. A rendelet megemlíti az egyes mesterségesintelligencia-mo-dellek rendszerszintű kockázatát is.³² A szöveg nagy része a nagy kockázatú mesterségesintelligencia-rendszerek szabályozásával foglalkozik. „Az átláthatóság azt jelenti, hogy az MI-rendszereket olyan módon kell fejleszteni és használni, amely lehetővé teszi a megfelelő nyomon követhetőséget és megmagyarázhatóságot, miközben tudatosítja az emberekben, hogy MI-rendszerrel kommunikálnak vagy lépnek kapcsolatba, valamint megfelelően tájékoztatja az alkalmazókat az MI-rendszer képességeiről és korlátairól, az érintett személyeket pedig jogaikról.”³³

Fontos hangsúlyozni, hogy az új rendelet komoly korlátokat tartalmaz a kettős felhasználású mesterségesintelligencia-rendszerek gyakorlata tekintetében is. A végleges szöveg hangsúlyozza, hogy hatálya nem terjed ki azokra a területekre, amelyek a tagállamok kizárólagos hatáskörei közé tartoznak, mint például a nemzetbiztonság, a katonai vagy a védelmi területek. Az új rendelet nem vonatkozik azokra

29 Az Európai Unió Hivatalos Lapja 2024, 46.

30 Breton 2020.

31 Az Európai Unió Hivatalos Lapja 2024, 8.

32 Az Európai Unió Hivatalos Lapja 2024, 9.

33 Az Európai Unió Hivatalos Lapja 2024, 8.

a mesterségesintelligencia-modellekre, amelyeket kizárólag katonai vagy védelmi célokra fejlesztettek ki és használnak.³⁴ Ez teljes mértékben összhangban áll a Lisszaboni Szerződéssel, mivel az EUSZ 24. cikkének (1) bekezdése szerint a KKBP és a KBVP területén a jogalkotási aktusok elfogadása kizárt. Bár az új MI-rendelet szövege nem említi kifejezetten az MI-rendszerek kettős felhasználását, a 124. cikk foglalkozik ezzel a területtel. Az eredetileg katonai, védelmi vagy nemzetbiztonsági célokra kifejlesztett, de később polgári célokra használt mesterségesintelligencia-rendszerek esetében az új rendeletet alkalmazni szükséges.

Az MI-rendszerek kettős felhasználásával kapcsolatban a rendelet a következőket határozza meg: „Ha és amennyiben az MI-rendszereket katonai, védelmi vagy nemzetbiztonsági célokra hozzák forgalomba, helyezik üzembe vagy használják módosítással vagy anélkül, azokat ki kell zárni e rendelet hatálya alól, függetlenül attól, hogy az említett tevékenységeket milyen típusú szervezet végzi, így például attól, hogy közjogi vagy magánjogi szervezetről van-e szó. Ami a katonai és védelmi célokat illeti, az ilyen kizárást mind az EUSZ 4. cikkének (2) bekezdése, mind az EUSZ V. címe 2. fejezetének hatálya alá tartozó tagállami és közös uniós védelmi politikának a nemzetközi közjog hatálya alá tartozó sajátosságai indokolják; ez utóbbi tehát a megfelelőbb jogi keret az MI-rendszereknek a halálos erő alkalmazásával összefüggésben, valamint más MI-rendszereknek a katonai és védelmi tevékenységekkel összefüggésben történő szabályozásához. Ami a nemzetbiztonsági célokat illeti, a kizárást indokolja mind az a tény, hogy a nemzetbiztonság az EUSZ 4. cikke (2) bekezdésének megfelelően továbbra is a tagállamok kizárólagos felelőssége, mind a nemzetbiztonsági tevékenységek sajátos jellege és operatív szükségletei, valamint az e tevékenységekre alkalmazandó különös nemzeti szabályok. Mindazonáltal, ha egy katonai, védelmi vagy nemzetbiztonsági célokra kifejlesztett, forgalomba hozott, üzembe helyezett vagy használt MI-rendszert ideiglenesen vagy tartósan más – például polgári vagy humanitárius, bűnüldözési vagy közbiztonsági – célokra használnak, az ilyen rendszer e rendelet hatálya alá tartozik. Ebben az esetben az MI-rendszert nem katonai, védelmi vagy nemzetbiztonsági célokra használó szervezetnek biztosítani kell az MI-rendszer e rendeletnek való megfelelését, kivéve, ha a rendszer már megfelel e rendeletnek. A kizárt – nevezetesen katonai, védelmi vagy nemzetbiztonsági – célból és egy vagy több nem kizárt – például polgári vagy bűnüldözési – célból forgalomba hozott vagy üzembe helyezett MI-rendszerek e rendelet hatálya alá tartoznak, és e rendszerek szolgáltatóinak biztosítaniuk kell az e rendeletnek való megfelelést. Ezekben az esetekben az a tény, hogy egy MI-rendszer e rendelet hatálya alá tartozhat, nem érintheti azt a lehetőséget, hogy a nemzetbiztonsági, védelmi és katonai tevékenységeket végző szervezetek – az e tevékenységeket végző szervezet típusától függetlenül – olyan MI-rendszereket használjanak nemzetbiztonsági, katonai és védelmi célokra, amelyek használata nem tartozik e rendelet hatálya alá. Azon polgári vagy bűnüldözési célból forgalomba hozott MI-rendszerek, amelyeket módosítással vagy módosítás nélkül katonai, védelmi vagy nemzetbiztonsági célokra használnak, nem

34 European Parliament, 2024.

tartozhatnak e rendelet hatálya alá, függetlenül az említett tevékenységeket végző szervezet típusától.”³⁵

A mesterséges intelligenciáról szóló rendelet végrehajtásának támogatása érdekében 2024 januárjában az Európai Bizottságon belül létrehozták az Európai Mesterséges Intelligenciával Foglalkozó Hivatalt (*European Artificial Intelligence Office*). Az új hivatal fő feladata a megbízható mesterséges intelligencia fejlesztésének és használatának támogatása, valamint a nemzetközi együttműködés erősítése.³⁶

Mesterségesintelligencia-diplomácia

Míg a kiberdiplomácia a nemzetközi kapcsolatokban egyfajta eszközként és mechanizmusként szolgál a kiberbiztonsági fenyegetések nemzetközi szintű elhárítására, addig a mesterségesintelligencia-diplomácia azokra a nemzetközi tárgyalásokra és diplomáciai erőfeszítésekre utal, amelyek célja, hogy nemzetközi megállapodások szülessenek a megbízható, biztonságos, etikus és emberközpontú, az emberi jogokat és a nemzetközi jogot tiszteletben tartó mesterséges intelligencia használatára vonatkozó normákról és szabályokról. Mivel a mesterséges intelligencia által vezérelt kibertámadások a kiberfenyegetések új típusát jelentik, így akár a mesterséges intelligenciával kapcsolatos diplomácia a kiberdiplomácia szerves részének is tekinthető. A valóságban azonban ez nem így van, mivel a mesterségesintelligencia-diplomácia koncepciója önállóan, a kiberdiplomáciával és a digitális diplomáciával párhuzamosan fejlődik, a mesterséges intelligencia biztonságos használatát hangsúlyozva.³⁷

Miközben az EU a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály kidolgozásán dolgozott, más nemzetközi szereplők, például az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok, elsősorban nemzetközi szintű tárgyalásokat és megállapodásokat szorgalmaztak. Az EU céljai előmozdítása érdekében részt vett ezeken a tárgyalásokon. A katonai területen a felelősségteljes mesterséges intelligencia használatáról (REAIM 2023) szóló első csúcstalálkozót Hollandia és Dél-Korea szervezte Hágában, 2023 februárjában. A csúcstalálkozó fórumot biztosított a különböző érdekelt felek számára a katonai felhasználású mesterséges intelligenciával kapcsolatos témák megvitatására.³⁸ A REAIM 2023 csúcstalálkozó során az USA támogatta a „Mesterséges intelligencia és a gépi autonómia felelős katonai alkalmazásáról” szóló politikai nyilatkozatot. E nyilatkozat (jogilag nem kötelező érvényű iránymutatás) fő célja, hogy konszenzust alakítson ki a mesterséges intelligencia katonai felhasználásával kapcsolatos felelős állami magatartásról. Az USA rendszeres párbeszédet kívánt előmozdítani a nyilatkozat végrehajtásáról.³⁹

2023 novemberében az Egyesült Királyságban, a Bletchly Parkban rendezték meg az első mesterséges intelligenciával kapcsolatos biztonságpolitikai csúcstalálkozót. A helyszín a második világháború idején a brit kódfejtők központja volt.

35 Az Európai Unió Hivatalos Lapja 2024, 45.

36 Béraud-Sudreau, Pannier 2021.

37 Marwala 2023; Visvizi, et al. 2024; Radanliev 2024.

38 Government of the Netherlands 2023.

39 U.S. Department of Defense: 2023.

A csúcstalálkozó végén 28 ország és az EU aláírta a Bletchly-i nyilatkozatot. A találkozón nemcsak az EU képviselői, hanem néhány tagállam, például Németország, Franciaország, Olaszország, Spanyolország, Hollandia és Írország is részt vettek.⁴⁰ Az Európai Bizottság elnöke, Ursula von der Leyen a csúcstalálkozón javasolta, hogy a mesterséges intelligencia használatára vonatkozó nemzetközi irányítási rendszer 4 pillérré támaszkodjon. E pillérek tartalmazzák 1) egy független tudományos közösség létrehozását, amely képes a mesterséges intelligencia rendszerek értékelésére; 2) nemzetközileg elfogadott eljárások kidolgozását a mesterséges intelligencia biztonságának tesztelésére; 3) eljárások kidolgozását a mesterséges intelligencia által okozott incidensek jelentésére és nyomon követésére; 4) és egy nemzetközi riasztórendszer létrehozását. Ezek az elvek az Európai Bizottságon belül a mesterséges intelligenciával foglalkozó hivatal létrehozásának is alapelvei.⁴¹

Az ENSZ Közgyűlése 2024 márciusában elfogadta az első határozatot a mesterséges intelligenciáról. A nem kötelező érvényű határozat fő célja volt, hogy „megragadják a biztonságos és megbízható mesterségesintelligencia-rendszerek lehetőségeit a fenntartható fejlődés érdekében”, és biztosítsák, hogy a mesterségesintelligencia-rendszerek (a nem katonai területen) teljes életciklusuk során „emberközpontúak, megbízhatóak, magyarázhatóak, etikusak, befogadóak legyenek, teljes mértékben tiszteletben tartásuk, előmozdításuk és védjük az emberi jogokat és a nemzetközi jogot, megőrzik a magánéletet, fenntartható fejlődésre orientáltak és felelősek legyenek (...). Kiegyensúlyozott és integrált módon; elősegítsék a digitális átalakulást; előmozdítsák a békét; leküzdjék az országok közötti és az országokon belüli digitális szakadékot; és előmozdítsák és védjük az emberi jogok és alapvető szabadságok élvezetét mindenki számára, miközben az embert tartásuk a középpontban.” Az állásfoglalást az Egyesült Államok javasolta, és Kína, valamint több mint 120 másik tagállam támogatta. A kormányokat arra kérték, hogy az állásfoglalással összhangban vezessék be saját, a mesterséges intelligenciára vonatkozó szabályozásaikat.⁴² 2024 áprilisában az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok egyetértési nyilatkozatot írt alá a közös munkáról és a fejlett mesterséges intelligencia tesztjeinek kidolgozásáról.⁴³

2024 márciusában az Európai Parlament jóváhagyta az átfogó MI-rendeletet, amely a világon az első jogilag kötelező érvényű MI-technológiát érintő jogszabály. Az uniós jogszabály jelentősége abban rejlik, hogy az EU különleges szereplője a nemzetközi kapcsolatoknak, mivel szuverén államokból áll, de a tagállamok szuverenitásuk egy részét megosztják egymással. Különleges jellemzői alapján az EU a nemzetközi kapcsolatokban különálló entitásnak is tekinthető. Ezért ez az új szabályozási keret az államközi kapcsolatokra is alkalmazható, és az úgynevezett brüsszeli hatás kézzelfogható eredménye lehet. Mivel az MI-rendelet az Európai Gazdasági Térségről szóló megállapodás hatálya alá tartozik, így az EU-n kívül, az EGT országokban is alkalmazandó, ezért hatása már hatálybalépésekor is szélesebb, mint a saját tagállamai. Emellett fontos megjegyezni, hogy a csatlakozni vágyó országok

40 Gov.uk 2023.

41 European Commission 2023.

42 United Nations 2024.

43 U.S. Department of Commerce 2024.

egyik feltétele az uniós joganyag nemzeti jogba történő harmonizációja, így a MI-rendelet átvétele és alkalmazása.

Napjainkban az EU mesterségesintelligencia-politikája főként olyan belső politikai területekre terjed ki, mint a belső piac, a digitális egységes piac vagy a bel- és igazságügy, de olyan kevésbé integrált területekre is vonatkozik, mint a tudománypolitika, az oktatás vagy az egészségügy. Az uniós intézmények a külkapcsolatokban a mesterséges intelligencia diplomáciai kérdését külön képviselik, mint a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozó európai megközelítés nemzetközi fórumokon való előmozdításának eszközét.⁴⁴ Mivel az egyes MI-termékek polgári és katonai célokra egyaránt használható kettős felhasználású technológiának tekinthetők,⁴⁵ az MI-politika egyre inkább kapcsolódik az EU kialakulóban lévő védelmi politikájához és védelmi iparpolitikájához.

Számos külpolitikai dokumentum és stratégia – például a kiberbiztonsági stratégia (2013, 2020), a kiberdiplomáciáról szóló tanácsi következtetések (2015), az európai mesterségesintelligencia-stratégia (2018) és a digitális diplomáciával kapcsolatos tanácsi következtetések (2022, 2023) – írja le az EU nemzetközi szerepét a kibertérben. Általánosságban ezek a dokumentumok kiemelik a szabad és nyitott internet védelmének fontosságát, a nemzetközi jog, a felelős állami magatartás koncepciójának és a kibertérben hozott bizalomépítő intézkedések előmozdítását. E stratégiák az EU nemzetközi kapcsolatainak erősítését javasolják.⁴⁶ Nem véletlen, hogy az első európai MI-stratégia hangsúlyozza, hogy az EU-nak globális szinten az MI etikus felhasználásáról szóló vita élére kell állnia. Az MI-stratégia egyensúlyt kíván teremteni az innováció előmozdítása és az EU alapvető értékeinek és normáinak tiszteletben tartása között.⁴⁷

Almada és Radu (2023) tanulmányukban azzal érvel, hogy a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet valószínűleg ki fogja váltani a brüsszeli hatást, és ennek következtében más szereplők is követni fogják az EU elveit. Ez azonban mellékhatásokkal fog megvalósulni, hiszen az MI-rendelet az EU termékbiztonsági jogszabályainak része, és így az emberi jogi kérdésekkel gyengébb a kapcsolata. Az EU nemzetközi hatásának megerősítése érdekében támogatja azokat a nemzetközi erőfeszítéseket, például az Európa Tanács keretében folyó tárgyalásokat a mesterséges intelligenciáról szóló egyezményről szóló megállapodás érdekében, amelyek hozzájárulnak a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály elveinek nemzetközi szintű alkalmazásához.⁴⁸

Összegzés

Az átfogó MI-rendelet jelentős előrelépést jelent a mesterséges intelligencia biztonságos használatát segítő uniós intézmény- és szabályozási rendszer létrehozása terén. Bár célja az európai értékek és a technológiai innováció előmozdítása, a rendelet etikai

44 European External Action Service 2023.

45 Ambrus 2020.

46 Rehl 2018 25; Council of the European Union 2018, 8; European Parliament 2020.

47 European Commission 2018.

48 Almada, Radu 2024.

normáinak hatékony végrehajtása és az új mesterséges intelligenciával kapcsolatos kockázatértékelési folyamat megfelelő alkalmazása továbbra is kérdéseket vet fel.

Az EU emberközpontú megközelítésével a technológiai fejlődés akadályozása nélkül kívánja előmozdítani a megbízható mesterséges intelligencia fejlesztését. Az új rendelet az átláthatóságra, az elszámoltathatóságra és az emberi felügyeletre helyezi a hangsúlyt. A mesterségesintelligencia-rendszerek széles körű alkalmazása azonban még mindig kritikákat és aggodalmakat vált ki az adatvédelemmel és a kettős felhasználású termékekkel kapcsolatban. A technológiai szuverenitás koncepciójának megvalósításához ez a rendelet önmagában nem elegendő: egyrészt kulcsfontosságú a végrehajtása, másrészt az EU-nak több pénzügyi forrást kell biztosítani a feltörekvő technológiák fejlesztésére.⁴⁹

A mesterségesintelligencia-diplomácia koncepciójával összefüggésben az új szabályozás a brüsszeli hatás potenciális megvalósulásának ígérletét hordozza magában, mivel az EU kézzelfogható hatást gyakorolhat a globális mesterségesintelligencia-kormányzásra. Kiemelve e feltörekvő technológiák potenciálisan rosszindulatú jellegét, a mesterséges intelligencia egyszerre tekinthető „áldásnak és átoknak”.⁵⁰ A globális MI-kormányzási hatás eléréséhez az EU-nak stratégiai partnerségeket kell kialakítania más globális hatalmakkal, nemzetközi szervezetekkel és a technológiai vállalatokkal is.

Noha az átfogó jogszabályi keret szabályozási szempontból a digitális szuverenitás megvalósítását segíti, azonban az EU meghatározó MI-iparág nélkül nem rendelkezhet olyan eszközökkel, amelyekkel valós globális MI-hatalommá válhatna. Ugyanakkor az új uniós szabályozás lehetőséget teremtett arra, hogy az EU aktív szereplője lehessen a mesterséges intelligencia globális irányításáról szóló további nemzetközi tárgyalásoknak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Almada, Marco, Radu, Anca 2024. The Brussels Side-Effect: How the AI Act Can Reduce the Global Reach of EU Policy. *German Law Journal*, 25 (4): 646–663.
<https://doi.org/10.1017/glj.2023.108>
- Ambrus Éva 2020. Artificial Intelligence as a Dual-use Technology. *AARMS*, 19 (2): 19–28.
<https://doi.org/10.32565/aarms.2020.2.2>
- Barrinha, André, Renard, Thomas 2017. Cyber-diplomacy: the making of an international society in the digital age. *Journal of Global Affairs*, 3 (4–5): 353–364.
<https://doi.org/10.1080/23340460.2017.1414924>
- Bendiek, Annegret 2018. The EU as a Force for Peace in International Cyber Diplomacy. *SWP Comment*, no. 19, April 2018. 1–8.
https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2018C19_bdk.pdf
- Béraud-Sudreau, Lucie and Pannier, Alice 2021. An ‘improbable Paris-Berlin-Commission triangle’: usages of Europe and the revival of EU defense cooperation after 2016. *Journal of European Integration*, 43 (3): 295–310.
<https://doi.org/10.1080/07036337.2020.1740215>

49 Pavlidis 2024.

50 von Essen, Ossewaarde 2023.

- Bradford, Anu 2020. *The Brussels effect: How the European Union rules the world*. New York: Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oso/9780190088583.001.0001>
- Breton, Thierry 2020. Europe has everything it takes to lead the technology race.
<https://www.linkedin.com/pulse/europe-has-everything-takes-lead-technology-race-thierry-breton/>
- Breton, Thierry 2024. Thierry Breton's Post.
https://www.linkedin.com/posts/thierrybreton_aiact-activity-7173645503455252480-xO81?utm_source=share&utm_medium=member_desktop
- Calderaro, Andrea, Blumfelde, Stella 2022. Artificial intelligence and EU security: the false promise of digital sovereignty. *European Security*, 31 (3): 415–434.
<https://doi.org/10.1080/09662839.2022.2101885>
- Carrapico, Helena, Barrinha, Andre 2018. European Union cyber security as an emerging research and policy field. *European Politics and Society*, 19 (3): 299–303.
<https://doi.org/10.1080/23745118.2018.1430712>
- Christou, George 2019. The collective securitisation of cyberspace in the European Union. *West European Politics*, 42 (2): 278–301.
<https://doi.org/10.1080/01402382.2018.1510195>
- Cirnu, Carmen Elena, Georgescu, Alexandru 2023. Complex System Governance Theory and Conceptual Links to Cyber Diplomacy. *Studies in Informatics and Control*, 32 (2): 127–136.
<https://sic.ici.ro/wp-content/uploads/2023/06/Art.-12-Issue-2-2023.pdf>
<https://doi.org/10.24846/v32i2y202312>
- Council Decision (CFSP) 2019/797, of 17 May 2019, concerning restrictive measures against cyber-attacks threatening the Union or its Member States,
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019D0797&from=EN>
- Council of the European Union: Council Conclusions on a Framework for a Joint EU Diplomatic Response to Malicious Cyber Activities („Cyber Diplomacy Toolbox”) 9916/17. (2017a)
<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9916-2017-INIT/en/pdf>
- Council of the European Union: EU Cyber Defence Policy Framework, (as updated in 2018), Brussels, 19 November 2018 (OR. en) 14413/18,
<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14413-2018-INIT/en/pdf>
- Az Európai Unió Hivatalos Lapja 2024. Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 Rendelet (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet)
- Council Regulation (EU) 2019/796 of 17 May 2019, concerning restrictive measures against cyber-attacks threatening the Union or its Member States.
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019R0796&from=EN>
- Csernaton, Raluca 2024. *Charting the Geopolitics and European Governance of Artificial Intelligence*. Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.
<https://carnegieeurope.eu/2024/03/06/charting-geopolitics-and-european-governance-of-artificial-intelligence-pub-91876>
- Digital Dependence Index: Measurement of Digital Dependence. 2024,
<https://digitaldependence.eu/en/>
- Duberry, Jérôme 2023. AI Diplomacy: what vision for the future of multilateralism?
<https://genevasolutions.news/science-tech/ai-diplomacy-what-vision-for-the-future-of-multilateralism-1>
- European Commission: Artificial Intelligence for Europe, Com(2018) 237 final.
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2018:237:FIN>
- European Commission: EU Policy on Cyber Defence, Brussels, 10.11.2022, JOIN(2022) 49 final.
https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/Comm_cyber%20defence.pdf
- European Commission: Remarks of President von der Leyen at the Bletchley Park AI Safety Summit, 2 November 2023.
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_23_5502

- European Commission: Report on the implementation of the Action Plan Against Disinformation, Joint Communication to the European Parliament, the European Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, 14.6.2019 JOIN (2019) 12 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019JC0012&from=EN>
- European Court of Auditors: Challenges to effective EU cybersecurity policy, Briefing Paper, March 2019. https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/BRP_CYBERSECURITY/BRP_CYBERSECURITY_EN.pdf
- European External Action Service 2022. US/Digital: EU opens new Office in San Francisco to reinforce its Digital Diplomacy. https://www.eeas.europa.eu/eeas/usdigital-eu-opens-new-office-san-francisco-reinforce-its-digital-diplomacy_en
- European External Action Service 2023. Commission welcomes political agreement on Artificial Intelligence Act, https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/commission-welcomes-political-agreement-artificial-intelligence-act_en
- European Investment Bank: Investment Report 2023/2024. Transforming for competitiveness. 2024. https://www.eib.org/attachments/lucalli/20230323_economic_investment_report_2023_2024_en.pdf
- European Parliament: Artificial intelligence act. In “A Europe Fit for the Digital Age”. 2024. <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-europe-fit-for-the-digital-age/file-regulation-on-artificial-intelligence>
- European Parliament: Digital Sovereignty for Europe. 2020. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651992/EPRS_BRI\(2020\)651992_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651992/EPRS_BRI(2020)651992_EN.pdf)
- Európai Unió Tanácsa: A Tanács következtetései az uniós digitális diplomáciáról, Brüsszel, 2022. július 18. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11406-2022-INIT/hu/pdf>
- Franke, Ulrike 2021. *Artificial Intelligence diplomacy. Artificial Intelligence governance as a new European Union external policy tool*. Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies Directorate-General for Internal Policies. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662926/IPOL_STU\(2021\)662926_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662926/IPOL_STU(2021)662926_EN.pdf)
- Gov.uk: The Bletchley Declaration by Countries Attending the AI Safety Summit, 1-2 November 2023. <https://www.gov.uk/government/publications/ai-safety-summit-2023-the-bletchley-declaration/the-bletchley-declaration-by-countries-attending-the-ai-safety-summit-1-2-november-2023>
- Government of the Netherlands: REAIM 2023. <https://www.government.nl/ministries/ministry-of-foreign-affairs/activiteiten/ream>
- Kasper, Ágnes, Osula, Anna-Maria, Molnár, Anna 2021. EU cybersecurity and cyber diplomacy. *IDP Revista de Internet Derecho y Política*, 34, 1-15 (2021)
- Kollár Csaba 2020/a. Kína és a társadalmi kredit rendszere. *Hadtudomány*, 30 (2): 79–97. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2020.30.2.79>
- Kollár Csaba 2020/b. Kína és a társadalmi kredit rendszerének információbiztonsági kérdései. *Biztonságtudományi Szemle*, 2 (2): 93–109.
- Leite, Isabel Costa 2021. EU institutions and ICT: a new challenge in transparency and dialogue with citizens. *Transforming Government: People, Process and Policy*, 15 (3): 309–318. <https://doi.org/10.1108/TG-10-2020-0301>
- Manners, Ian 2002. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? *Journal of Common Market Studies*, 40 (2): 235–258 <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00353>
- Marwala, Tshildzi 2023. *Artificial Intelligence in Politics. In: Artificial Intelligence, Game Theory and Mechanism Design in Politics*. Singapore: Palgrave Macmillan, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-99-5103-1_4
- Molnár, Anna, Mártonffy, Balázs (eds.) 2022. *Cyber diplomacy from the European perspective*. 1st edn. Budapest: Ludovika University Press.
- Molnár, Anna, Jakusné Harnos, Éva 2023. The Postmodernity of the European Union: A Discourse Analysis of State of the Union Addresses. *The International Spectator*, 58 (1): 58–74. <https://doi.org/10.1080/03932729.2022.2149177>

- Ntalampiras, Stavros, Misuraca, Gianluca, Rossel, Pierre 2022. Artificial Intelligence and Cybersecurity Research. *ENISA, Research and Innovation Brief*, June 2023.
<https://www.enisa.europa.eu/publications/artificial-intelligence-and-cybersecurity-research>
- Ostwald, Kai, Dierkes, Julian Beatus 2018. Canada's foreign policy and bureaucratic (un)responsiveness: public diplomacy in the digital domain. *Canadian Foreign Policy Journal*, 24 (2): 202–222.
<https://doi.org/10.1080/11926422.2018.1461664>
- Pavlidis, George 2024. Unlocking the black box: analysing the EU artificial intelligence act's framework for explainability in AI. *Law, Innovation and Technology*, 16 (1): 1–16.
<https://doi.org/10.1080/17579961.2024.2313795>
- Perucica, Natasa and Andjelkovic, Katarina 2022. Is the future of AI sustainable? A case study of the European Union, *Transforming Government: People, Process and Policy*, 16 (3): 347–358.
<https://doi.org/10.1108/TG-06-2021-0106>
- Radanliev, Petar 2024. Cyber diplomacy: defining the opportunities for cybersecurity and risks from Artificial Intelligence, IoT, Blockchains, and Quantum Computing. *Journal of Cyber Security Technology*, 2024: 1–51.
<https://doi.org/10.1080/23742917.2024.2312671>
- Rehrl, Jochen (ed.) 2018. *Handbook on cyber security. The Common Security and Defence Policy of the European Union*. 1st edn. Vienna: Directorate for Security Policy of the Federal Ministry of Defence of the Republic of Austria.
<https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/63138617-f133-11e8-9982-01aa75ed71a1>
- Renard, Thomas: EU cyber partnerships: Assessing the EU strategic partnerships with third countries in the cyber domain. *European Politics and Society*, 19 (3): 321–337.
<https://doi.org/10.1080/23745118.2018.1430720>
- U.S. Department of Commerce: U.S. and UK Announce Partnership on Science of AI Safety, April 1, 2024,
<https://www.commerce.gov/news/press-releases/2024/04/us-and-uk-announce-partnership-science-ai-safety>
- U.S. Department of Defense: U.S. Endorses Responsible AI Measures for Global Militaries, 2023.
<https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3597093/us-endorses-responsible-ai-measures-for-global-militaries/>
- United Nations: General Assembly adopts landmark resolution on artificial intelligence, 21 March 2024.
<https://news.un.org/en/story/2024/03/1147831>
- Visvizi, Anna, Malik, Radosław, Guazzo, Gianluca Maria and Çekani, Vilma 2024. The Industry 5.0 (I50) paradigm, blockchain-based applications and the smart city. *European Journal of Innovation Management*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. 10 April 2024.
<https://doi.org/10.1108/EJIM-09-2023-0826>
- von Essen, Louisa, Ossewaarde, Marinus 2023. Artificial intelligence and European identity: the European Commission's struggle for reconciliation. *European Politics and Society*, 25 (2): 375–402.
<https://doi.org/10.1080/23745118.2023.2244385>
- Wang, Jun, Visvizi, Anna, Fang Nan, Fanchao, Meng 2024. Placing China's Green Technology Innovation in a Context. 475–484.
In Visvizi, Anna, Troisi, Orlando, Corvello, Vincenzo (eds): *Research and Innovation Forum 2023*. RIIFORUM 2023. Springer Proceedings in Complexity. Springer, Cham.
https://doi.org/10.1007/978-3-031-44721-1_36

Nagy Miklós Mihály[✦]

Perjés Géza hadtudományi életműve

DOI 10.17047/HADTUD.2024.34.2.50

Perjés Géza (1917–2003) a huszadik századi magyar szellemi élet, hadelmélet és történetírás nemzetközi hírű, meghatározó alakja volt. Alkotásainak témagazdagsága a kor legjelentősebb gondolkodói közé emeli. Életműve a hadtörténetírástól a hadelméleti kutatásokon, a tudomány- és életmódtörténeten át a Clausewitz kérdéskörig, valamint az egyetemes katonai szakma örök értékeinek védelméig ível. Hadtörténeti munkái és tézisei éles vitákat váltottak ki. Zrínyi-kutatásaival egyaránt formálta az irodalomtudományt, a hadtörténelmet, valamint a hadelméletet. Megnyitotta és egyben nemzetközi szintre emelte a hazai Clausewitz-kutatásokat. A történetírásról, a történeti tudat állapotáról, valamint a katonai tárgyú szépirodalmi művekről szóló munkái alapvetően alakították a magyar társadalom egészének gondolkodását. Életműve a hadelméleti és a történeti kutatások szimbiózisán alapul. A tanulmány Perjés Géza munkássága legjelentősebb alkotásainak számbavételével a fenti jelenséget mutatja be.

KULCSSZAVAK: Perjés Géza, hadtudomány, történetírás, Clausewitz, hadelmélet

Géza Perjés' Oeuvre in the Field of Military Science

Géza Perjés (1917–2003) was an internationally renowned and influential figure in the fields of military theory and historiography of twentieth-century Hungary. The diversity of each of his works establishes him as one of the most important Hungarian thinkers of his time. Perjés' oeuvre ranges from military historiography to military theories, from the history of science and the history of lifestyle to the discipline of Clausewitz-studies, furthermore, he writes in defence of the eternal values of a universal military science and profession. His works and theses on military history provoked heated debates, meanwhile, the research carried out on Miklós Zrínyi (Miklós Zrínyi 1620–1664, statesman, military leader, poet) shaped literary studies, military history and Hungarian military theory alike. As a pioneer, he not only set up Hungarian Clausewitz-studies, but he elevated them to an even higher, international level. His works on historiography, on the knowledge of historical common ground and military fiction have fundamentally shaped the thinking of Hungarian society as a whole. Géza Perjés' oeuvre is based on the symbiosis of military theory and historical research. This paper aims to outline a unity of the above by enumerating the most significant stages and relating work of Perjés' oeuvre.

KEYWORDS: Géza Perjés, military history, historiography, Clausewitz, theory of war

✦ Katonai szakíró, történeti geográfus – *Military writer, historical geographer*;
e-mail: szentvazul@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-9444>

*Hadelmélet és hadtörténetírás Perjés Géza életművében*¹

A magyar katonai gondolkodás kultúrtörténetének jelentős alakja, Perjés Géza halála óta több mint két évtized telt el. Kellő történelmi távlat alakult ki ahhoz, hogy életművét feldolgozza és értékelje a nemzetközi és a hazai történetírás, valamint a hadelmélet. Az eltelt idő alkalmat nyújt arra is, hogy Perjés Géza alkotásait és pályafutását ne csupán egy népszerű, sok tudományos vitát generáló szakember pusztán történeti munkásságaként, hanem sokrétűségében, teljes egészében tekintsük át. E történelmi távlatból fakad, hogy ezt az értékes életművet mára csillapodó emóciókkal szemlélhetjük, és fokozatosan elhagyhatjuk megítélésének azokat a gondolkodásbéli, részben az értetlenségből, részben a világnézeti szembenállásból eredő toposzait, melyek Perjés Géza életében szinte lehetetlenné tették reális megítélését. Amikor néhány történelmi tézise miatt mintegy fél évszázaddal ezelőtt a Mohács-vitában szakmai pergőtűzbe került, és a polémia a magyar társadalom egy részét is megosztotta, már látható volt, hogy személyében a kor jelentős, véleményalkotásai miatt megkerülhetetlen gondolkodójáról van szó.

Jóllehet Perjés Géza nyilatkozataiban, valamint a róla készített és halálát követően bemutatott *Dialógusok* című portréfilmben² történészként határozta meg magát, és kortársai is legtöbbször így említették, mára világosan látszik: több volt, mint historikus. Munkássága túllépett a történetírás határain, és a társadalomtudományok olyan mélyrétegeibe nyúlt, mint a történeti tudat formálása, a hadelmélet kérdései és nem utolsósorban a Clausewitz-kutatások. E sokrétűség elemei szerves egészet alkotnak. A látszólag egymástól oly' idegen témák összekapcsoló materiája a katonai gondolkodás, melyet esetében nevezhetünk hadelméletnek is. Az utóbbi ismeretanyaga és megközelítési módja szinte minden alkotásában kimutatható, még az olyan témákban írott dolgozataiban (például szépirodalmi állásfoglalásaiban) is, melyek látszólag nem kapcsolódnak szervesen a hadtörténetíráshoz. Ez az integrált szemléletmód teszi Perjés Gézát a kor meghatározó gondolkodójává. Úgy véljük, fokozottan érvényes rá egyik kedvelt és sokat vizsgált történelmi alakjának, Carl van Clausewitznek az a kijelentése, mely szerint a kiváló szellem és a korlátoltság kizárja egymást.³ Perjés Géza a világ jelenségeire nyitott, egészen egyedi módon gondolkodó, sajátos logikájú, a történelmi és erkölcsi értékek tekintetében megingathatatlan belső tartású írástudó volt. Zrínyi Miklósról, a költőről és hadvezérről írott kötetének méltatásában ezért szerepelhetett már halálának évében: „... Perjés Géza klasszikus lett...”⁴

1 A szerző köszönetet mond Perjés Géza biográfusának, Hausner Gábornak, a Perjés Géza hagyatékában található források rendelkezésre bocsátásáért, valamint a tanulmány szakmai véleményezéséért. Miu-tán e források alátámasztják, és több ponton igazolják a vizsgált életmű alkotásaiából levonható következtetéseinket, az átadott szövegeket, valamint az egyéb életrajzi észrevételeket a dolgozat kellő helyére illesztettük.

2 A *Dialógusok, portréfilm Perjés Gézáról* című film Kisfaludy András rendezésében készült és a Duna Televízió 2004. augusztus 5-én mutatta be.

3 „... Soha nem élt még korlátolt szellemű kiváló hadvezér...” Clausewitz 2013, 126.

4 Hausner 2003, 939.

Perjés Géza munkásságának feldolgozása és méltatása már életében elkezdődött, amikor a legjelentősebb műveiből közölt válogatás elé pályatársa, R. Várkonyi Ágnes írt az egész munkásság értékeit felmutató és sommázó sorokat.⁵ S bár Perjés Géza részletekbe menő biográfiája, valamint életművének minden vonatkozásra kiterjedő értékelése még nem készült el, de a halála után megjelent emlékkötet, valamint a 2017-ben tartott tudományos emlékülés,⁶ nem utolsó sorban Perjés legfontosabb alkotásai egy részének újbóli kiadása, továbbá haláláig kiadatlan műveinek publikálása⁷ arról tanúskodik, hogy a történetírásban és a magyar hadtudományban tovább él emléke. Perjés Gézáról elsősorban Hausner Gábortól jelentek eddig meg életrajzi összefoglalók. A már említett emlékkötet tartalmazott több külföldi méltatást életművéről, tanulmányt kitüntetéseiéről. Ugyanitt található az egész munkásságát reprezentáló bibliográfia is.⁸ A Perjés-historiográfia fontos fejezete a 2017-ben tartott, a tudományos pályafutás főbb területeit bemutató emlékülés, amelynek előadásai nyomtatásban eddig nem jelentek meg, de az ezek tartalmát közlő írás napvilágot látott.⁹ A szakmai értékelés terén történészi megközelítésben ismert a Perjés-féle életmű nagybani feldolgozása. A Zrínyi-és a Clausewitz-kutatások részletező értékelésének első lépései is megtörténtek.¹⁰ Végül, de nem utolsó sorban teljes munkássága, szellemi öröksége fölkerült az online térbe (a Magyar Tudományos Művek Tárába), s ezzel együtt elkészült munkáinak és hatásának tudományometriai feldolgozása.¹¹ A fenti rövid historiográfiai áttekintés alapján dolgozatunkban Perjés Géza életének és munkásságának főbb kronológiai adatait ismertetnek tekintjük.

Egy életmű feldolgozottságának szempontjából mind a biográfiát, mind az értékelést illetően fontos lehet az önéletírás műfaja. Ezen a téren az egyébként elég terjedelmes pályaművet alkotó Perjés Géza nem jeleskedett. Egy hivatalos, 1948-ban készített *Önéletrajzán* kívül¹² legfontosabb visszaemlékezése háborús memoárja volt, mely a *Hadtörténelmi Közlemények* lapjain 1997-ben jelent meg.¹³ Az ekkor nyolcvanadik életévében járó Perjés Géza harctéri élményeit a hadelméleti és Clausewitz-kutatásainak fényében írta meg. A *brjanszki erdő aljában* címmel publikált memoár a „partizánvadász” (valójában síszázad, majd portyázó század) századparancsnok visszaemlékezése, melyben több helyen is visszaköszön Clausewitz fő művének, a *Vom Kriege*-nek, illetve Zrínyi munkáinak alapos ismerete.¹⁴ Ugyanakkor Perjés

5 R. Várkonyi 1999.

6 Hausner 2005, 2018.

7 Perjés 2014b; Hausner 2019b; Perjés 2020.

8 Makai 2005; Andaházy Szeghy 2005; Hausner 2017, 2019a, 2020, 2022.

9 Hausner 2018.

10 R. Várkonyi 2005; Veszprémy 2014; Hausner 2019c; Hausner – Margit 2023; Nagy 2024.

11 Hausner – Margit 2023.

12 Perjés Géza önéletrajza. Várpalota, 1949. július 1, Gépirat. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Központi Irattár, 211/491. tiszti okmánygyűjtő.

13 Már 1971-ben is fölmerült benne visszaemlékezéseinek megírása. Barátjának, Károlyfalvi Béla református lelkésznek, aki tábori papjuk volt 1942–1943-ban a megszálló erőknél, írta 1971. szeptember 9-én: „erősen foglalkoztat a gondolat, hogy megírjam visszaemlékezéseimet...” Nemzeti Közszerlati Egyetem Egyetemi Könyvtár, Perjés Géza-hagyaték, sz. n.

14 Perjés 1997.

életének egyéb szakaszairól legtöbbet a már említett portréfilmjében beszélt, valamint ismerjük olyan honvédelmi és katonapolitikai írásait, nyilatkozatait, amelyekben elárult apró részleteket életének főleg az 1945 utáni időszakairól. Különösen fontos életrajzi feldolgozása szempontjából rövid visszaemlékezése Bibó Istvánra, akivel 1956 után a Központi Statisztikai Hivatalban dolgozott együtt.¹⁵ Bibó, mint könyvtári kolléga mély hatást gyakorolt Perjés Gézának egyebek mellett a nemzeti történeti tudattal foglalkozó munkáira: „...Nagy élményt jelentett és nagy tanulsággal szolgált Bibó kolléga patriotizmusának harmonikus, arányos volta, értelmi és érzelmi kiegyensúlyozottsága. Életem úgy alakult, hogy annak első felében inkább »érzelmi hazafiakkal« volt dolgom, olyan emberekkel, akik szenvedélyesen szerették a hazát, csak éppen azt nem tudták, hogy hogyan is lehet értelmesen, okosan, tehát hasznosan szolgálni. Az utóbbi három évtizedben viszont inkább »értelmi hazafiakkal« találkoztam, akik kiiktatván a patriotizmus érzelmi összetevőit, azt pusztán az értelem illetékességi körébe utalták...”¹⁶

A szélsőségek ilyen elutasítása Perjés Géza teljes alkotói pályáján kimutatható, és olyan kiegyensúlyozottságra vall, melyet a katonai élet fegyelmezett viszonyaira, a katonai iskolázás szellemiségére vezethetünk vissza. Utóbbira vonatkozóan a Perjés-historiográfiában megtalálható néhány olyan, már említett nyilatkozat és publicisztika, amely megkerülhetetlen életművének vizsgálata során.¹⁷ Utolsó nagy, a magyar hadügy szellemiségével foglalkozó alkotói ciklusában keletkeztek a rendszerváltás időszakára jellemző, a klasszikus értékeket védő és a politikai ideológia szélsőségeit elutasító tanulmányai is, melyek neveltetésén és személyes élményein alapultak.¹⁸

A katonai középiskola, valamint a Ludovika Akadémia szellemisége élete végéig fegyelmezett, katonás tartást biztosított számára, és olyan értékrendet, amely a rendszerváltás folyamán szétzilálódó magyar társadalom és az útját kereső hazai katonai gondolkodás viszonyai között is biztos eligazodást nyújtott. Egy ekkoriban keletkezett írásában, oltalmazva a hagyományos katonai értékeket, bizonyítandó a katonai nevelés mély hatását, jóval túl a hetvenedik életévén írta: „...Mindezek hatását még ma is érzem, és még most is zavar, ha például a cipóm nem elég fényes...”¹⁹ A fizikai, lelki rendezettség segítette logikus gondolkodását, mely főleg történeti műveiben és Clausewitz-kutatásaiban tisztán átlátható felismerésekhez vezetett.

A szélsőségeket kerülő gondolkodásmódjával, történeti higgadtságával Perjés Géza a magyar hadtörténetírás másik nagy klasszikusa, Markó Árpád munkásságának és szellemiségének követője volt. Jóllehet Markó már időskorú hadtörténész volt,²⁰ amikor Perjés elkezdte tudományos munkásságát, de kettejük pályafutása így is számos rokon vonást mutat. Legfontosabbnak a magyar hadtörténetírás szellemiségéről és ezzel a magyar katonai gondolkodás jellegéről alkotott felfogásuk

15 Perjés 1991; Lásd még: Tóth 1987.

16 Perjés 1991, 402.

17 Tóth 1987; Horváth 1992; Perjés 1991a, 1994, 1994a.

18 Perjés 1994, 2003.

19 Perjés 1991a/1. 30.

20 Markó Árpád 1885-ben született és 1966-ban hunyt el. Róla részletesen lásd: Tóth 1996, valamint ennek bővített változatát Tóth 2004, Zachar 2001; Sipos 2016.

azonosságát tartjuk. Markó 1930-ban fontos írást közölt a témában, és ekkor így fogalmazott: „...Teljes mértékben osztom Hóman Bálintnak azt a megállapítását, hogy a történelmi átértékelésnek is elérkezett az ideje, főleg azért, mert az utóbbi évtizedekben feltárt új és hozzáférhetővé vált okmányanyag birtokában sok mindent más színben láthatunk, mint azelőtt. A magyar hadtörténelemre különösen vonatkozik ez a megállapítás, mert a daliás magyar fegyverforgatással kapcsolatos magyar hadieseményekről – valljuk meg az igazat – vajmi keveset tudunk eddig tárgyilagos pontossággal rekonstruálni...”²¹

Markó a „daliás magyar fegyverforgatás” történetének kutatása kapcsán a hadtudományi megközelítésű, a történeti források feldolgozásán alapuló vizsgálatokat szorgalmazta. Perjés Géza negyed évszázaddal később, 1956 nyarán a mind hadművészeti, mind a marxista-leninista ideológiai okokból vulgarizáló hadtörténetírás ellen kelt ki.²² Ekkori állásfoglalása szerint „...a hadtörténelem feladata nem az, hogy a mai katonai gyakorlatot segítse elő...”²³ Perjés egyaránt bírálta a kor marxista hadtörténetírását és a korábbi időszak pozitívista munkáit is. Éppúgy a történelmi átértékelés problémájával foglalkozott, mint Markó, és ugyanarra az eredményre jutott. Perjés is kiállt a történelmi és a hadtudományi szakmaiság mellett. Ebben a tekintetben Markó Árpád követője volt, sőt hamarosan közös munkában is részt vettek, amikor a Zrínyi Kiadónál Markó korábbi műveire támaszkodva megjelent a *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái* című kötet. Ennek egyik bevezető tanulmányát, valamint Zrínyi egyes alkotásainak értelmező szövegeit Perjés Géza írta.²⁴ A közös munka egyben jelzi, hogy részben ugyanazzal a történelmi korszakkal foglalkoztak, ám hangsúlyozzunk szükséges, hogy a jó személyes viszonyt feltételező kölcsönös elismerő vélemény ellenére a kuruc kori témák felé Perjés Géza nem csupán Markó Árpád hatására fordult.²⁵

Visszatérve a Perjés–Markó-párhuzam kérdéséhez, feltűnő néhány életrajzi egyezés a két hadtörténész és katonai gondolkodó esetében. A legszembetűnőbb, hogy mindketten harctéri szolgálatot követően kezdtek el történelmi kérdésekkel foglalkozni, ugyanabban az életkorban. Harmincas éveikben jártak, amikor a magyar történelem kényszeréből eredően a történeti kérdések felé fordultak. Perjés Géza első írása hadművészeti témában 1950-ben jelent meg, ekkor harminchárom éves.²⁶ Markó harminchat éves korában kezdte el katonai levéltárosi munkáját.²⁷ Első írásainak témája a háborús tapasztalatok feldolgozására irányult. Mind Perjés Géza, mind

21 Markó 1930, 25.

22 Hausner 2019b.

23 Perjés Gézának a Hadtörténeti Intézet vezetéséhez intézett beadványát közli Hausner 2019b. Az idézet helye 48. oldal. Ugyanitt részletesebben is kifejtette véleményét a hadművészeti célú vulgáris történetírásról: „...A hadtörténelmi múlt és a ma katonai praxisa között az összefüggés egyáltalán nem közvetlen, nem szoros, és csak hosszú értelmezések, áttételek, semmitmondó – legalábbis a mai hadosztály- vagy hadtestparancsnok számára semmitmondó – frázisok tárházát adhatja...” uo., 50.

24 Perjés 1957; Markó és Perjés szakmai kapcsolatáról lásd: Hausner 2019c, 115–116.

25 Évtizedekkel később egyik dolgozatában említette meg: „...E sorok íróját mintegy negyed százada Esze Tamás ösztönözte a Rákóczi-kor hadtörténetének tanulmányozására, de nemcsak ösztönözte, segítette is: fáradságos munkával összegyűjtött kutatási anyagát bocsátotta rendelkezésére, hogy azt katonai szempontból értékesítse...” Perjés 1980, 635.

26 Perjés 1950.

27 Sipos 2016, 152.

Markó Árpád életművében a levéltári és elbeszélő forrásokon alapuló csatarekonstrukciók fontos szerepet játszottak. Ezek elkészítése lehetőleg háborús tapasztalatokon alapuló, ok-okozati katonai ismereteket igényelt. Munkáik módszertani szempontból is úttörő vállalkozások voltak. Több azonos témával is foglalkoztak. Ilyen volt a Zrínyi-kutatás is.²⁸ Mindazonáltal a hasonló életrajzi vonások ellenére sem hagyható figyelmen kívül a két személy közötti legfőbb különbség: Markó Árpád elsősorban hadtörténész, Perjés hadtörténeti kérdésekkel foglalkozó katonai gondolkodó volt.

Perjés Géza munkásságának megítélésében érdemes figyelembe vennünk azt a biográfiai tény is, hogy a Ludovika Akadémia után vezérkari vagy Hadi Akadémiát nem végzett, vagyis az alaptisztképző intézetet követően magasabb fokú katonai képzettsége nem volt (egyik, alább idézendő levelében saját magát „baka főhadnagy”-nak aposztrofálta). A magyarországi társadalmi folyamatok következtében 1945 után kikerült a hadügy intézményrendszeréből. Bölcsészettudományi egyetemi tanulmányokat folytatott. Elsősorban Szalai Sándor (1912–1983) szociológus, filozófus tanítványa volt. Perjés Géza a háború lényegét, társadalmi működését akarta megérteni, ez a szándék vezette a hadtörténeti kérdésekhez, majd idővel a Clausewitz-kutatásokhoz is.²⁹ A vezérkari iskolázottság hiányát Perjés Géza esetében egyrészt az alapos társadalom- és történettudományi, nagyon széles körű szakirodalmi ismeretek, valamint az autodidakta módon szerzett hadelméleti tudás pótolta, melyeket szervesen bővített a Clausewitz- és a Zrínyi-kutatásai során összegyűjtött és diszciplinált ismerethalmaz. Mindezt kiegészítette vele született tehetsége a lényeglátásra és a megszerzett információk – mondhatnánk ösztönös – rendszerezésére. Műveit olvasva ma egyértelmű, hogy Perjés Géza hadügyi és katonai vonatkozású társadalmi kérdésekben megfogalmazott észrevételei a katonai szakma belső logikájának teljes körű megértésén és elsajátításán alapultak. Ez a tényező egyéni adottságaiból fakadt, és egyebek mellett olyan kényes történelmi kérdésekkel kapcsolatban kapott hangot, mint például a Stomm Marcell tábornokhoz írott magánlevelében (1966), amely nyomtatásban csak a rendszerváltás évében jelent meg.³⁰ A katonai gondolkodásmód ilyen mérvű elsajátítása, mely a hadügy belső köreiben sem általános, segítette Perjést a múlt eseményeinek és folyamatainak értelmezésében. Kellő történelmi távlatból mind jobban látható, hogy ellenfelei és vitapartnerei éppen munkásságának ezt a legbelső magját nem értették, ami szinte folyamatos szakmai támadásokat eredményezett.³¹

Perjés Géza a rá jellemző fenti látásmóddal, a politikai és ideológiai szélsőségektől mentes történész és társadalomtudósi attitűddel, valamint a katonai gondolkodásmód sokrétű alkalmazásával új szellemű és szemléletű hadtörténeti írást kezdett Magyarországon. Ennek kibontakozását jelentős mértékben akadályozta, hogy kronológiailag

28 Ács 2008.

29 Hausner 2022.

30 Perjés 1989.

31 „... Tudod Jancsi, néha nagyon rossz napjaim vannak. Egyszerűen nincs fórum ebben az országban, mely egyáltalán kapisgálná azt, amit csinálók – panasolta Perjés Bárczy Lászlónak 1977. május 21-én írt levelében –. A »katonai logika«, a »háború modellje« olyan dolgok, amiről világszerte beszélnek – sőt, a számítógépek már csinálják is...” Nemzeti Közszerkeleti Egyetem Egyetemi Könyvtár, Perjés Géza-hagyaték, sz. n. Idézi Hausner – Margit, 2023, 111.

szinte teljes egészében egybeesett a kádári politikai rendszerrel, amely ideológiai indítatásból gyanakodva tekintett Perjés Gézára. Miközben Perjés főleg történelmi vitáiban és a történelmi tudat témájában láthatóan tudott élni a pártállam kulturális frazeológiájával, kutatási eredményei és módszerei olykor teljesen ellentétesek voltak a hivatalos álláspontokkal. Ennek oka katonai, hadtudományi látásmódja volt, mely az eddig számba vett tényezőkkel együtt egész történetírói életművének hadelméleti beágyazottságot ad. Hadtörténelmi és kulturális gondolkodásának origója Carl von Clausewitz (1780–1831) hadelméleti rendszere és azon belül fő műve, a *Vom Kriege*.³² Perjés Géza tudományos munkásságának kezdetén főleg hadművészeti vagy ilyen vonatkozású írásokat publikált. Középső szakaszában, mint hadtörténelmi, tudatosan választott modellként támaszkodott a *Vom Kriege*-re, és jelentős műveket publikált Clausewitzről. Utolsó alkotói periódusában ennek alapján állt ki a katonai szakma értékei mellett. A pályaművének élén álló Zrínyi-monográfia írásakor is Clausewitzre támaszkodott. Mindennek alapján megfogalmazhatjuk azt a véleményt, hogy Perjés Géza életművében a hadelmélet és a hadtörténetírás egymást erősítő, szerves egységet alkotott.

A Perjés Géza által művelt hadtörténelem nem önkényesen és ideológiai alapon választott példák gyűjteménye, hanem a társadalom egészének gondolkodását determináló katonai folyamatok értelmezése.

A hadművészeti ciklus

Perjés Géza tudományos munkássága bő fél évszázadot tett ki, és témagazdagsága már az első időszakában megmutatkozott. Életművének fentebb hivatkozott bibliográfiája alapján a múlt század ötvenes éveiben érdeklődése kiterjedt a hadművészet (harcászat), az irodalomtörténet, a hadtörténelem, valamint a katonai pszichológia témáira. Műfajokat tekintve ekkori munkásságában jól megfértek egymás mellett a tudományos népszerűsítő, a katonai efemer, valamint a tudományos célú tanulmányok, írások. A sokrétűség azonban nem jelent szakmai szétszórtságot, mert ekkoriban keletkezett írásai túlnyomó részt hadtudományi, hadművészeti indíttatásúak. Későbbi munkássága szempontjából kiemelendő, hogy a mintegy két évtizeddel későbbi Clausewitz-köteteihez elvezető Zrínyi-munkák már akkor nagyon hangsúlyosak voltak. A Clausewitz-téma felé az első lépéseket ekkor tette meg.³³ A porosz katonai gondolkodó szellemisége nemcsak abban öltött testet, hogy 1958-ban a magyar fegyveres erők hetilapjában, a *Néphadseregben* a *Vom Kriege* tartalmát és saját háborús tapasztalatait ötvöző sorozatot publikált, hanem abban is, hogy had- és irodalomtörténelmi munkáiban már ekkor érvényesül az a megközelítés, melyet Clausewitz vallott a történelem és a hadelmélet kapcsolatáról. Élete végéig nem tért el ettől a szemléletmódtól.³⁴

32 Nagy 2024.

33 Hausner 2019c, 116.

34 Ennek bizonyossága Gosztonyi Péterhez 1986. január 11-én írott levele is: „...Néhány hónapja új szenvedélyem támadt: az első világháború! Az eleven érdeklődést a téma iránt bizonyára Clausewitz-stúdiúmaim ébresztették fel bennem. Arról van szó ugyanis, hogy mindaz, amit Cl. a katonai döntés természetéről leír, egészében véve zseniális. Érvényes voltát személyes – béke, főleg azonban háborús – élményeim teljes mértékben igazolták. Ebből adódik a probléma: miként lehetne verifikálni állításainak érvényességét hadtörténelmi és magasabb vezetési anyagon, hiszen egy baka fhdgy. katonai tapasztalatai ilyen szempontból nem lehetnek döntő jelentőségűek...” Nemzeti Közszerződési Egyetem Egyetemi Könyvtár, Perjés Géza-hagyaték, sz. n.

Miután Perjés Géza Clausewitz-kutatásainak középpontjában – kor-és pályatársaihoz hasonlóan – a *Vom Kriege* állt,³⁵ így dolgozatunkban a hadtörténelemmel kapcsolatos néhány jelentős nézetét e mű alapján foglaljuk össze. Clausewitz a *Vom Kriege* lapjain *Über Beispiele* (A példákról) címmel külön fejezetet szentelt a történelmi események feldolgozásának, ez a hadtörténetírással kapcsolatos terjedelmes szövegrésze. Ehhez kapcsolódik a *Kritik* (Kritika) című fejezete, amelyben a katonai események megítélésével kapcsolatos nézeteit fejtette ki. Az utóbbi a hadelmélettel, pontosabban a hadelmélet teóriájával foglalkozó textus. Témánk szempontjából *A példákról* című fejezet a hadtörténelmi módszertani megközelítést, a *Kritika* című szövegrész pedig a hadelméleti értékelés szempontját taglalja, vagyis a Clausewitz-féle felfogás szerint a hadelmélet és a hadtörténelem szerves egységet alkot. Ennek háttérében a *Vom Kriege* hadtudományról szóló egyéb részeinek tartalma áll. A legfontosabb tétel, amelyet Perjés Géza egész munkásságára érvényesnek vélünk: „...Az elmélet ugyanis a tárgy elemző vizsgálatát jelenti, így pontos ismerethez vezet, ha pedig esetünkben a hadtörténelemre alkalmazzuk, akkor az ebben való jártasságra teszünk szert. Minél jobban megközelíti ezt a célt, annál inkább válik egy tudás objektív alakjából egy készség szubjektív alakjává, és ezáltal annál inkább bizonyul ott is hatásosnak, ahol a dolog természetéből adódóan csakis a tehetség képes döntéseket hozni. Tehát az elmélet a tehetségben válik hatékonyvá...”³⁶ A hadtörténetírás szempontjából döntő tényező lehet, hogy művelője egyéni adottságai révén képes-e eljutni a „tudás készségének szubjektív alakjái”, mert Clausewitz szerint a valódi katonai tudás szemléletmód és nem tételes pozitív tan.³⁷

Ez a látszólag pusztán csak katonai elméleti kérdés mélyen érinti a hadtörténeti szakmát is, mert a hadtörténelem nagy hadvezéreinek és sikeres katonai vezetőinek közös vonása: „... a tehetség és a zseni a szabályokon kívül cselekszik, az elmélet pedig ellentétbe kerül a valósággal...”³⁸ A Perjés Gézát érdeklő témák zöme valamilyen szempontból szabályokon kívül is cselekvő személyeket érint, így megítélésük sem történhet a „tudás objektív alakja” alapján. A hadtörténelmi események és folyamatok értékelése sem történhet merev gondolkodás alapján, mert: „...A kritika azonban célját tévesztheti, ha az elmélet lélektelen alkalmazásává válik. Az elméleti kutatás valamennyi kedvező eredménye, valamennyi alapelv, szabály és módszer annál inkább nélkülözi az általánosságot, valamint az abszolút igazságot, minél inkább pozitív tanná válik...”³⁹

35 Nagy 2024.

36 Clausewitz 2013, 120.

37 Clausewitz 2013, 119. „...Az elmélet szemlélet, ne pedig tan legyen...” Érdemes idézni ezzel kapcsolatban Perjés Géza megállapítását: „...Én is dolgozom, dolgozgatom. Most újabb Clausewitz-variáció következik: hadtörténeti munkásságának felülbírálása – írta Perjés Gosztonyi Péternek 1985. október 3-án kelt levelében. – A dolog ui. úgy áll, hogy bár konkrét eredményei nagyon vitathatók – s ez nem csoda, tekintve a rendelkezésére álló forrásanyag hiányosságát – elvi és módszertani szempontból rendkívül fontos dolgokat mondott ki, olyanokat, melyek a racionális emberi magatartás, a racionális döntés szempontjából nemcsak a háborúban, de minden más emberi tevékenységben érvénytelnek bírnak...” Nemzeti Közszerológiai Egyetem Egyetemi Könyvtár, Perjés Géza-hagyaték, sz. n.

38 Clausewitz 2013, 119.

39 Clausewitz 2013, 139.

A háborúk és hadjáratok feldolgozása – feltéve, ha nem reked meg a puszta eseménytörténetnél – emelkedett szellemet, szemléletmóddá vált elméleti tudást (annak „szubjektív alakját”) igényli, mert az eseményeket társadalmi hatásaikban is szükséges vizsgálni. Az ehhez kellő tudásról írja Clausewitz: „...Az ütközetben a fizikai fegyverek küzdenek egymással, és bár a szellem sem hiányozhat, az anyagot kell jog szerint előnyben részesíteni. Az ütközetek hatásában azonban, ahol az anyagi sikerek indítékká válnak, csak szellemi természetű jelenségekkel van dolgunk. Röviden: a harcászat sokkal kevesebb nehézséget okoz az elmélet számára, mint a hadászat...”⁴⁰ Perjés Géza esetében különösen a Mohács-vitában érvényesültek a fenti clausewitzi tételek, mert az ő felismerései, az akciórádiusz hatásai, az ezekből fakadó szulejmáni ajánlat már a szemléletté vált katonai szakmai tudást feltételezi, és olyan „szubjektív alakot öltött készséget”, mely nem adatott meg minden pálya- és kortársának. Ezzel azt is állítjuk, hogy Perjés Géza hadtörténelmi munkái megfelelnek a modern hadelmélet követelményeinek is, amennyiben a hadtudományi kritika és ismeretrendszer legfőbb elemei alapján készültek. A katonai gondolkodás és a hadtörténelmi tudás működésének belső logikájából fakad, hogy a hadelmélet és a történetírás egységének mértéke Perjés Géza életkorának előrehaladtával fokozódhatott. Életének utolsó időszakában, amikor a hadügy és a politikum kérdéseit vizsgálta konkrét történelmi események kapcsán, a fenti egység elérte a legmagasabb fokát.

Perjés Géza alkotói pályájának korszakolását még nem végezte el sem kultúr-, sem hadtörténetírásunk. Annyi azonban műveinek ismeretében látható, hogy tudományos munkássága olyan hadművészeti periódussal kezdődött, amely sokkal jelentősebb, mint eddig feltételezhettük volna. E periódus mintegy másfél évtizedig tartott, és két máig fontos, a hadelméleti ismereteket tükröző alkotása, a 17. század második felének stratégiai háttérét taglaló kötete (1963), valamint a *Zrínyi Miklós és kora* (1965) című szintézise koronázta meg.⁴¹ Perjés Géza első alkotói időszakának jellemzője, hogy fokozatosan háttérbe szorultak a kimondottan hadművészeti témák, és előtérbe kerültek a hadtörténelmi kérdések, ezeken belül a 17. századi hadviselés témája. Amennyiben ezt a korszakot a Zrínyi-kötet megjelenésének évével (1965) zárjuk, akkor látható, hogy a következő periódus élén az első jelentős Clausewitz-tanulmánya áll (1966).

Ezt a hadművészeti jellegű alkotói időszakot olyan problémakörök is jellemzik, mint Perjés hozzászólása az úgynevezett huszár-kérdéshez. A téma Perjés Géza írásának megjelenésekor, 1965-ben kényesen érintette a magyar társadalmat, melyet a korábbi negyed évszázad kataklizmái és a szovjet-orosz megszállás nemzeti önértében is sértett. A huszárság történetéhez kapcsolódó hibás nézetek lebontásában és a historailag helyes ismeretek terjesztésében Perjés Géza is szerepet vállalt.⁴² Mindemellert sokoldalú műveltségére jellemzően ebben az időszakban publikált nyelvtörténelmi vonatkozásokat tartalmazó recenziót is.⁴³ Ezek mellett sokkal jelentősebbek voltak hadművészet történetének körébe tartozó tanulmányai a „barbár”

40 Clausewitz 2013, 119.

41 Perjés 1963, 1965.

42 Perjés 1965a, B. Szabó 2017, 39.

43 Perjés 1963a.

népek hadügyéről, valamint a Rákóczi-szabadságharc harcászataról.⁴⁴ A már említett *Néphadsereg* című lapban 1958-ban jelent meg a *Bátorságról* címmel közölt cikksorozata, öt részben.⁴⁵ Ebben saját harctéri tapasztalatai alapján is tárgyalta a kérdést. A sorozat érdekessége, hogy mindegyik részében, nyilván a szerkesztőség ideológiai megrendelésére, elhelyezett egy-egy szovjet-orosz háborús regényre történő hivatkozást.⁴⁶ Perjés Géza a szakszerűség jegyében ügyesen ötvözte a *Vom Kriege* tartalmát, az ezzel egyező háborús tapasztalatait, valamint az orosz háborús regényirodalom információs rétegeit. Az utóbbit azért tartjuk fontosnak, mert a második világháborús szovjet-orosz hadsereg egyik nagyon nehezen uralt pszichológiai képlete a félelem leküzdése és a harci stressz uralása volt. A második világháborús orosz katonai tanregények, különösen Alekszandr Bek Volokalamszki trilógiája (*A volokalamszki országút, Panfilov tábornok tartaléka, Volokalamszki napok*) fő témája a harcoló katonák félelemérzetének leküzdése. A második világháborút követő periódusban Perjés írása népszerű szakmai kérdést tárgyal, és tartalmában sok olvasó ráismerhetett Bek regényeinek jeleneteire. A sorozat egyik fontos mondandója: „...a katonákkal meg kell értetni, hogy félni nem szégyen. Eppen az a bátorság, hogy bár félünk, mégis teljesítjük kötelességünket, amint azt a becsület, a kötelesség, a bajtársak, a hadsereg és a haza megköveteli...”⁴⁷

Erre az időszakra esik Perjés Géza két irodalomtörténeti tanulmányának publikálása is, Balassi Bálintról, valamint az álkuruc balladák témájáról.⁴⁸ Egyik sem tisztán irodalmi feldolgozás, mert mindkettő a hadművészet történetének elemeivel dolgozik. Perjés a későbbi évtizedekben is szívesen nyúlt hadtörténelmi és katonai tárgyú szépirodalmi témákhoz, ám olyan nagyhatású munkája nem lett, mint az ekkoriban publikált Zrínyi-biográfia. A költő és hadvezér Zrínyi Miklós életrajzát és működését feldolgozó kötet 1965-ben jelent meg és historiográfiája szerteágazik, de szálait egybefogja a hadelméleti gondolkodás. Perjés Géza 1961–1962-ben, a Zrínyi hadtudományi művei elé írt bevezető szövegei témájának folytatásaként egy fontos hadtörténelmi tanulmányt közölt az úgynevezett Zrínyi–Montecuccoli-vitáról. A dolgozat lényeges tartalmi elemei népszerű formában az *Élet és Tudomány* című lapban is megjelentek.⁴⁹ Közben 1963-ban az Akadémiai Kiadónál publikálta már említett kötetét a 17. századi mezőgazdasági termelés és stratégia kapcsolatáról. Így 1965-re, a Zrínyi-kötet megjelenésekor a témakör és a 16–17. század szakértő hadtörténésze lett. Ebben az időben Zrínyi Miklós alakja az irodalomtörténetben is népszerű volt. Klaniczay Tibor 1954-ben jelentette meg *Zrínyi Miklós* című monográfiáját, amelynek második kiadását tíz évvel később publikálta.⁵⁰ A két kiadás között eltelt időszakban tette közzé Perjés Géza Zrínyi-kutatásainak fent említett eredményeit,

44 Perjés 1958a, 1958b.

45 Perjés 1958.

46 A hivatkozott művek: Tolsztoj: *Háború és béke*, Szimonov: *Nappalok és éjszakák*, Versigora: *Tiszta lelkiismeretű emberek*, Polevoj: *Egy igaz ember*, Bek: *Volokalamszki országút*.

47 Perjés 1958, IV. 3.

48 Perjés 1955; Perjés 1957a.

49 Perjés 1961, Perjés 1961–1962.

50 Klaniczay 1964.

melyeket Klaniczay Tibor bedolgozott Zrínyi-kötetének második kiadásába. Perjés Gézának főleg A „*metodizmus*” és a *Zrínyi–Montecuccoli-vita* című tanulmánya alapján módosult az irodalomtörténet Zrínyi-képe.⁵¹ Perjés Géza a Zrínyi–Montecuccolivitáról és a hadművészeti metodizmusról szóló dolgozatában a Clausewitz-i hadelmélet sokat vitatott kérdésével, a 17–18. századi hadművészet megítélésével is foglalkozott. Az egykori politikai polémiát Clausewitz alapján fejtegette, és ezzel a porosz katonai gondolkodót életműve hatásán át beemelte a magyar szépirodalom történetébe is.

Perjés Géza már a múlt század hatvanas éveinek közepén behatóan foglalkozott a későbbiekben oly szívesen művelt Clausewitz-témával. Erre a Zrínyi-kötet megjelenése kapcsán újabb késztetést kaphatott, amennyiben Monoszlai Gyula (aki 1961-ben a *Vom Kriege* modern fordításához alapos marxista hadtudományi értelmezést fűzött) a *Hadtörténelmi Közlemények* lapjain bírálta Perjésnek azt a nézetét, amely szerint a 17–18. század fordulóján a stratégiai válságban volt.⁵² A Monoszlai-féle észrevételek Perjés Gézát a Zrínyi Miklós-témakör kapcsán már megkezdett, immár mélyebbé váló Clausewitz-kutatások felé terelhettkék, és ezzel új alkotói időszak kezdődött pályafutásában.

Hadművészeti vita és történetírás

Perjés Géza életművében a Zrínyi-kötet megjelenése korszakhatár, a következő bő fél évtized a Mohács-vitában történő állásfoglalásáig több olyan polémia időszaka, melyben sajátos katonai gondolkodása nagyon erőteljesen érvényesült. Clausewitz és a *Vom Kriege* ebben az alkotói periódusban kezdte új kutatások felé terelni az elméletek iránt amúgy is nyitott Perjés figyelmét. Életművének egésze arról tanúskodik, hogy szívesen foglalkozott a hadügy klasszikus gondolkodóival, szellemtörténetével is, és vérbeli hadtudományi kutatóként kedvét lelte az egyetemes hadtörténelem hadelméleti alapú képleteinek vizsgálatában. E tényezők együtt vezethették el a königgrätzi ütközet témájához, melynek aktualitását a csata centenáriuma mellett számára inkább a Clausewitz-téma adhatta. A témaválasztás egyben jelzi, hogy a hadművészeti ciklus szellemiségét továbbra is követte. Königgrätzről tudományos népszerűsítő írást közölt az *Élet és Tudomány* 1966. évi kalendáriumában, melyet még ugyanebben az évben jelentős dolgozat a követett a *Hadtörténelmi Közlemények* lapjain.⁵³ Perjés Géza életművében, folytatva Markó Árpád hagyományát, több jelentős csata-rekonstrukciót találunk. Ezek közül a königgrätzi, és a mohácsi csata feldolgozása emelkedik ki. Az előbbi jelentősége a majdani Clausewitz-kutatások fényében látható, az utóbbi a nagy történelmi koncepció építményének lesz fontos eleme. A Königgrätzről írott tanulmánya módszertani szempontból mintaszerűen elkészített, a nemzetközi hadtörténetírás szintjén álló munka volt, amelyben az elméleti

51 Erről részletesen ír Hausner 2019c. Perjés és Klaniczay Zrínyi-kötetei egymást kiegészítő alkotások voltak. Az egykori szakmai bírálatuk részben együtt történt (Makkai 1966), és a recenzius dicsérve a két kötetet, a történettudomány addig elmaradt kutatásaival magyarázta a két szerző szakmai véleményei közötti eltérést.

52 Monoszlai 1961; 1965.

53 Perjés 1965b; 1966a.

ismeretek és az eseménytörténet szerves egységet alkot. Abból a szempontból is korszakalkotó, hogy hadelméleti háttérét, sajátos modellként a *Vom Kriege*-nek a háború geometriai elemeiről szóló textusai adják, miközben a kor több jelentős katonai írója, így Jomini is feltűnik a hivatkozási rendszerben. A tanulmány sorait olvasva a szellemi élményen túl felismerhető az olvasóra bízott általánosítás szándéka, vagyis Clausewitz tézise: „...A hadtörténelem, valamennyi jelenségével együtt, a tanítás forrása a kritika számára, és természetes, hogy a dolgokat az egész tükrében szemléli...”⁵⁴ Szövege a Clausewitz-féle elméleti rendszer alkalmazhatóságát bizonyítja, ebben az esetben a 19. század első felére vonatkoztatva. Mindazonáltal módszertani szempontból mintszerűen mutatja be, hogy miként lehet egy jelentős eseménysorozatot a kor gondolkodását determináló elméleti nézetrendszer alapján feldolgozni.

Kutatásmódszertani szempontból ekkoriban Clausewitz-kutatásai fontos lépése a *Vom Kriege* modern fordításának szakmai bírálata volt. Két írást publikált e témában. A *Századok* lapjain alapos recenziót közölt, míg tételes szakmai észrevételeit a *Hadtörténelmi Közleményekben* jelentette meg. Mindkét írás jelentősen túlmutat a fordítás témáján, melynek színvonalát Perjés minden értéke mellett sem találta megfelelőnek: „... Sajnos a fordításban elkövetett hibák száma sokszorososa a felsoroltaknak. Éppen ezért annak, aki pontosan meg akarja ismerni Clausewitz tanításait, és aki igényt tart a szellemnek arra az iskolájára, amit művének elolvasása jelent és arra a gyönyörre, amit – Engels kifejezésével – »sajátos« filozófiájának átértése [sic!] okoz, annak éppoly szüksége lesz az eredeti szöveg használatára, mint e fordítás előtt...”⁵⁵ Ugyanitt értékelte Monoszlai Gyulának a magyar Clausewitz-fordítás elé írott marxista hadelméleti értelmező tanulmányát is. Az erre vonatkozó néhány soron tükröződik Perjés olykor sziporkázó szelleme és alapos, a marxizmus-leninizmusra is kiterjedő ismeretrendszere. A kellő frazeológia alkalmazásával sikerült Clausewitz-et kiszabadítania a merev ideológia bilincseiből.⁵⁶

Perjés Géza a fent leírtaknál sokkal tovább ment a *Hadtörténelmi Közleményekben* közölt értékelésében. A tanulmányértékű bírálatában a főleg értelmezésbeli hibák számbavételénél sokkal fontosabbnak kell tartanunk, hogy egyértelműen állást foglalt az önálló hazai Clausewitz-kutatások mellett: „...De kritikánk további célokat is szolgált. Úgy gondoljuk ugyanis, hogy a magyar hadtudománynak – pótolva ezzel hosszú évtizedek mulasztását – egyszer már állást kellene foglalnia a Clausewitz körül folyó vitában. Amint tudjuk, a vita részben magát a koncepciót érinti, részben pedig az utódok által történt értelmezését és alkalmazását...”⁵⁷ Az írás másik nagyon fontos eleme Perjésnek az a megállapítása volt: „...A Clausewitz-fordításban található

54 Clausewitz 2013, 148.

55 Perjés 1966c, 996.

56 „... Itt kell válaszolnunk arra a marxista oldalról felmerült bírálatra is, amely idealistának minősíti Clausewitz rendszerét... Kétségtelen ugyan, hogy Clausewitz több alkalommal is idealista vizekre téved, de láthattuk, hogy ennek oka nem annyira egy kiforrott idealista világnézet, hanem sokkal inkább az, hogy személyes élményei és filozofikus hajlamai túlságosan messze ragadták. Egyébként alapkonceptiója dialektikus, abban pedig, hogy a háborút társadalmi jelenségnek fogta fel, alapvetően materialista. Másként érthetetlen lenne, hogy Marx, Engels és Lenin miért értékelték oly nagyra művét...” Perjés 1966c, 995.

57 Perjés 1966b, 152.

hibák döntően az alap kutatás hiányára vezethetők vissza...⁵⁸ Perjés Géának ez az észrevétele azt is bizonyítja, hogy a hatvanas években a Clausewitz-témához nem pusztán történészként, hanem hadelméleti kutatóként is fordult. Jóllehet legjelentősebb Clausewitz-munkáinak megjelenéséig még két évtized telt el, ám a kor szellemi életének szakmai és ideológiai vitái kikényszerítették állásfoglalását ebben a kérdésben. Clausewitz-cel kapcsolatos fontos téziseit két nemzetközi konferencián fejtette ki, és e megnyilvánulásai ismét átlépték a történetírás szűkös kereteit.

A Párizsban 1969 tavaszán tartott konferencián *Hadttörténet és pszichológia* címmel tartott előadást,⁵⁹ melyben – nyilván saját háborús tapasztalataira is támaszkodva – Clausewitz szellemében beszélt a háború pszichológiai tényezőiről. Előadását azzal a kijelentéssel kezdte, hogy a hadttörténetírásban nemzetközi szinten hiányolta a pszichológiai és a szociológiai tényezők vizsgálatát, ezért „egy új tudomány konstituálása” mellett érvelt, ennek nevet is adott: „...a háborúk történeti pszichológiája...”. E javaslatával Perjés Géza, a tudományos indoklásának tartalma szerint, hadelméleti szempontból végleg a Clausewitz-féle elmélet mellé állt,⁶⁰ amivel egész életpályáját befolyásolta, és amellyel teljes egészében máig beláthatatlan folyamatot indított el.

A következő évben Moszkvában zajlott a történész kongresszus, melyen Perjés Géza a katonai döntési processzus kultúrtörténetéről tartott előadást, a korábbihoz hasonló megközelítéssel.⁶¹ A hivatalos beszámoló szerint a magyar gondolkodó „...Következtetései részben nagyon is elméletieskedők, doktrinerek voltak, s – ami a hozzászólóknak is feltűnt – polgári nézetek hatásával is találkozunk fejtegetései során...”⁶² Az előadást követően két szovjet hadttörténész és filozófus, Tyuskevics és Login tett fel a fegyveres küzdelem törvényszerűségeire irányuló kérdéseket, és kifejtették az ezzel kapcsolatos marxista hadelmélet téziseit. Ezek annyiban különböztek a Perjés Géza által képviselt clausewitz-i rendszertől, hogy a háborúnak objektív módon létező törvényeit vallják, még Clausewitz csak törvényszerűségekről beszélt.⁶³ A látszólag jelentéktelen elméleti ellentmondás a katonai gondolkodás két ellentétes hadművészeti felfogásának magva, s mint ilyen mély politikai-ideológiai tartalmat hordoz.

A hadelméleti vitával egy időben Perjés Géza véleményt alkotott a szépirodalom néhány kérdésében is. A történelmi regény lényegéről folyó vitában hivatalosan jó nevű történészként, valójában a hadügy és a társadalom egész tudati állapotának alapos ismerőjeként kért és kapott szót. A történelmi regény funkciójáról vallott nézetét jól tükrözi egyik írásának címe: *A történelmi regény lényege: a történetiség* (1972).

58 Perjés 1966b, 104.

59 Az előadás teljes szövegét közli Perjés 1969, 679–685.

60 A katonai döntések kollektív jellegét kritizálva így fogalmazott: „... ha tartjuk magunkat Clausewitz felfogásához – s hogy elveszünk, annak indokát pillanatnyilag belátni nem tudom –, akkor a specialista szaki ismereteinek pusztán »végeredményei« érdeklik a hadvezért, s ezek felhasználása a döntések meghozatalánál magát a döntést sem teszik kollektív szellemi aktussá...” Perjés 1969, 680.

61 Rázsó 1970. Az előadás szövegét és a hozzáfűzött kérdéseket közli Perjés (1971).

62 Rázsó 1970, 722.

63 Perjés 1971, 139–141. A szovjet-orosz hadtudomány felfogásáról a háború és a fegyveres küzdelem vonatkozásában lásd: Tyuskevics 1964; Szavkin 1974.

Szépirodalmi írásainak lényege e gondolat kifejtése és a helyes történelmi kép kialakításának lehetősége volt a történelmi regény eszközeivel.⁶⁴ Ugyanakkor Perjés Géza azt is felismerte, hogy vannak olyan történelmi és hadtörténelmi jelenségek, amelyek főleg lélektani és szociológiai lényegének megragadása leginkább a szépirodalom eszközeivel lehetséges. Ez a felismerés kapott hangot az irodalmár Sükösd Mihállyal folytatott polémiában, Mailer *Meztelenek és holtak* című regénye kapcsán. Itt többszöri áttétellel és a név említése nélkül ismét Clausewitzi hadelmélet jut kifejezésre: „... a háború igen sok jelenségének tudományos megközelítésére egyszerűen nincs lehetőség, épp ezért a tudomány nem mondhat le a háborút járt írók személyes tapasztalatain alapuló megfigyeléseiről. Különösen vonatkozik ez a félelemre, melynek még fiziológiai, pszichikai, pszichiátriai és szociológiai vonatkozásai sem tisztáztak teljesen, nemhogy arról beszélhetnénk, hogy a katona félelmét, úgy ahogyan az a harctéren jelentkezik, megfelelően ismernénk, hiszen harci körülmények között tudományos méréseket, megfigyeléseket végezni lehetetlen...”⁶⁵

Ugyanebben az időszakban a szépirodalmi, hadtörténelmi és hadelméleti munkák eredményeinek szinergiája lehetett annak felismerése, hogy a magyar társadalom saját történelméhez való viszonyulásában súlyos torzulások léptek fel. Ez vezetett Perjés Géza két fontos írásához a kor úgynevezett nacionalizmus-vitájában.⁶⁶ Megjelenésük évében ezek kevésbé kapcsolódtak hadelméleti munkásságához, ilyen vonatkozásban mintegy két-három évtizeddel később nyertek értelmet. Mindazonáltal Perjés Géza már ekkor a Bibó-féle írásából ismert értelmi és érzelmi nemzeti érzésről beszélt. Azon a véleményen volt, és ezt a szükséges frazeológiával el is tudta mondani, hogy a pártállami ideológia rombolja a magyar társadalom történelmi tudatát.

Clausewitz, Mohács és a hadművészet

Perjés Géza a múlt század hatvanas-hetvenes éveinek fordulóján ismert hadtörténészként a hadtudományi nézeteivel, a nacionalizmus-vitában kinyilvánított véleményével, az irodalmi tanulmányaiban közzétett megközelítéseivel egyszerre több polémiában vett részt. Életrajzának és munkásságának részletekbe menő feldolgozásáig nyitva kell hagynunk azt a kérdést, vajon mi okozta figyelmének egyértelmű odafordulását bő másfél évtizedre a Mohács-kérdés és a Clausewitz-kutatások felé. Írásai megjelenhettek, sőt egyedi véleményalkotásával a Mohács-vita egyik főszereplőjévé is vált, és jelentős könyveket publikálhatott Clausewitz-ről, de a hivatalos szellemi élet perifériájára szorult. Egyre inkább a szakmai véleményében megingathatatlan vitapartner-történész szerepébe kényszerült. Mindazonáltal a széles olvasóközönség előtt népszerű hadtörténész maradt, amiben segíthette a nyilvánosság, de véletlenül sem az olcsó népszerűség keresése. Ennek néhány interjúban is hangot adott. „...Úgy tapasztalom a közvélemény ereje, nyomása előbbre viheti a tudományt...”⁶⁷ A hetvenes, nyolcvanas években egyszerre dolgozott a Clausewitz-téma

64 Perjés 1968, 1972.

65 Perjés 1971a, 287–288.

66 Perjés 1967a, 1967b.

67 Zöldi 1977, 7.

részletes kifejtésén, valamint a Mohács-kérdéshez kapcsolódó nézeteinek kidolgozásán és védelmezésén. A két kutatási téma nem választható el egymástól, mert Clausewitz-ismeretei determinálták a mohácsi csatáról és annak következményeiről szóló téziseit. Clausewitz és a török kor a korábbi periódusban is egyszerre volt jelen munkásságában, hiszen amikor az első Clausewitz-tanulmányát publikálta (1966), már megjelenés alatt volt a török kor hadtörténelmi kutatásaiban máig fontos dolgozata.⁶⁸

A Mohács-vita a kádári korszak szellemi életének markáns jelensége volt, amelynek még ma sem ismertek teljes egészében kultúrpolitikai vonatkozásai.⁶⁹ Pusztán az a tény, hogy a vita kiobbantója Nemeskürty István, valamint a polémiában fokozatosan magára maradó és lassan főszereplővé váló Perjés Géza az állami politikai ideológiában negatívan emlegetett ludovikás volt, táplálhatja a gyanút a politika boszorkánykonyhájának működésével szemben. Amikor Perjés Géza 1971 és 1972 fordulóján a *Kortárs* című folyóiratban, majd 1975-ben a kor emblematiszűs könyvsorozatóában, a *Gyorsuló idő*-ben önálló kötetben publikálta *Az országút szélére vetett ország* című történelmi esszéjét, elemi erővel tört ki ellene a tudományos és szellemi élet vihárá.⁷⁰ Perjés Géza ezt követően, az évtized közepén a *Hadtörténelmi Közlemények*ben publikálta a mohácsi csata rekonstrukcióját, majd 1979-ben addigi kutatásait a *Mohács* című kötetben összegezte. A mohácsi csatáról szóló munkája, hasonlóan a már említett többi csatarekonstrukciójához, a legjobb clausewitz-i hagyományokat követte.⁷¹ Ahogyan a többi, úgy ez a feldolgozása sem váltott volna ki elemi szakmai indulatokat, ha Perjés Géza gondolkodásmódjából eredően és a mohácsi eseményeknek a magyar történelem egészére gyakorolt hatásából fakadóan nem lép túl a pusztá eseménytörténeten és hadművészet-történeti feldolgozáson.

Perjés Géza a mohácsi csata esetében az okok és következmények feltárásakor a hadelméletben jártas gondolkodóként dolgozott. Amiként Clausewitz-nél láttuk, a stratégiai szintű kérdésekkel is foglalkoznia kellett, ám ezek már „szellemi természetű jelenségek”, és így írásos forrásokkal kevésbé alátámaszthatók.

Az Oszmán Birodalom méreteiből fakadó hadművészeti kényszer, az akciórádiusz, amelyet Perjés Géza fogalmazott meg, katonailag teljesen indokolható katonaföldrajzi képlet. Az ebből fakadó úgynevezett szulejmáni ajánlat pedig a török hadjárat következtében kialakult katonapolitikai koncepció volt.⁷² Mindezek igazolására Perjés Géza, ismét a hadelméleti gondolkodás mentén, olyan alkalmazható modellt keresett, melynek segítségével mind történeti, mind katonai oldalról egyes források hiányában is jól értelmezhetőek Mohács és a török hódoltság korának politikai

68 Perjés 1967.

69 Erős 2014.

70 Perjés 1975.

71 Perjés 1954, 1958, 1964, 1966, 1976, 1979.

72 Perjés *Az országút szélére vetett ország* című könyvéről megrendezendő TIT-vitára készülve, 1973. január 16-i levelében ezt írta Szűcs Jenőnek: „...nem tudom, hogy koncepcióm legfontosabb pillérét, a »szulejmáni ajánlatot« meg tudom-e erősíteni. A helyzet ui. az, hogy ebben a kérdésben a legfontosabb érveim katonaiak, márpedig a katonai logika megejtő szépségét, szigorát és kényszerítő erejét a civil agyak egyszerűen nem érzékelik, és még kevésbé tudják befogadni, így azután minden a háborút érintő kérdésekről folyó vita a négereknek a sötét alagútban folytatott harcához hasonlít...” Nemzeti Közszołgálati Egyetem Egyetemi Könyvtár, Perjés Géza-hagyaték, sz. n.

folymatai. Ezt a modellt Clausewitz hadelméletében lelta meg. A hadelméleti modellek alkalmazása mellett több írásában is kiállt.⁷³ Az *Élet és Irodalom* című lapban 1977-ben megjelent írásában öt pontba szedve sorolta fel a katonai modell hasznát a hadtörténetírásban. Ezek közül az utolsó kettő: a hiányzó adatok „igen valószínű feltevésekkel való helyettesítése”, valamint: „...Kizárja a szubjektív, ideológiailag színezett és moralizáló ítélkezést...”⁷⁴

A fenti katonai, hadelméleti modell alkalmazása, eleve a Mohács-vita szelleme megkövetelhetette a *Vom Kriege* és az egész clausewitz-i életmű alapos ismeretét. Mindehhez hozzájárulhatott Perjés Gézának az a nagyon eredeti felismerése is, hogy a porosz katonai gondolkodó rendszerében a háború bizonytalan légköréből eredően a valószínűség és a valószínűségelmélet sokkal nagyobb szerepet játszott, mint azt egyetemes szinten a Clausewitz-kutatók korábban gondolták. S ezen a ponton, keletkezését követően több mint két évtizeddel nyer értelmet Perjés Gézának a *Vom Kriege* fordításáról írott dolgozata. A clausewitz-i katonai döntésemélet igazolása tartalmilag nagyon pontos fordítást igényelt, így annak egy részét maga végezte elemző munkájához: „...Miután a magyar Clausewitz-fordítást sok helyen hibásnak találtuk, az idézeteket a német kiadásból fordítottuk, megjelölve azonban a kérdéses szövegrészek helyét a magyar kiadásban...”⁷⁵

Perjés Géza két kötetet publikált a porosz katonai gondolkodóról. 1983-ban jelent meg a *Clausewitz* című könyve, melyet 1988-ban követett a *Clausewitz és a háború praxeológiája*. A két Clausewitz-feldolgozás egyfelől teljes áttekintést ad Clausewitz életéről és a *Vom Kriege*-ről, másfelől Perjés Géza felismeréseit összegzi.

Az első megjelenésére várva így írt Gosztonyi Péternek 1983 februárjában: „... Én magam nem vagyok teljesen megelégedve könyvvel, éppen az előbb említett praxeológiai rész kidolgozatlansága miatt... az említett tudományok – játék- és döntésemélet, informatika, valószínűségelmélet stb. – eredményei sokszor és nagyon konkrét formában elővételeztettek Cl[ausewitz] által, ezekre azonnal ráéreztem, azonban más a ráérezés, a sejtés, a hipotézis, mint a konkrét kidolgozás... Ez volt az a könyv, melyben életem nagy élményét, a katonaságot írtam ki magamból!”⁷⁶

A Clausewitz iránti nemzetközi érdeklődésre tekintettel a Corvina Kiadó felkérte Perjést a könyv német verziójának elkészítésére. Az elkészült (ám végül soha meg nem jelent) német változattal sem volt azonban maradéktalanul elégedett: „...Egyébként ugyanúgy, mint a magyar változattal, ezzel sem vagyok megelégedve. A baj, tudod az, hogy bár meggyőződésem, hogy Cl[ausewitz]-ből eddig én értettem meg a legtöbbet – ez az általam ismert irodalom alapján kétségtelennek tűnik! –, azonban más a megértés, sok esetben csak megérzés, mint a tudományosan megalapozott kifejtés. És ilyen szempontból valójában nagyon fel kell kötni az alsóféhéreműt, amit – férfiasan megvallom – nem sikerült elérnem. A rengeteg filozófiai, pszichológiai, valószínűségelméleti és én nem tudom még milyen sok vonatkozás sokkal alaposabb felkészülést kíván, mint amivel én rendelkezem. A pláne ti. éppen az,

73 Perjés 1977, 1983a.

74 Perjés 1977, 4.

75 Perjés 1988, 12.

76 Nemzeti Közszerzői Könyvtár, Perjés Géza-hagyaték, sz. n.

hogy Cl[ausewitz] nem csak katonai szempontból egyedülálló, de a mai Verhalten Wissenschaften szempontjából is óriási dolgokat látott meg. Nos, ezek kifejtése, legalábbis úgy, ahogyan szerettem volna, nem sikerült! Talán jön egyszer egy »ein grösserer Kopf« – ez Cl[ausewitz] mondása önmagáról –, aki az általam vágott ösvényen továbbhaladva és katonailag, valamint filozófiai és egyéb szempontból felvértezve, ki tudja mutatni az összes kincset, ami benne van Cl[ausewitz] írásaiban...⁷⁷

Ezért harmadszor is nekirugaszkodott a feladatnak, a korábbi változatokban hiányosnak vélt „praxeológia” kidolgozásának. Ennek eredményeként jelent meg 1988-ban a Zrínyi Kiadónál a *Clausewitz és a háború praxeológiája* című kötet.

A két könyvet különösebb visszhang nélkül fogadta a katonai és a civil szellemi élet, méltatlanul.⁷⁸ Mindkét mű a lektorok feltüntetése nélkül jelent meg. Témájuk szerint tudomány- és hadtörténeti művek, de tartalmukat tekintve túlmutatnak e diszciplínák keretein. Közismert hadelméleti tény, hogy Clausewitz fő műve a modern katonai gondolkodás alfája és ómegája, mely minden nemzet hadügyének determinánsa. Így Perjés Géza Clausewitz-kötetei a mai magyar hadelméletet is meghatározó alkotások.⁷⁹ Egyfelől mert addig nem volt szerzőjükön kívül hazai kutató, aki ilyen mélységben vállalkozott volna Clausewitz-témára, másfelől mert főleg a *Clausewitz* című alkotás immár katonák generációit vezette végig a *Vom Kriege* megismerésében. Perjés Géza két kötetével megnyitotta és megalapozta a hazai Clausewitz-kutatásokat, új utat mutatott a katonai alapkutatásoknak. Bővítette a magyar modern hadelméletet. Hadtudományi kutató ennél aligha juthat messzebb.

A *Clausewitz és a háború praxeológiájának* megjelenése már a rendszerváltás időszakára, a magyar katonai gondolkodás és az egész hadügy tudományos és szellemi élete átalakulásának idejére esett.⁸⁰ Ebben a folyamatban Perjés Géza is szerepet vállalt. Jellemző a korra, hogy 1989 után életműve témáiban színesebb lett, ami összefügg azzal is, hogy a szellemi és a politikai élet szereplői szívesen kérték véleményét az átalakuló honvédelem kapcsán. Ekkoriban keletkezett politikai indíttatású írásaiban a hagyományos fegyveres erők és erkölcsi értékeik mellett nyilatkozott. Neveltetését, katonai múltját, az általa képviselt katonai erényeket nem tagadta meg egy olyan világban, ahol nemzetközi tendencia volt a hadügy „civilisése”. Életének utolsó ciklusában nagyon nehéz, szinte lehetetlen teljesen szétválasztani hadelméleti munkáit a katonapolitikai írásaitól. Az utóbbiak argumentációjában is fel-feltűnnek hadelméleti utalások. Ha mindenképpen a tiszta hadelméleti alkotásokat keressük, akkor elsőként az amerikai fegyveres erők hadműveleti utasításának értelmezését kell kiemelnünk.⁸¹ Az alapos jegyzetapparátussal és kritikai észrevételekkel ellátott tartalmi összefoglaló a hagyományos hadelmélet jegyében mondott bírálatot az új világ kihívásaira válaszokat kereső amerikai hadügy fölött.

A katonai gondolkodás átalakulásának évtizedeit éltük, amikor a világ többsége elhitte, hogy a háború humanizálható és a hadtudomány jövője a biztonságpolitika,

77 Perjés Géza levele Gosztonyi Péternek, 1984. július 30-án. Uo.

78 Nagy 2024a.

79 Nagy 2023.

80 Nagy 2024a.

81 Perjés 1995.

a biztonságtudomány felé mutat. Perjés ekkor is a hagyományos értékeket képviselte, továbbra is tagadta a háború és hadügy lényegének változását. Ennek jegyében született az *Olyan foglalkozás, mint a többi?*⁸² című tanulmánya, melyben már a kilencvenes évek közepén fellépett a katonai gondolkodás torzulásai ellen. Témájában és szellemiségében ezzel rokon munka volt a német katonai szakíró, Walter Oetting a katonai motivációval foglalkozó művének fordítása. Ehhez Perjés ismét a hadügy hagyományos értékeit képviselő bevezető sorokat írt.⁸³ Utolsó jelentős hadtörténeti írásai a katonai becsületről, Kossuth és Görgey kapcsolatáról, valamint a Bárdossyperről a magas erkölcsi értékrend mellett a hadelméleten alapuló történetírói és hadtudományi munkásságot zártak le, amely egyedülálló a magyar szellemi életben és tudománytörténetben.

Perjés Géza életműve túlmutat a tudománytörténetben gyakori hadtörténetész munkásságon. Az alkotásaiban feldolgozott témák sokrétűsége egyetlen tényezőre, a háború megértésének szándékára vezethető vissza, melyhez a világ jelenségeire nyitott írástudó felelősségérzete társult. Életének egyes időszakaiban a nézetei miatt kialakult heves viták mögött kortársai gyakorta nem látták meg, hogy véleményformálásában, állásfoglalásaiban, megingathatatlan szakmaiságában folyamatosan munkálhatott a társadalom történelmi és katonai gondolkodásáért érzett felelősség. Alkotásait halála után közel negyed évszázaddal olvasva látható, hogy a háború megértésének szándéka, az egész hadelméleti munkásság ennek és a humanizmusnak jegyében formálódott. Ahogyan a magyar történelem nagy sorsfordító pillanataiban hozott döntések kapcsán kibontakozott polémiákban mély megértéssel fordult az egykori szereplők és az élethelyzetük, valamint történelmi korok kényszerei felé, mindaz ebből a humanizmusból fakadt. Perjés Géza oly módon látott és láttatott történelmi helyzeteket, hadtörténelmi képleteket, hogy azok mögött a kiváltó okokat, összefüggéseket, a későbbi hatásokat kereste. E munkájában a műveivel is formált hadelmélet vezette.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ács Tibor 2008. *Árnyaltabb kép a Zrínyiekről: gondolatok a Zrínyiek a magyar és a horvát históriában* című könyvéről. *Honvédségi Szemle*, 62 (2): 42–45.
- Andaházi Szeghy Viktor 2005. *Perjés Géza műveinek bibliográfiája 1950–2005*. In Hausner Gábor (szerk.): *Az értelem bátorsága: tanulmányok Perjés Géza emlékére*. 835–850. Budapest: Argumentum Kiadó.
- Clausewitz, Carl von 2013. *A háborúról*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Erős Vilmos 2014. A Mohács-vita. *Magyar Szemle*, új folyam 23. (5–6): 55–76.
- Hausner Gábor 2003. *Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora: második, bővített kiadás*. (könyvismertetés) *Hadtörténelmi Közlemények*, 116 (3–4): 937–939.
- Hausner Gábor (szerk.) 2005. *Az értelem bátorsága: tanulmányok Perjés Géza emlékére*. Budapest: Argumentum Kiadó.

82 Perjés 1995a. Teljes, csonkítatlan szövegét lásd: Perjés 2020, 227–276.

83 Oetting 1993

- Hausner Gábor 2017. Kései igazságtétel: 100 éve született Perjés Géza hadtörténész. *Élet és Tudomány*, 72 (49): 1550–1551.
- Hausner Gábor 2018. Magyar hadtörténelem – interdiszciplináris megközelítésben: emlékülés Perjés Géza hadtörténész születésének 100. évfordulója alkalmából. *Honvédségi Szemle*, 146 (1): 124–130.
- Hausner Gábor 2019a. Perjés Géza a katonai vezetők kiképzéséről és a hadtörténet-oktatás szerepéről. *Hadtudományi Szemle*, 12 (2): 21–34.
<https://doi.org/10.32563/hsz.2019.2.2>
- Hausner Gábor 2019b. Egy félévszázados diskurzus a hadtörténelem helyéről és szerepéről: Perjés Géza hozzászólása a magyar hadtörténetírásról zajló vitához 1956 nyarán. *Hadtudomány*, 29 (3): 43–58.
<https://doi.org/10.17047/HADTUD.2019.29.3.43>
- Hausner Gábor 2019c. A Zrínyi-életmű katonai-szakmai interpretációja: Perjés Géza Zrínyi-képe. *Hadtudományi Szemle*, 12 (különszám) 111–125.
<https://doi.org/10.32563/hsz.2019.1.ksz.8>
- Hausner Gábor 2020. Egy ludovikás a magyar katonai felsőoktatás és tisztii hivatás történelmi jelentőségű átalakulásában. In Perjés Géza: *Tiszt-képzés*. 9–27. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
- Hausner Gábor 2022. Perjés Géza. In Csikány Tamás – Uő. (szerk.): *Ludovikás életutak*. 199–212. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
- Hausner Gábor – Margit István 2023. Perjés Géza munkásságának tudománymetriai feldolgozása. *Hadtudomány*, 33 (3) 110–123.
<https://doi.org/10.17047/HADTUD.2023.33.3.110>
- Horváth Miklós 1992. A cögerejtől a miniszteri tanácsadó testületig. *Magyar Honvéd*, 3 (48): 22–23.
- Klanczay Tibor 1964. *Zrínyi Miklós*. [Második, átdolgozott kiadás] (Irodalomtörténeti könyvtár 14.) Budapest: Akadémiai Kiadó – MTA Irodalomtörténeti Intézet.
- Makai Ágnes 2005. Perjés Géza kitüntetéseiéről. In: Hausner Gábor (szerk.): *Az értelem bátorsága: tanulmányok Perjés Géza emlékére*. 459–468. Budapest: Argumentum Kiadó.
- Makkai László 1996. Két könyv Zrínyi Miklósról. *Századok*, 100 (6): 1310–1314.
- Markó Árpád 1930. A történelmi átértékelés problémája a hadtörténelemben. *Magyar Szemle*, 10 (37): 24–32.
- Monoszlai Gyula 1961. Clausewitz szerepe és művének jelentősége a hadtudomány terén. In Clausewitz Carl von: *A háborúról*. I. 5–27. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Monoszlai Gyula 1965. „A stratégia válsága” a XVII. század második felében. *Hadtörténelmi Közlemények*, új folyam 12 (3): 603–608.
- Nagy Miklós Mihály 2023. Clausewitz hadelmélete korunkban. *Hadtudomány*, 33 (2): 30–46.
<https://doi.org/10.17047/HADTUD.2023.33.2.30>
- Nagy Miklós Mihály 2024. Perjés Géza és a „bizonytalanság birodalma”. *Magyar Szemle*, új folyam 33 (1–2): 82–91.
<https://doi.org/10.25201/HSZ.23.2.83>
- Nagy Miklós Mihály 2024a. Rendszerváltás és magyar hadelmélet. *Magyar Szemle*, új folyam 23 (5–6): 67–81.
- Oetting, Dirk Walter 1993. *Motiváció és harci érték: a katona magatartása a háborúban*. Budapest: HM Oktatási és Tudományos Főosztály.
- Perjés Géza 1950. Közlebbi és távolabbi feladat támadásban. *Honvéd*, 5 (6–7): 32–43.
- Perjés Géza 1954. Esztergom 1706. évi ostromai és az ostromokkal kapcsolatos hadműveletek. *Hadtörténelmi Közlemények*, új folyam 1 (2): 136–184.
- Perjés Géza 1955. Balassi Bálint, a katona. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 59 (1): 36–50.
- Perjés Géza 1958. A höchstädti csata (1704. augusztus 13.). *Hadtörténelmi Közlemények*, új folyam 5 (3–4): 151–189.
- Perjés Géza 1957. Zrínyi Miklós, a hadtudományi író. In: S. n. (szerk.): *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái*. 43–91. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- Perjés Géza 1957a. Új adatok és szempontok az álkuruc balladák vitájához. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 61 (4): 313–324.

- Perjés Géza 1958. A bátorságról I–V. *Népfhadserég*, 11 (148): 3, (149): 3, (150): 3, (151): 3, (152): 4.
- Perjés Géza 1958a. Áttörés a kuruc korban. *Katonai Szemle*, 8 (8): 117–125.
- Perjés Géza 1958b. A barbárok hadművészete. *Katonai Szemle*, 8 (11): 165–171.
- Perjés Géza 1961. Kinek volt igaza?: a Zrínyi-Montecuccoli vita I–II. *Élet és Tudomány*, 16 (48): 1507–1511, (49): 1539–1543.
- Perjés Géza 1961–1962. A „metodizmus” és a Zrínyi-Montecuccoli vita. *Századok*, 95 (4–5): 507–535., 96 (1–2): 24–45.
- Perjés Géza 1963. *Mezőgazdasági termelés, népesség, hadseregélemezés és stratégia a XVII. század második felében (1650–1715)*. (Értekezések a Történeti Tudományok Köréből, új sorozat 29.). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Perjés Géza 1963a. Kemény János önéletírása és válogatott levelei. *Századok*, 97 (2): 425–427.
- Perjés Géza 1964. A szentgotthárdi csata. *Vasi Szemle*, 18 (3): 321–356.
- Perjés Géza 1965. *Zrínyi Miklós és kora*. Budapest: Gondolat.
- Perjés Géza 1965a. Lóra termett-e a magyar?: a huszárkérdés I–II. *Élet és Tudomány*, 20 (24): 1107–1111, (25): 1155–1159.
- Perjés Géza 1965b. Königrätz [sic!]. In Kocsis Ferenc (szerk.): *Az Élet és Tudomány tudományos kalendárium* 1966. 207–212. Budapest: Hírlakiadó Vállalat.
- Perjés Géza 1966a. A hadászati belső és külső vonal viszonyának alakulása a XIX. század első felében: emlékezés Königrätzre. *Hadtörténelmi Közlemények*, új folyam 13 (2): 352–383.
- Perjés Géza 1966b. Clausewitz magyar fordítása. *Hadtörténelmi Közlemények*, új folyam 13 (1): 104–132.
- Perjés Géza 1966c. Carl von Clausewitz: A háborúról I–II. *Századok*, 100 (6): 990–996.
- Perjés Géza 1967a. A hazafiság és a történelemszemlélet érzelmi és értelmi összetevői. *Kortárs*, 12 (12): 1959–1966.
- Perjés Géza 1967b. A nemzeti önérzet zavarai (Gondolatok a nacionalizmus-vitához). *Látóhatár*, 17 (7–8): 683–704.
- Perjés Géza 1968. Jelenhez szólás és történelmi látomás: gondolatok a történelmi regényről folytatott vitához. *Jelenkor*, 22 (4): 362–368.
- Perjés Géza 1969. Beszámoló a hadtörténészek Párizsban megtartott nemzetközi kollokviumáról (1969. április 25–28). *Hadtörténelmi Közlemények*, új folyam 16. (4): 676–685.
- Perjés Géza 1972. A történelmi regény lényege: a történetiség. In Rákai István (szerk.): *Olvasó ifjúság: tanulmányok, cikkek és dokumentumok az ifjúsági regény és az olvasónevelés kérdéseiről*. 121–135. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Perjés Géza 1971. Szerencse, valószínűség és hadvezéri szemmérték (A katonai döntés és a valószínűség Montecuccolitól és Zrínyitől Clausewitzig). *MTA Filozófiai és Történettudományi Osztályának Közleményei*, 20 (1–2): 120–143.
- Perjés Géza 1971a. Norman Mailer katonai szakértelme és dilemmája (A hadsereg és az értelmiségiek vitája). *Kortárs*, 15 (2): 276–289.
- Perjés Géza 1975. *Az országot szélére vetett ország*. Budapest: Megvető Kiadó.
- Perjés Géza 1976. A mohácsi csata (1526. augusztus 29.). *Hadtörténelmi Közlemények*, új folyam 23 (3) 427–468.
- Perjés Géza 1977. A háború logikája és a Mohács-vita. *Élet és Tudomány*, 21 (24): 4.
- Perjés Géza 1979. *Mohács*. Budapest: Magvető Kiadó.
- Perjés Géza 1980. A tudományos egységért: válasz Barta Gábornak. *Magyar Tudomány*, új folyam 25 (8–9): 634–639.
- Perjés Géza 1983. *Clausewitz*. Budapest: Magvető Kiadó.
- Perjés Géza 1983a. Mi indította Kara Musztafát Bécs ostromára? *Katolikus Szemle*, [Róma] 35 (3): 243–260.
- Perjés Géza 1988. *Clausewitz és a háború praxeológiája*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- Perjés Géza 1989. A felosztott hadtest. *Hitel*, 2 (18): 42–44.
- Perjés Géza 1991. Bibó István, a hivatali kolléga. In Réz Pál (szerk.): *Bibó emlékkönyv*. II. 397–403. Budapest-Bern: Századvég Kiadó-Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.
- Perjés Géza 1991a. A ludovikásokról 1–2. *Hitel*, 4. (6): 27–31. és (7): 24–27.

- Perjés Géza 1994. Hivatástudat és szakmaiság vitéz Szombathelyi Ferencnél. *Hadtudomány*, 4 (4): 107–117.
- Perjés Géza 1994a. Búcsú Kéri Kálmántól. *Magyar Fórum*, 6 (22): 3.
- Perjés Géza 1995. Az amerikai szárazföldi hadsereg 1993-ban kiadott FM 100-5 jelzésű hadműveleti utasítása. (Védelmi tanulmányok 10.) Budapest: Stratégiai Védelmi Kutatóintézet.
- Perjés Géza 1995a. Olyan foglalkozás, mint a többi?
In Szabó János – Holló József – Czékus János (szerk.): *A katonai felsőoktatás korszerűsítése*. 213–251.
Budapest: Felsőoktatási Koordinációs Iroda.
- Perjés Géza 1997. A brjanszki erdő aljában. *Hadtörténelmi Közlemények*, 111 (3): 570–638.
- Perjés Géza 2000. Bárdossy László és pere. *Hadtörténelmi Közlemények*, 113 (4): 771–840.
- Perjés Géza 2003. A katona becsülete. *Hadtörténelmi Közlemények*, 116 (1): 13–21.
- Perjés Géza 2014a. Kossuth és Görgey konfliktusa. *Hadtörténelmi Közlemények*, 117 (2): 539–593.
- Perjés Géza 2014b. *Csatakönyv: tanulmányok a magyar és az egyetemes történelem csatáiról*.
Budapest: HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum.
- Perjés Géza 2020. *Tiszt-képzés*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
- Rázsó Gyula 1970. Történészkongresszus Moszkvában (1970. augusztus 16–23).
Hadtörténelmi Közlemények, új folyam 17 (4): 721–722.
- Sípos Ferenc 2016. Markó Árpád emlékezete. *Honvédségi Szemle*, 144 (5): 150–158.
- B. Szabó János 2017. *A középkor magyarországi könnyűlovassága, X–XVI. század*. Budapest: Attraktor.
- Szavkin, V. E. 1974. *A hadműveleti művészet és a harcászat alapelvei*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- Tóth Gyula 1996. Markó Árpád, a magyar hadtörténetírók nesztora. *Magyar Tudomány*, 103 (1): 97–105.
- Tóth Gyula 2004. Markó Árpád, a magyar hadtörténetírók nesztora. *Új Honvédségi Szemle*, 58 (5): 86–95.
- Tóth Pál Péter 1987. „Szalaiban a pedagógia Erősa munkált”. *Mozgó Világ*, 13 (10): 73–87.
- Tyuskevcis, Sz. A. [?] 1964. *Szükségszerűség és véletlen a háborúban*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- R. Várkonyi Ágnes 1999. „Courage d’ esprit”: bevezetés Perjés Géza tanulmányaihoz.
In Perjés Géza: *Seregszemle: hadtörténelmi és művelődéstörténelmi tanulmányok*. 7–14.
Budapest: Balassi Kiadó – Zrínyi Kiadó.
- R. Várkonyi Ágnes 2005. A történetíró bátorsága.
In Hausner Gábor (szerk.): *Az értelem bátorsága: tanulmányok Perjés Géza emlékére*. 7–9.
Budapest: Argumentum Kiadó.
- Veszprémy László 2014. Bevezető.
In Perjés Géza: *Csatakönyv: tanulmányok a magyar és egyetemes történelem csatáiról*. 7–13.
Budapest: HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum.
- Zachar József 2001. A Magyar Tudományos Akadémia utolsó katonatagja:
Markó Árpád ezredes, 1885-1966. *Hadtudomány*, 11 (1): 117–121.

Balla Tibor[✦]

Az osztrák–magyar haderő tevékenységét befolyásoló természeti katasztrófák az első világháború alpesi régiójában*

DOI 10.17047/HADTUD.2024.34.2.71

Az első világháború osztrák–magyar hadszínterén, a magashegységi régióban folyt harctevékenység számos osztrák–magyar áldozatot követelt. A katonáknak az ellenségen kívül még a nehéz időjárási körülményekkel, továbbá a sok áldozatot szedő természeti katasztrófákkal is meg kellett birkóznuk. Tanulmányomban az osztrák hadszíntér természetföldrajzi adottságainak, valamint az osztrák front tiroli és karintiai szakaszán végbement hadiesemények összefoglalása után, bemutatom a katonákra veszélyt jelentő különböző időjárási és természeti jelenségeket. Megvizsgálom a hólavínák keletkezésének körülményeit és fajtáit, a lavinaveszély kialakulásának tényezőit, a lavínák megfigyelésének és kutatásának eredményeit az első világháború idején.

KULCSSZAVAK: első világháború, osztrák hadszíntér, természeti katasztrófák, hólavínák, lavínakutatás

Natural Phenomena and Disasters Affecting the Activities of the Austro-Hungarian Armed Forces in the High-mountain Region of the First World War

Combat in the high mountain region of the Italian theatre of the First World War claimed many Austro-Hungarian casualties. In addition to the enemy, the soldiers also had to cope with extreme weather conditions and natural disasters, which claimed many victims. In my study, after summarizing the geographical features of the Italian theatre of war and the war events, that took place in the Tyrolian and Carinthian sections of the Italian theatre of war, I list

✦ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Katonai Vezetéstudományi Tanszék, kutatóprofesszor – UPS University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Department of Military Leadership; e-mail: balla.tibor@uni-nke.hu; <https://orcid.org/0000-0003-2476-8981>

* A publikáció a Pázmány Péter Katolikus Egyetem megbízásából, a Teremtésvédelmi Kutatóintézet „Fenntarthatóság, állóképesség – az éghajlatváltozás és az ahhoz való alkalmazkodás társadalmi kihívásai” projektje keretében jelenik meg, a pályázatra leadott anyag átdolgozott változata. A projekt támogatója a Technológiai és Ipari Minisztérium.

the various weather and natural phenomena and disasters that pose a threat to soldiers. I examine the conditions and types of avalanches, the factors of avalanche danger, the results of avalanche observation and research during the First World War.

KEYWORDS: *First World War, Italian theatre of war, natural disasters, avalanches, avalanche research*

Az olasz hadszíntér természetföldrajzi adottságai

A hadtudományi kutatások mindig nagy figyelmet fordítottak a harc megvívásának körülményeire, így a környezeti tényezőkre is. Tanulmányom abba sorba illeszkedik,¹ amely a természeti katasztrófák – jelesül a hólavínak – hatását mutatja be a katonai műveletekre.

A hadtörténelem leghosszabb hegyi háborúja a Nyugati-Alpok vonulatai között folyt, a svájci határon található Stilfsi-hágótól egészen a Júliai-Alpok keleti vonulataig, a 2244 méter magas Monte Nero (Krn) tömbjéig. Az első világháború olasz hadszíntérének természetföldrajzi adottságait áttekintve láthatjuk, hogy nyugatról keleti irányba haladva a Stilfsi-hágó és a Tonale-nyereg között az Ortler-csoport hegytömbje emelkedik, amelynek legmagasabb csúcsa az Ortler, 3899 méter magas. Az 1884 méter magas fekvő Tonale-hágó stratégiai szempontból rendkívül jelentős volt, hiszen ott fontos útvonal vezetett Olaszországból Tirol felé. Délebbre az átlagosan 3000 méter magas csúcsokkal bíró Adamello-csoport tömbje terül el, s attól északkeletre a Presena-gleccser található a felette magasodó 3556 méteres Cima Presanella csúccsal. A Judikária-völgyön szintén fontos útvonalak vezetnek keresztül északi irányba. Keletre a Garda-tó északi vége, majd az Etsch-folyó völgye terül el, melytől északkeletre a Lessini-Alpok alacsonyabb, átlagosan 2000 méter magas, sok kis fennsíkkal tarkított vonulata húzódik. Attól északra a Vallarsa-völgy található, keleti részén a Monte Pasubio 2235 méter magas hegytömbjével, valamint az 1230 méter magas Monte Cimone hegycsúccsal. Az Astico-völgy képzeletbeli átszelése után a Hétközség (Sette comuni) fennsíkja terül el, majd tovább haladva az 1824 méteres Monte Meletta, valamint az 1776 méter magas Monte Grappa, továbbá a 2015 méter magas Monte Ortigara csúcsai emelkednek ki a térszínből. A Brenta folyó felső folyása mentén a Sugana-völgyet elhagyva, északi irányba a Dolomitok hegyláncá következik, ahol az 1800-2000 méter magas fekvő fennsíkokból, több száz méteres meredek csúcsok emelkednek a magasba. A Dolomitokat szintén fontos útvonalak szelik azt át, például a Rolle-hágón és a San Pellegrino-nyergen át, valamint a Cortina d'Ampezzo és Belluno között északra vezető országutak. A Dolomitok szívében a Marmolata-gleccser található a maga 3342 méter magas Marmolata csúcsával. Fontos tájékozódási pontok az egykori harcok színhelyein a 2452 méteres Col di Lana, a 3243 méter magas Monte Tofana, valamint a Cortina d'Ampezzo felett magasodó Monte Cristallo 3151 méteres csúcsával. A 2998 méter magas Drei Zinnen (Punta dei tre Scarpeti) hármas csúcsa már a Piave felső folyásának völgye felett magasodik. A Kreuzberg-hágótól keletre már a Karni-Alpok vonulata húzódik, közepén a Hohe Warte 2780 méteres csúcsával. Keletre a Júliai-Alpok vonulatai találhatóak, a Trieszti-öböl

1 A teljesség igénye nélkül néhány példa: Halász et al. 2012; Földi et al. 2015; Padányi 2022.

felé kanyargó Isonzó folyó völgyének felső szakaszán a 2205 méter magas Monte Rombon emelkedik, majd Karfreit és Tolmein városok felett a Monte Nero (Krn) 2244 méteres tömbje magasodik. Innentől kezdve már az Isonzó menti egykori frontszakasz (Heiligengeist-fennsík, Wippach-völgy, Karszt-fennsík, Trieszti-öböl) húzódik, amely a legnagyobb mérvű veszteségekkel járó harcok (összesen 12 nagyobb isonzói-csata) színtere volt az olasz hadszíntéren zajlott harcok során.²

Az olasz hadszíntér tiroli és karintiai szakaszán 1915–1918 között zajlott főbb hadműveletek

Olaszországot 1882 óta szövetségesi szerződés fűzte a dunai birodalomhoz. Az első világháború kitörésekor, 1914. augusztus 2-án semlegességi nyilatkozatot tett, amelynek fenntartása fejében területi kompenzációkat követelt Ausztria–Magyarországtól. A több hónapig húzódó tárgyalások azonban nem vezettek eredményre a két fél között. 1915. április 26-án Olaszország Londonban az antanthatalmakkal titkos egyezményt írt alá, melyben kötelezte magát arra, hogy egy hónapon belül hadba lép a központi hatalmak ellen, 1915. május 23-án pedig hadat üzent Bécsnek.³ Ennek fejében ígéretet kapott a Monarchiához tartozó Dél-Tirol, Görz, Gradisca, Trieszt, az Isztriai-félsziget, Dalmácia, Albániában Valona megszerzésére.

A svájci határtól az Adriáig 630 km hosszan, főként hegyvidéken húzódó közös határ mentén négy olasz hadsereg bontakozott szét, amely 1915. május végén mintegy félmillió (460 000) katonát jelentett. (Közülük a tiroli frontszakaszon 180 000 olasz katona harcolt 710 löveggel, Karintiában pedig 70 000 katona 280 löveggel.) A velük szemben álló, a Balkánról és az orosz frontról átirányított osztrák–magyar csapatok létszáma 227 500 főt tett ki, 640 mozgó löveggel. A védelmi műveleteket a Viktor Dankl⁴ lovassági tábornok által vezetett Tiroli Honvédelmi Parancsnokság, Karintiában pedig Franz Rohr⁵ lovassági tábornok hadseregcsoportja irányította. A gorlicei áttörést követő sikeres támadást az orosz hadszíntéren nem lehetett leállítani, ezért a kialakuló délnyugati fronton védekezésre rendezkedtek be. Az osztrák–magyar védelmet erősítette a Tirolban épített (a Stilsfi- és a Tonale-hágó, a Lardaro, a Riva és Trient körüli régebbi építésű, valamint a Folgaria-Lavarone-fennsíkon 1907 óta emelt modern) erődök sora. Karintiában a Kreuzberg-hágó, a Predil-hágó, Malborgeth, Flitsch és Raibl erődjei, valamint zárjai képezték a védelem szerves részét.⁶

A tiroli fővédelmi körletben a 90. és 91., a karintiai védelmi körletben pedig az osztrák–magyar 92. gyaloghadosztályt hozták létre, amelyek elfoglalták helyüket a határ védelmében. Karintiában a védelem első vonalát az erődökre támaszkodva építették ki a Karni-Alpok gerincén, a második védelmi állás a Gail folyó völgyében, valamint Hermagor-Villach vonalában futott. Tirolban a kiépített erődrendszer

2 Szabó 1980, 44–46.

3 Balla 2015, 642–645.

4 Életrajzát lásd: Balla 2010, 110–112.

5 Életrajzát lásd: Balla 2010, 256–257.

6 Wagner 1981, 108–110.

védelmében az osztrák–magyar csapatoknak tartaniuk kellett Trient, Bozen, Brixen és Bruneck körzetét.⁷

Az 1. olasz hadsereg Tirol nyugati részén védelemre rendezkedett be, így a Tonale-hágó, az Adamello-tömb és a Garda-tó környékén csak jelentéktelen csatározások folytak a háború kezdetén. Intenzív olasz támadások zajlottak ellenben 1915. május végétől a Folgaria–Lavarone fennsíkon az ott található osztrák–magyar erődök ellen, azonban azok védői kitartottak.

A 4. olasz hadsereg csapatai támadást hajtottak végre Tirol keleti részén, a Dolomitokban, ahol Cortina d’Ampezzót sikerült elfoglalniuk. A támadás a Tofana és a Col di Lana zónájában elakadt a védők tüzeiben. Kritikus helyzet alakult ki a Kreuzberg-hágónál, azonban a Monarchia katonái visszaverték a támadásokat.

A 4. olasz hadsereg jobbszárnyához keleten csatlakozó Karni-csoport 1915. május végén a karintiai frontszakaszon Malborgeth, Predil, Raibl alpesi átjárókat védő záróerődjei ellen hajtott végre eredménytelen támadást. Az olaszoknak sikerült ugyan a Karni-Alpok gerincének egy részét elfoglalniuk, a Dráva völgye felé viszont már nem voltak képesek tovább előre jutni. A stratégiai fontossággal bíró Plöcken-hágó környékén (a Gail-völgybe történő kijutás céljával) nagy erőkkel hajtottak végre támadást az olasz csapatok. A régióban zajlott súlyos harcok során, a védőknek csak néhány környező csúcs elvesztése árán sikerült megállítani az olasz támadást.⁸

Az olasz hadszíntér alpesi szakaszán az ellenségeskedések megindulása után egy évvel, Ausztria–Magyarország hadereje vette át a kezdeményezést. 1916. május 15-én Franz Conrad von Hötzendorf⁹ gyalogsági tábornok, osztrák–magyar vezérkari főnök régi terve szerint kezdődött meg a mintegy 200 000 főnyi erővel megindított dél-tiroli offenzíva, amelynek célja a Pó-síkságra való kijutás volt. A Hétközség-fennsíkon mintegy 80 kisebb-nagyobb olasz erőd zárta el a támadó útját. 1916. május 15-én a 11. osztrák–magyar hadsereg három hadtestének nyolc hadosztálya a Rovereto–Col di Vezzena közötti 40 km széles szakaszon sorakozott fel. A főcsapást Folgaria körzetéből Arsiero irányába a XX. hadtest mérte, majd másnap Lavarone körzetéből a III. hadtest is csatlakozott a támadáshoz. A támadók jobb szárnyán a VIII. hadtest nyomult előre a Fugazza-völgyben, a balszárnyon pedig a XVII. hadtest a Sugana-völgyben Borgo felé. A támadás az első napokban teret nyert. Az olaszok ellenállását leküzdve áttörték az első két védelmi vonalat. Az osztrák–magyar csapatoknak május végéig sikerült egy 20 km mély és 30 km széles területet birtokba venni, valamint Arsiero és Asiago városát elfoglalni, azonban az előretörés június 8-án elakadt a Hétközség-fennsík peremén. A támadást június 17-én beszüntették, a június 4-én, az orosz hadszíntéren megindult Bruszilov-offenzíva sikereinek hatására. A Monarchia csapatai egy hónap alatt 40 000 hadifoglyot ejtettek és 300 löveget zsákmányoltak, nagyjából azonos saját veszteségi arány mellett. A június elején megindult olasz ellencsapások miatt a hónap végére a császári és királyi hadvezetés kénytelen volt csapatait 5–10 kilométerrel hátrébb vonni, majd állásharcok kezdődtek.

7 Szabó 1980, 137–138.

8 Szabó 1980, 139–140; Wagner 1981, 126–127.

9 Életrajzát lásd: Balla 2010, 100–103.

Az olasz alpini (hegyivadász) és az elit bersaglieri alakulatok 1916. szeptember–októberében a Monte Pasubio hegytömbjét támadták hevesen, azonban az ott védekező két (1. és 3.) császári és királyi tiroli császárvadász ezrednek súlyos veszteségekkel sikerült a hegyet megtartani. A Pasubio legmagasabb csúcsa az olaszok kezén maradt, az osztrák–magyar csapatok a tőle 150 méterre található alacsonyabb csúcsot tartották.¹⁰

Az olasz hadvezetés 1917. június 10-én Tirolban megindította a „K” fedőnevű hadműveletet, melynek célja a Hétközség-fennsíkon, Asiago körzetében kiépített Ortigara-Lepozze állás birtokbavétele után, a Trient irányába való előretörés volt. Az offenzívához 15 km széles sávban 12 olasz hadosztály sorakozott fel, 1500 löveggel. Az osztrák–magyar védelem fő támpontjai a Monte Zebio, a Monte Forno, és az Ortigara hegytömbökön kiépített állások voltak. Az olaszoknak június 18-án sikerült a 2105 méter magas Ortigara csúcsot és környékét elfoglalniuk, de azt az egy héttel később végrehajtott erőteljes ellencsapással a Monarchia katonái visszafoglalták. Az ortigarai-csataként elhíresült sikertelen támadás során mintegy 30 000 olasz katona lelte halálát, sebesült meg vagy esett hadifogságba.¹¹

1917 novemberében a caporettói-áttörés hadműveleteihez csatlakozva a Tirol délkeleti részén felsorakozott osztrák–magyar csapatok is támadást indítottak a Brenta völgyében és a Hétközség-fennsíkján. A november 10-én kezdődött támadás eredményeként a császári és királyi alakulatok elfoglalták Asiagót és Primolanót, de a további előrejutásuk megakadt.¹²

Az 1918 nyarán, az olasz hadszíntéren megindított utolsó osztrák–magyar támadó hadművelet bevezetéseként a Monarchia hadvezetése a Tonale-hágónál elterelő támadást indított. A június 13-án hajnalban két hadosztálynyi erővel indult „Lavina” fedőnevű offenzíva során a Tonale-út mentén előrenyomuló csapatok elfoglalták az olasz támpontokat és kijutottak az Oglio-völgybe. Saját tüzérségi támogatás hiányában azonban a támadás elakadt. A másnap megindult olasz ellencsapások visszaszorították a támadókat eredeti állásaikba.

Június 15-én a Hétközség-fennsíkon is támadásba lendültek a Monarchia csapatai. A „Radetzky” fedőnevű hadművelet célja az észak-olasz síkságra való kijutás volt. A Conrad-hadseregcsoporthoz tartozó 11. hadsereg főerőivel (12 hadosztály) a Brenta völgyétől nyugatra, a kiegészítő csapást (8 hadosztállal) a folyótól keletre a Monte Grappa ellen kellett megindítaniuk. A támadás már rögtön az első napon kudarcba fulladt. Az első roham eredményeként sikerült ugyan néhány kilométert előre törni, azonban az osztrák–magyar tüzérség megfelelő tűztámogatásának hiányában a védelemben lévő olasz, brit és francia hadosztályok a déli órákban megindított ellentámadásukkal eredeti állásaikba szorították vissza a támadókat.

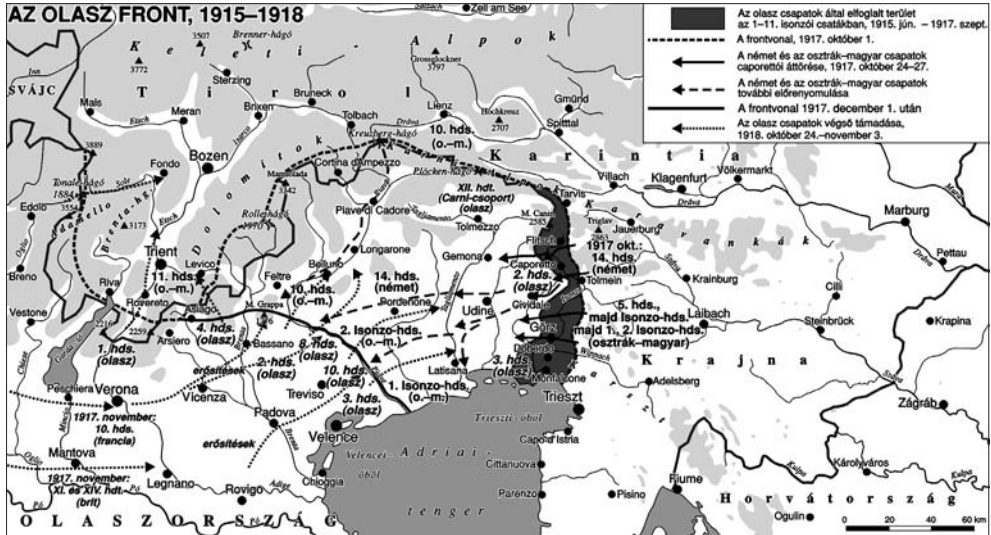
1918. június 24-től az olasz csapatok megpróbálták a 11. osztrák–magyar hadsereg által a Brenta mindkét oldalán tartott néhány magaslatot egy ellentámadással elfoglalni. Az olasz offenzívát a hegyi szakaszokon július elejéig elkecseregett harcokban, súlyos véráldozattal elhárították.¹³

10 Szabó 1980, 148–151; Wagner 1981, 219; Balla 2019, 77–78.

11 Szabó 1980, 153; Wagner 1981, 266–267.

12 Balla 2019, 76.

13 Wagner 1981, 348–349.

1. ábra.

Az első világháború olasz hadszínterén zajlott főbb események, 1915–1918

(Forrás: Balla 2019, 70.)

1918. augusztus 18-án az olaszok elfoglalták a Tonale-hágót övező hegycsúcsokat, a védők csak nagy veszteségekkel tudták az előretörést megállítani.

Az 1918. október 24-én indult, és a hadszínterén a végso antant győzelmet eredményező vittoria-venetói csata célja a Feltre és Vittorio irányába történő áttörés volt. Az olaszok egy elterelő támadást hajtottak végre a Hétközség-fennsíkon. Az offenzíva első napján a 4. és a 12. olasz hadsereg teljes erővel támadta az osztrák–magyar állásokat a Brenta és a Piave közötti szakaszon, a Monte Grappa térségében. Négy napon át tartó szakadatlan harcban az 1522 méter magas Monte Asolone állt a küzdelem középpontjában, az olasz és francia áttörési kísérleteket azonban a Monarchia Belluno-hadseregcsoportja visszaverte.¹⁴

A katonákra veszélyt jelentő természeti és időjárás jelenségek, katasztrófák

Az Alpok magashegységi régiójában harcoló osztrák–magyar katonáknak számos természeti jelenséggel, az extrém időjárás körülményekkel, valamint az azokból fakadó fenyegetéssel és veszélyekkel kellett szembenézniük az 1915–1918 közötti időszakban.

A magashegységben a csapatok legnagyobb ellensége a természet volt. Az év folyamán tartós harcot folytattak a természet erői ellen (forróság, eső, viharok, hideg, hó, villámcsapás, földcsuszamlás, kőomlás, kő- és hólavínák). Miközben az olasz

14 Wagner 1981, 353–354.

támadások ellen védekezni tudtak, az időjárás viszontagságainak, a rájuk leselkedő természeti és környezeti veszélyeknek szinte teljes egészében ki voltak szolgáltatva. Mindezek a tényezők kihatottak a katonák mentális és morális tartására, viselkedésére, éberségére, ami leginkább harcértékük csökkenésében nyilvánult meg. A parancsnokságok különböző intézkedésekkel próbálták a katonák életét a magashegységi állásokban elviselhetővé tenni.¹⁵

A nyáron előforduló hóguta elleni megelőző intézkedéseket a csapatoknak szétosztott utasításokban is megemlítették. Mindegyik parancsnok feladatához tartozott, hogy a hógutát időben felismerje és a megfelelő elsősegélyt foganatosítsa. A csapatokat is megfelelően ki kellett oktatni annak felismerésére és kezelésére.¹⁶

Komoly természeti veszélyforrást jelentettek a villámcsapások, amelyek a számos, fémből készült fegyvert, eszközt használó katonák között tetemes veszteséget okoztak. A villámcsapás hatásáról egy korabeli naplóban a következőket írták: „Különösen veszélyesek voltak a zivatarok. A csúcson tartózkodó őrség védelem nélkül volt kitéve a villámoknak. Amikor egyik nap a zivatar lecsapott, és Baumgartner fővadász, valamint Anton Krismer lövész egy láda gyalogsági lőszert akartak biztonságba helyezni, egy villám csapott a ládába, mindketten a sziklafalnak csapódtak és megsebesültek.”¹⁷

1916. augusztus 18-án egy heves zivatar a Sasso di Stria hegyen a telefonvezetéseket szétrombolta. Azonkívül 11 vadász és három tüzér villámcsapás következtében megbénult, ráadásul még a legénység elhelyezésére szolgáló barakkok is leégtek.

Karl Mayr a következőképpen írta le tapasztalatait egy a hegyekben tomboló viharról: „Vakító villámok csapnak le közvetlen közelben ősvilági ropogással, a szuronyt le kellett vennem a puskáról, mivel az az elektromosságtól elkezdett síseregni.”¹⁸

A magashegységi terepen folytatott állásháború során a szemben álló harcoló felek egymás védelmi vonalai alá akartak eljutni, ezért aknafolyosókat, alagutakat fúrtak. A járatokat robbanóanyaggal töltötték meg, majd azt a kellő pillanatban felrobbantották. Villámcsapás miatt bekövetkezett aknarobbanásról is fennmaradtak feljegyzések. Példának okáért az Asiató-i-fennsík peremén található Monte Zebio alá az olaszok 1916 őszén kezdtek el alagutat fúrni, amelyre az osztrák–magyar fél ellenakna fúrásával válaszolt. Már folytak a robbantás előkészületei, amikor 1917. június 8-án villámcsapás által okozott spontán detonáció következett be, mely mindkét fél aknajáratát megsemmisítette a bennük tartózkodó katonákkal együtt. A hegytetőn egy 15 méter mély kráter keletkezett.¹⁹

Nem csupán a tisztek és a legénység életét veszélyeztették a rendkívüli időjárási viszonyok, természeti csapások a magashegységben, hanem a fedezékekben és állásokban folytatott munka eredményét is gyakran megsemmisítették. 1916. május 28-án például heves esőzés rombolta szét a császári és királyi 3. tiroli császár-

15 Brandauer 2007, 225–226.

16 Brandauer 2007, 226.

17 Brandauer 2007, 225.

18 Brandauer 2007, 225.

19 Urbán 2017, 159–160.

vadászrezred 12. századának a munkáját az árkokban, mivel a nedves talaj elkezdett a lejtőn lecsúszni.

Földcsuszamlást az olvadás is okozhatott. 1915. december 8-án a 3. tiroli császár-vadászrezred 1. zászlóaljának szakaszán található fedezéket betemette a földcsuszamlás, amelynek egy katona vált áldozatává. Közvetlenül a szerencsétlenség után, az előljáró parancsnokság útmutatása megérkezett, mely szerint fedezékek építésekor különleges figyelmet kell fordítani a földcsuszamlás által fenyegetett helyekre.²⁰

Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a sziklafalak, a meredek és törmelékes lejtők az olasz hadszíntér egészén veszélyforrást képeztek. A Dolomitokban emelkedtek a leginkább kőhullás veszélyes hegyek, de a kőomlás – amely gyakran történt a tavaszi hóolvadások során, valamint az erős esőzések után – az Ortler-csoport és a Júliai-Alpok területén is jelentős veszélyforrás volt. A katonai alakulatok tömeges jelenléte csak fokozta a kőomlás veszélyét. A veszélyeztetett helyeket, mint például a hasadékokat vagy sziklaomladékokat, amelyek gyakran a kőgörgetegről és a hó sötétebb színéről voltak felismerhetők, a katonáknak el kellett kerülni vagy legalábbis nagyon gyorsan és nagy távközökkel kellett azokon áthaladni. Azonkívül mindegyik katonának figyelnie kellett arra, hogy a többi bajtársát a kövek esetleges mozgásba hozásával ne veszélyeztesse.

A nehézségeket tovább fokozta, hogy a nappal az ellenség tüzérségi tevékenységének kitett, illetve az általa fenyegetett csapatok az éjszaka végrehajtott menetekre kényszerültek. Annak során a katonák által kellő mértékben nem ismert, a kiépített utakkal nem bíró terepen sokan lezuhantak a szakadékokba, vagy legalábbis ki voltak téve a lezuhanás veszélyének.²¹

A magashegységi környezetben jellemző volt a nagymérvű csapatmozgások, valamint a tüzérségi lövedékek becsapódásai, továbbá az azok által keltett rezgések következtében leszakadó szikladarabok kőlavina formájában történő leomlása, amely tekintélyes mennyiségű kőtörmelékkel tudott mozgásba hozni.²²

Az Alpok magashegységi régiójában nyáron az eső, a zivatar, a villámcsapás, a földcsuszamlás, a kőomlás, a kőlavina vagy az extrém hőség keserítették meg a csapatok életét. Az év másik felében azonban a katonák életritmusát a tél határozta meg. Gyakran már szeptemberben leesett az első hó.²³

A hegyek között szokványosnak mondható időjárás jelenségek közül a gyakorta leereszkedő sűrű köd elsősorban a tájékozódást, a vizuális megfigyelést, valamint a közlekedést és a kapcsolattartást nehezítette meg a katonák számára, továbbá növelte az ellenséges rajtaütés veszélyét.

A viszonylag ártalmatlannak tűnő, intenzív havas eső is veszélyesnek bizonyult. Egy osztrák–magyar katonai járőrt 1915. szeptember 29-én tevékenysége során jeges eső és hóesés lepte meg. A csúszóssá vált sziklákon három fő a mélybe zuhant, és sebesültként kellett kimenteni őket.²⁴

20 Brandauer 2007, 225.

21 Brandauer 2007, 226; Urbán 2017, 86–87.

22 Urbán 2017, 90–91; 113–114.

23 Brandauer 2007, 226.

24 Brandauer 2007, 225.

2. ábra
*Havat lapátoló
orosz hadifoglyok
az osztrák–magyar
10. hadsereg
védőkörletében*

(Forrás:
HM HIM Hadtörténeti
Múzeum Fotóarchívuma,
lelt. szám: ltszn. 90.115)

A rendkívüli mennyiségű hó is megnehezítette a létezést a magashegységben. A hóesések gyakran igen hevesek voltak és több napon át tartottak. A fedezékeket, állásokat, utakat sokszor több méter magas hótömegek lepték el, és a legénységnek fáradtságos munkával kellett ellapátolnia azokat. A völgybe, vagy a szomszédos állásokhoz és őrszemekhez vezető összekötő utak járhatósága legfőbb prioritást élvezett, ezért a legénység nagy része a hóeltakarítással volt elfoglalva, és más feladatok átmenetileg háttérbe szorultak. A hóesés következtében a csapatok mozgékonyága erősen beszűkült, a menetcélokot a hevesen kavargó hóban gyakorta nagy késéssel érték el, a járőrök néha nyakig a hóban ragadtak. A Monte Piano osztrák–magyar személyzetéből 1915 november közepén néhányan a heves hóviharak áldozatává váltak. Három katona eltűnt a hófergetegben, akiket nem tudtak többé kiszabadítani. A császári és királyi 3. tiroli császárvadászezred 10. tábori századának naplója szerint 1916. december 13-án egy heves hóvihar után 8 méter magas hó esett. A katonák egyik csoportját kétszer eltemette, akiknek a kimentése a folyamatos lavinaomlások miatt majdnem lehetetlen volt.²⁵ A Pasubio hegyen télen 10-12 méter magasságú hó alatt ásott alagutakban éltek az osztrák–magyar katonák.²⁶

A hóviharak a legtöbbször lehetetlenné tették a figyelőállásban vagy a lövészárkokban való tartózkodást, komoly veszélyforrást jelentettek a hó által eltakart szikla-

25 Brandauer 2007, 226–228.

26 Urbán 2017, 90.

és jéghasadékok (például a gleccsereken).²⁷ Az olasz hadszíntéren a hó eltakarítására, az utak, lövészárkok, fedezékek stb. hómentesítésére, a katonai alakulatok mellett sokszor igénybe vették az orosz hadifoglyok munkaerejét is.

A katonák számára az utánpótlást biztosító utak sokszor erősen eljegesedtek, és csak mászóvassal voltak járhatóak. Miután a jeges utakon rendszeresen balesetek fordultak elő, a málhát cipelő katonáknak a mászóvas használatát kötelezővé tették. Annak figyelmen kívül hagyása büntetést vont maga után. A harcoló alakulatok minden katonája, valamint minden hadtápnál szolgáló katona és munkás számára a mászóvas kötelező felszerelési tárgy volt.²⁸

A gleccsereken (Ortler-Cevedale, Adamello-Presanella, Marmolata) folytatott harctevékenység különleges felszerelést kívánt meg (hágóvas, jégcsákány, sílécek, hótaposók használata). A szélsőséges időjárási viszonyok bármiféle tevékenységet megnehezítettek.²⁹

Az osztrák–magyar alakulatok a természeti adottságokhoz alkalmazkodva igyekeztek biztonságos életkörülményeket teremteni a Marmolata gleccserben, a hegy északi lejtőjén, azzal is csökkentve a természeti veszélyforrások által okozott katasztrófák lehetőségét. A jég alatt egy 12 km hosszúságú alagútrendszert építettek ki, melyet villanyvilágítással, telefonnal, szellőzőkkel láttak el.³⁰

A magashegységi régióban télen a hideg elleni küzdelem is létkérdés volt. A láb- és kezujjak, az orr, a fülek és a lábak fagyási sérülései szinte mindennaposnak számítottak. Az extrém hideg (mínusz 25-30 Celsius fok) következménye nem csak a fáradtság és a gyors kimerülés volt, hanem a sebesülések is jóval lassabban gyógyultak a hidegben a normál körülményekhez képest.

A fagyási sérülések elkerülésére elrendelték, hogy az őrszemeket fél- vagy negyed óránként váltani kell, akiknek megfelelő lábbelit és kesztyűt kellett viselniük, és a tagjaikat fagyúval vagy fagykenőccsel kellett bekenniük.³¹

A hideg a katonák egészségügyi állapotán kívül még a fegyverek működését is negatívan befolyásolta. Az erős fagy következtében a lőfegyverek használhatatlannokká váltak, azok zárszerkezete befagyott, így egy ellenséges támadás elhárítására gyakran csupán kézigránátot tudtak használni a védők.³²

A hólavínák keletkezése és fajtái, a lavinaveszély kialakulásának tényezői

A tél folyamán az osztrák–magyar katonák legveszélyesebb, mindennapos fenyegetést jelentő természetes ellensége a hólavina volt.³³

A hólavínák (más néven hógörgetegek) fajtái Georg Bilgeri (3. ábra), az első világháború egyik legismertebb lavinakutatójának osztályozása szerint, különbözőek

27 Urbán 2017, 164.

28 Brandauer 2007, 230.

29 Urbán 2017, 88–89.

30 Urbán 2017, 164.

31 Brandauer 2007, 231.

32 Langes 2001, 32–33.

33 Langes 2001, 33.

lehetnek. Az első a nagy kiterjedésű, helyileg és időben behatárolható lavinának, amelyek nagy hőtömegek felhalmozódása következtében, erős és friss hóesés vagy olvadás nyomán tavasszal is keletkeznek. Az ilyen lavinának leggyakoribb oka a hőtömeg növekedése, a melegedés vagy az újonnan esett hó következtében. Az ebbe a fajta tartozókat alaplavináknak, firn-lavináknak, régihó-lavináknak vagy újhó-lavináknak nevezik. A második típusú és különösen veszélyes lavina az, amely a hótakaró egyensúlyának megzavarása következtében keletkezik, például, ha valaki rálép arra. Ezen lavinák kisebb volumenűek és kiterjedésűek, mint az első kategóriába tartozók. A hó minősége, állapota alapján beszélhetünk nedveshó-, porhó- vagy porlavinákról és tábla- lavinákról. A harmadik kategóriába a vegyesformájú lavinák tartoznak.³⁴

A lavinák fajtáinak elkülönítésében, meghatározásában a szakirodalom még ma sem egységes. Főként kialakulásuk és nedvességtartalmuk szerint osztályozzák azokat. Egyes megközelítések szerint két fő fajtájuk a porhó lavina, valamint a fenék- vagy csúszólavina. Az Alpokban a legveszélyesebbek a télen előforduló porhólavinák. A nagy hidegben új és száraz porhó hull a megfagyott, régebbi hó sima felületére, s annyira felhalmozódik, hogy már alig van tartása. A lejtőn magasabban fekvő rétegek nagy erővel nehezdednek az alacsonyabban fekvőkre, amikor a hó szilárdságát a nyomóerő majdnem felülmúlja, olyankor már kisebb rázkódás is képes siettetni a lavina kioldódását. A porlaviná úgy kezdődik, hogy a hórétegek egy helyen mozgásba jönnek, azok mind több hókristályt mozgatnak meg, s a lavina szétterül. Először csak lassan csúszik vagy gördül az alsó keményebb rétegeken, majd, amikor meredekebb helyre ér, felgyorsul, s egyre növekszik. Egyre több hó tapad hozzá, a magasba lendül, szétterül, átugorja az akadályokat, s nagy sebességgel száguld tova. A hatalmas nyomástól összesűrűsödő levegő erdőket tarolhat le, épületeket rombolhat szét, embereket és állatokat ragadhat magával és hajíthat a magasba vagy nagy távolságra. A porhó lavina tulajdonképpen hó-levegő elegy, melyre a gázok áramlási törvényei az érvényesek. Bizonyos sebesség elérése után az egyenletes áramlás átmeny örvénylő áramlásba. A porhólavinának a forgószélhez hasonlatosan van egy haladási és egy forgási sebességük, az utóbbi jóval meghaladja az előbbit. A porhólavinák belsejében 400 km/órás sebességű örvénylés is felléphet. Ez okozza a lavinák hatalmas tisztító hatását. A levegőben nagy sebességgel és robajjal mozgó hőtömeget nyomáshullám előzi meg, és kisnyomású öv követi. Így magyarázatot nyer, hogy olyan épületek is romba dőlnek, amelyeket elkerült a lavina. Az építmények pusztulását a kisebb légnyomású övezetbe nagy sebességgel betóduló légtömegek okozzák.

A csúszó- vagy fenéklavina még a porhólavinánál is veszélyesebb lehet, mivel a hóréteg nagy területen egyszerre szakad le. Akkor alakul ki, amikor bizonyos fokú belső összetartással bíró hőtömegek csak lazán tapadnak a felszínhez vagy az alattuk lévő hórétegekhez. Főleg tavasszal gyakori jelenség, olvadás esetén, amikor a hólé

34 Koller 1990, 32–33. A hónap különböző fajtái léteznek: a porhó kemény hidegben hulló, száraz, finom szemcsés hó. A nedves hó vizes tapintású, ragadós, s enyhe időben, nagy pelyhekben esik. Friss hó a frissen esett, laza hó, a régi hó az olvadás és újrafagyás folytán felületén megkeményedett hó, a fin vagy csonthó nagy sűrűségű, felülete a többszöri olvadás és ismételt fagyás miatt durva, kristályos. A többnyire többéves firn hóból átalakult, átkristályosodott szemcsés jég, amely további tömörödés után firnjéggé, majd a ráarakódó újabb hórétegek miatt fokozódó nyomás hatására gleccserjéggé alakul. Vö. Gellert et al. 1987, 146, 173.

a talajfelszín csúszóssá teszi. A nedves és iszapos földdel, sziklával kevert hótömeg a völgybe lezúdulva, gátat képezve elzárja az utat. Sokszor olyan szilárdan összetapad, hogy szinte betonkeménységű. Egy-egy fenéklavina akár 200 000 köbméternyi, azaz 160 000 tonna nedves hótömeget tartalmazhat.³⁵

Az első világhégés alatti lavinák keletkezését befolyásoló tényezők a korabeli vélemények szerint a következők: a hó saját súlya (ha az túl nagy megtörik vagy leválik, táblaszerűen beszakad a hótakaró), a vihar, a leomlott hótörleszok, a kő- és a jégverés, a nap hatása, az eső, a hőmérsékleti változások (például egy melegelevegő betörés), az embernek vagy állatnak a lavina lejtőre történő belépése. Kihangsúlyozták, hogy amikor a hó főtömege egyszer már lecsúszott, s nagy üregek képződtek annak belsejében, ezért tavasszal a hó azokon a helyeken nagy erővel ülepedett, majd felszínén repedések keletkeztek.³⁶

A lavinaveszély tényezői közül a szakemberek kiemelték, hogy az egyik legfontosabb a hegy lejtése, mivel az minél nagyobb, annál nagyobb a lavinaveszély. A 25 fokos lejtőnél meredekebb már kritikus. A lejtő minősége, állapota is meghatározó, hiszen a csupasz felszín a lavinaképződést elősegíti, a kődarabok, a fák, a bozót, az árkok, a teraszok, a lavina elleni védelmi építmények, valamint a hó- és jégcsomók támasztékot képeznek. A hó minősége is fontos tényező, vagyis a lazaszerkezetű porhó, és a szemcsés hó az aljzattal bizonytalanabb kapcsolatban áll, a tömörebb hó biztosabb. Gyakran megtörténik, hogy a porhó a kemény fedőrétegen lecsúszik. Az éghajlat, vagyis a napsütés, a vihar, az eső és a hőmérsékleti változások nagyban befolyásolják a lavinaveszély megbecslését. Különösen veszélyesek a hirtelen fönbetörések. Az évszak is meghatározó, a lavinaveszély a hótömeg növekedésével együtt növekszik, ezért a tél kezdetén csekélyebb, tavaszig viszont állandóan nő, majd az olvadással együtt egészen eltűnik. A napszak a hőmérsékleti különbségek miatt van befolyással a lavinaveszélyre, hiszen az a hideg reggeli és esti órákban csekélyebb, a napközbeni fokozatos melegedés során pedig egyre nő. A lejtők kitettsége is döntő jelentősége van. A keletre néző lejtőn például április elején már reggel 6 órakor süt a nap, ezért délelőtt 9-10 óra között a hótakaró felmelegedése miatt már megindul a lavinaképződés. A nyugati tájolású lejtő a déli órákig még biztonsággal járható. A meglévő fás növényzet felvilágosítást ad a lavina irányáról, de ezt az információt óvatosan kell kezelni, mivel a porhólavinák a mélyedéseket átugorhatják, és azáltal az erdő nem károsodik. A lavinaveszély megítélésében a környéket ismerő lakosság tanácsának kikérése is hasznos lehet.³⁷

A Pasubio környékén harcolt Friedrich Weber³⁸ visszaemlékezéseiben így ír a lavinákról. „A hó növekszik, túlerőben lesz, mindent elnyomó teherré válik.

35 Horti 1984, 93–97.

36 Koller 1990, 29–30.

37 Koller 1990, 30–32.

38 Friedrich Weber (1895. június 4. Bécs – 1972. június 1. Bécs) a császári és királyi tüzér hadapródiskolát végezte Traiskirchenben, majd 1915. március 15-től a császári és királyi 6. vartüzérszázalaj állományába osztották be. 1915. május 23-tól megszakítás nélkül az olasz hadszíntéren teljesített szolgálatot, 1915. szeptember 1-től hadnagyként. A dél-tiroli osztrák–magyar Verle erőd ütegparancsnoka volt 1915–1916-ban, majd alakulata törzsében, végül 1918 májusától a császári és királyi 14. nehéz tüzérezred 2. pótütegénél szolgált a háború végéig.

Lépten-nyomon követ minket a fehér halál. Lavinaomlások bömbölnek csúcstól csúcsig, és mélyen lefelé a völgyekbe és a szurdokokba. Az áldozatok száma növekszik. Nem múlik el nap úgy, hogy ne történjen katasztrófa. 8000 emberéletet követel ez a hegy ezen az egy télen. Néhányan fegyver által esnek el, a hatalmas fennmaradó rész megfulladva, összetörve fekszik a fehér takaró alatt, vagy szelíden szenderedett át a másvilágra: elfáradt, elaludt, megfagyott.”³⁹

A lavinák megfigyelésének és kutatásának eredményei az első világháború idején

Mathias Zdarsky végezte az első kutatásokat a lavinák keletkezésével kapcsolatban. Egyik szemére megvakult gyermekkorában, soha nem teljesített katonai szolgálatot. Az első világháborúban ennek ellenére, mint lavina szakértőt a 10. osztrák–magyar hadseregnél alkalmazták a karintiai frontszakaszon. Mint alpesi referens előadásokat tartott ott az Alpokban kialakuló veszélyhelyzetekről és azok elkerüléséről, valamint felügyelte a fedezékek és utak lavinabiztos berendezéseit. Ő maga is egy lavinabalesetet élt át 1916. február 28-án délután 3 órakor a Gail-völgy alsó szakaszán a Lanajoch alatt, az Anna menedékháznál. Éppen egy korábbi lavinabaleset helyszínét kellett megvizsgálnia Gressel századossal és hat katonával együtt, ahol egy katonának szállásául szolgáló barakkot temettek maguk alá a hótömegek. Akkor egy 60 méter magas falon hirtelen lezúduló hótömeg őt és kísérőit is magával ragadta, a mélybe rántotta, és annak következtében súlyosan megsebesült (több csontja is eltört). Nagy lélekjelenléttel mindnyájan ki tudták magukat szabadítani a hó fogságából. Zdarsky később több előadásban és publikációban a legnagyobb részletességgel mutatta be a balesetét, amely után, 1916. március 5-én az Osztrák Vörös Kereszt Egylet tábori kórházába szállították.⁴⁰

A lavinák elleni védekezésben Mathias Zdarsky főleg a felszerelés és az alpesi terepen követendő magatartás terén mutatott újat és példamutatót. A lavina által eltemetettek mentésére a hosszanti árok kiásásának rendszerét, valamint az állva maradó hógátat ajánlotta.⁴¹

Felismeréseit a „Lavinaismeret elemei” címmel, a fegyveres erő számára kiadott és a 10. osztrák–magyar hadsereg vezetése által jóváhagyott brosúrában foglalta össze. Ebben a csekély terjedelmű leírásban elsősorban a különböző hó- és lavinafajták keletkezését mutatja be, továbbá néhány útmutatást ad a lavina megelőzésére. Gyakorlatban is hasznosítható magyarázatok alig találhatók a műben, valószínűleg ezért a hadsereget érintő alpesi veszélyekről a Georg Bilgeri által összeállított „Útmutató az alpesi szolgálat számára” című munkát terjesztették.⁴²

Georg Bilgeri 1873-ban született Bregenz-ben, már egyetemista korában megismerkedett a síeléssel. 1894. október 1-től egyéves önkéntesként a császári és királyi tiroli császárvadászrezdében szolgált Linzben, ahol tökéletesítette a síudását. 1897-ben

39 Weber 1996, 79.

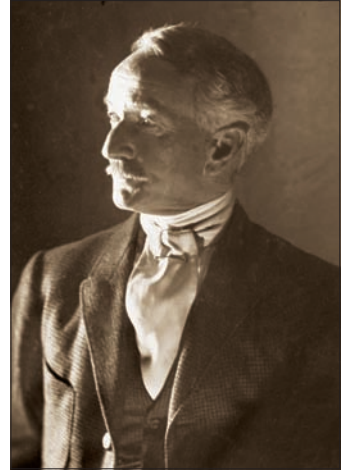
40 Koller 1990, 21–22; Steinböck 1965, 23.

41 Koller 1990, 23.

42 Koller 1990, 29.

a tiroli Hallba helyezték, ahol a hír- és síosztag parancsnokává nevezték ki. Salzburgba helyezése után saját sítanfolyamain belül önálló instruktorokat képzett ki, s ő maga már a magashegyi vezetői szolgálatra és kiképzésre tudott koncentrálni. 1913-tól egészségügyi problémái miatt várakozási illetékekkel szabadságolták. 1915 júniusában a császári és királyi Tiroli Honvédelmi Parancsnokság alpesi és járműreferense lett, majd egy év múltán a Jenő főherceg hadseregcsoporthoz parancsnokságnak alárendelve, a császári és királyi XX. hadtest alpesi referenseként a frontcsapatok sikkiképzéséért és azok alpesi felszereléssel történő ellátásáért volt felelős. Szolgálatát során Bilgeri nagy elismerést szerzett teljesítményével, amelyhez többek között a hegyivezető-osztagok megalapítását is számíthatjuk. Erdemeiért 1917 augusztusában őrnaggyá nevezték ki. A háború végéig az osztrák–magyar 10. hadsereg kötelékében tevékenykedett.⁴³

Bilgeri még századosként, 1917 elején foglalta írásba az Oskar Guseck, Edler von Glankirchen altábornagy⁴⁴ vezette Etsch-völgyi csoport parancsnokságán szolgálva, „A lavinaveszély és annak leküzdése” címet viselő segédletét. Abban részletes adatokkal szolgál a lavinák keletkezéséről, az alpesi régióban követendő magatartásformákról általában, az alpesi felszerelésről, a lavinaveszélyről, valamint a lavinák elleni védelmi építményekről, továbbá elemzi az 1916–1917 telén történt lavinabaleseteket az alpesi frontszakaszon. Az „Útmutató az alpesi szolgálat számára” című, 1917-ben a közös Hadügyminisztérium által kiadott segédlet is az ő tollából származott, amely egy általános és nyolc speciális füzetből állt. A művet minden hegyivezető osztagnak és magashegységi századnak kiadták. A lavina veszélyeztetés szempontjából a munka első, (az alpesi veszélyekről szóló) speciális, valamint annak hetedik füzet (tájékoztató, útbiztosítás, az alpesi természeti jelenségek kihasználása a hegyi háborúban) az érdekes. Rögtön az első füzetben terítékre kerülnek a lavinák, abban részletesen tárgyalják a lavinák keletkezését, a lavinaveszély megítélését, a lavinaveszélyes lejtőkön való áthatolást, a magatartást lavinaomlás esetén, valamint a lavina által eltemetett személyek mentését. Az örökkel kapcsolatos bekezdésben a lavinák ismét jelentőségre tesznek szert. A hetedik füzetben az utak elkészítése lavinaveszélyben és a lavinák elindítása az ellenség ellen témakör is helyet kapott. Bilgeri magyarázatai módszeresen felépítettek, és nagyon szemléletesen adnak felvilágosítást a lavinaveszély komplex témaköréről. Zdarskyval összehasonlítva Bilgeri nagyobb hangsúlyt fektetett a katonai gyakorlatra, művei világosabbak és modernebbek.⁴⁵

3. ábra.

Georg Bilgeri

(Forrás: HM HIM Hadtörténeti Múzeum Fotóarchívuma, lelt. szám: 99013)

43 Koller 1990, 24–25.

44 Életrajzát lásd: Balla 2010, 147–148.

45 Koller 1990, 25–29.

Összegzés

A délnyugati, vagy közismertebb nevén, olasz hadszíntéren 1915–1918 között az Alpok magashegyégi régiójában zajlott, és mintegy három és fél éven át elhúzódó harcok korábban nem tapasztalt kihívások elé állították az Osztrák–Magyar Monarchia hadvezetését. Az olasz túlerő ellen eleve védekező hadműveleteket folytató csapatoknak a legtöbbet a természet erőivel (forróság, zivatarok, villámcsapás, földcsuszamlás, kőomlás, kő- és hólavínák, köd, hóesés, fagy, eljegesedés) kellett hadakozniuk. A legveszélyesebb fenyegetést azok közül a hólavínák jelentették. Sajátos módon a háború lendületet adott a hólavínák megfigyelésének és kutatásának is. A hólavínákat és az azok keletkezését elősegítő veszélyforrásokat behatóan tanulmányozó Mathias Zdarsky és Georg Bilgeri a háború során lavinaszakértőként segítette az osztrák–magyar katonai vezetés munkáját.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Balla Tibor 2010. *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Tábornagyok, vezérezredek, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornagyok*. Budapest: Argumentum Kiadó.
- Balla Tibor 2015. Szövetségesből háborús ellenfél. Olaszország 1915. májusi hadba lépésének katonapolitikai előzményei és körülményei. *Hadtörténelmi Közlemények*, 128 (3): 641–667.
- Balla Tibor 2019. *Szarajevó, Doberdó, Trianon. Magyarország az első világháborúban*. Budapest: Scolar Kiadó.
- Brandauer, Isabelle 2007. *Menschenmaterial Soldat. Alltagsleben an der Dolomitenfront im Ersten Weltkrieg 1915–1917*. Innsbruck: Golf Verlag.
- Földi László, Padányi József 2015. Tasks and Experiences of the Hungarian Defence Forces in Crisis Management. *Bilten Slovenske Vojske*, 17 (1): 29–46.
<https://doi.org/10.33179/BSV.99.SVI.11.CMC.17.1.2>
- Gellert, Walter, Gärtner, Rainer, Küstner, Herbert, Wolf, Gerald (szerk.) 1987. *Természettudományi kisenciklopédia*. Harmadik kiadás. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Halász László, Földi László, Padányi József 2012. Climate change and CBRN defense. *Hadmérnök*, 7 (3): 42–49.
- Horti József 1984. *Katasztrófák a természetben*. Budapest: Natura Kiadó.
- Koller, Verena 1990. *Das Lawinenproblem im Alpenkrieg 1915–1918 in der k. und k. Armee. (Lawinenkunde, Lawinenunfälle, Lawinenprophylaxe)*. Diplomarbeit aus Sportgeschichte am Institut für Sportwissenschaften der Universität Wien
- Langes, Gunther 2001. *Die Front in Fels und Eis. Der Weltkrieg 1914–1918 im Hochgebirge*. Zwölfte Auflage. Bozen: Verlagsanstalt Athesia.
- Padányi József 2022. *Kihívások, kockázatok, válaszok. Az éghajlatváltozás okozta kihívások és azok hatása a katonai erőre*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
- Steinböck, Erwin 1965. *Die Kämpfe um den Plöckenpass 1915/17*.
Wien: Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst.
- Szabó László 1980. *Doberdo, Isonzo, Tirol*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- Urbán László 2017. *Az I. világháború környezeti hatásai az olasz-osztrák-magyar front mentén*. Budapest: Granárium.
- Wagner, Anton 1981. *Der Erste Weltkrieg. Ein Blick zurück*. 2. Auflage. Wien: Verlag Carl Ueberreuter.
- Weber, Fritz 1996. *Der Alpenkrieg*. Riedenburg: Österreichischer Miliz-Verlag.

Fórizs Sándor[✦]

Halálos fegyverhasználatok és kiadatási eljárás a határőrségnél 1957–1962 között

DOI 10.17047/HADTUD.2024.34.2.86

A szerző a határőrségnél 1957–1962 között szolgálatban bekövetkezett, sorkatonák által elkövetett külföldre szökések néhány különleges, fegyverhasználathoz kapcsolódó esetét dolgozza fel. A tanulmány alapját a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára dokumentumai képezik. Az olvasó megismerheti az akkor érvényben volt szabályzásokat, a kiválasztott események bekövetkezésének körülményeit, kapcsolódó ügyészégi és bírósági eljárásokat, a határőrség vezetésének reakcióit. Betekinthetünk egy gyilkossággal kezdődött ügy kiadatási eljárásának folyamatába, okmányaiba.

KULCSSZAVAK: fegyverhasználatok, határőrség, külföldre szökések, kiadatás

Fatalities Related to the Use of Weapons and Extradition Proceedings Connected to the Border Guard between 1957 and 1962

In his publication, the author examines some specific cases of escapes abroad committed by Border Guard conscripts on duty, between 1957 and 1962, related to the use of weapons. The paper is based on documents from the National Archives of the Hungarian National Archives. The author also discusses the regulations in force at the time, the circumstances of the selected incidents, the related prosecution and court proceedings, and the responses of the Border Guard leadership. The paper gives an insight into the extradition procedure and documents of a case that started with a murder.

KEYWORDS: *use of weapons, Border Guard, escapes abroad, extradition*

Bevezetés

Publikációmban a határőrség sorállománya külföldre szökésének néhány rendkívüli esetét kívánom feldolgozni az 1957–1962-es időszakból. A „rendkívüli eset” kifejezésen olyan körülményeket értek, amikor fegyverhasználatra került sor a kiszökés érdekében, vagy éppen annak megakadályozására, haláleset történt, bírósági eljárásra

✦ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Doktori Iskola –
National University of Public Service, Doctoral School of Law Enforcement;
E-mail: drforizs@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-6019-3295>

került sor, vagy kiadatási eljárást kezdeményezett a magyar kormány a katona külföldre szökését követően. Egyébként ebben az időben minden külföldre szökés – az „egyszerű szökések” is – és a halálesetek, öngyilkosságok, súlyos balesetek a rendkívüli események nyilvántartási kategóriájába szerepeltek. Kivizsgálásuk a határőrség és a katonai ügyészségek feladatkörébe tartozott, bizottságok felállításával és a történetek dokumentálásával. Ezt a munkát a rendőrség szükség esetén helyszínelő csoport kirendelésével támogatta.¹

Az 1960/61. évben² (októbertől októberig) a határőrségnél 35 esetben történt fegyverhasználat, ebből 27 esetben jogosan és 8 esetben jogtalanul. Külföldre szökések megakadályozása alkalmával két határőrt lőttek agyon. 1962-ben³ 25 esetben történt fegyverhasználat, 23 esetben jogosan, 2 esetben jogtalanul. Külföldre szökés megakadályozásakor szintén két katonát lőttek agyon.

Írásomhoz a szükséges információkat a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) Lángliliom utcai anyagából szereztem be. Itt található a Határőrség Országos Parancsnokságának dokumentum gyűjteménye évente dobozokba sorolva.⁴ Sajnos szemmel láthatóan hiányoznak már anyagok. A külföldre szökésekről sem készültek átfogó statisztikák, a kutatónak az adatokat külön-külön kell feltalálnia és az összegzést elvégeznie. Ez az összeállítás sem lehet teljes, mert látszanak rövid utalások egyes történésekre, de azok fő dokumentumai helyenként már nincsenek meg. Leginkább megbízhatóak a napi országos ügyeleti jelentések, amelyek az elmúlt 24 óra eseményeit tartalmazzák. Ezek olvasását követően látszik, hogy egyes történéseknek hiányzik a folytatása, eltűntek a kivizsgálási dokumentumok. Vagy megtalálhatók az ügyészségi határozatok, a katonai bírósági ítéletek, de nincsenek meg a szükségszerű megelőző okmányok. Esetenként más anyagokban található töredék utalás egy konkrét cselekményre, de a teljes írás hiányzik. Jó példa erre egy országos parancsnoki levél. A parancsnok 1956. július 11-én írásban reagál egy fegyveres sérülés kivizsgálására, amelyet a győri kerület terjesztett fel, és ő azt nem fogadta el. Ebben felveti, hogy nincs megfelelő rend a helyszínen. „Zengő Lajos volt áv. hőr. a fegyverraktárt feltörve fegyvereket tudott kivinni az őr szeme láttára, s utána több társával hazaárulást követett el Ausztriába.”⁵ A megnevezett határőr a szállító alegységnél teljesített szolgálatot, cselekményük az összeesküvés és zendülés tényállását mindenképpen kimerítette. Ez ugyanakkor nyilvánvalóan felveti a kérdést, valamint mások felelősségét, miként juthattak ki a mélységből az államhatáron át külföldre? A fenti eset más okmányokban nem szerepel, nincs folytatása, pedig bizonyosan vastag dosszié keletkezett a kivizsgálás során. Speciális és igen érdekes okmányok a két ország, Ausztria és Magyarország nagykövetségeinek szóbeli

1 Fórizs 2022a, b.

2 MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 14. sz. doboz IV/10-18. tárgykör 192. folyószám. „Összesítő jelentés az 1960/61. határőrizeti évben történt fegyverhasználatokról”.

3 MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 14. sz. doboz IV/10-18. tárgykör 193. folyószám. „Összesítő jelentés az 1961/62. határőrizeti évben történt fegyverhasználatokról”.

4 Nyilvántartási jelzetük MNL OL HOP XIX-B-10.

5 MNL OL HOP XIX-B-10 1956. év 10. sz. doboz III/3-4. tárgykör 117. folyószám. Országos parancsnoki levél.

jegyzékei.⁶ Mivel ezek a történések átnyúltak az államhatáron, és gyakran igen súlyos incidensekkel jártak, a két külügyminisztérium tevékenységét is kiváltották, pro és kontra indokolták saját álláspontjukat.

A sorkatonák külföldre szökése, akkori szóhasználattal hazaárulása, Damoklész kardjaként lebegett a tisztok feje felett, bármikor bekövetkezhetett, megakadályozására kevés hatásos eszköz volt. Külföldre szökések száma a levéltári adatok alapján:

- 1954. 7 fő,
- 1955. 21 fő,
- 1956-ban szeptemberig 9 fő,
- 1956. október 23–1957. szeptember 1. között 505 fő.⁷
- 1960. január 1-től október 25-ig 19 fő.⁸

Az 1961-es évben szeptember 15-ig 8 fő sorkatonára szökött külföldre, kettő főt pedig kísérlet közben lőttek agyon.⁹ Mindez mutatja, hogy az 1956-os eseményeket követően milyen nehezen, lassan stabilizálódott a határőrség fegyelmi helyzete. A fent jelzett nagyszámú cselekmény közül kívánok bemutatni néhány különleges történést.

Érdekes módon a „szökés”, „külföldre szökés” fogalmakkal sem a *Hadtudományi Lexikon* régi és új kiadása, sem a *Rendészettudományi szaklexikon* nem foglalkozik.

Az 1948–1962 közötti jogszabály¹⁰ fogalmazása így szól a szökésről: „40. § Az a katonája, aki abból a célból, hogy mindennemű katonai szolgálati kötelezettség alól magát végleg kivonja, beosztását vagy rendeltetési helyét önkényesen elhagyja, illetőleg attól távol marad, szökést követ el.” A katonákra vonatkozó jogszabály 1962. június 30-ig volt hatályos, és a levéltár több dokumentumából is kitűnik, hogy ennek a szökés büntetésére vonatkozó részét, a 40. §-t, különösen a (2) bekezdést, az ötvenes években többször is alkalmazták „(2) Annak a büntetése, aki az ellenséghez szökik, vagy ezt megkísérli, halál. Ebben az esetben a halálbüntetést kötéllal kell végrehajtani.”¹¹

Az 1961-ben megjelent új büntető törvénykönyv¹² módosításokat hozott. A két törvény fél éven keresztül együtt volt érvényben, így a szökésnek 1961. december 22-től 1962. június 30-ig párhuzamos szabályozása volt.

Az új jogszabály 313. §-ában megjelenik a „Külföldre szökés” fogalom részletes taglalással, különösen veszélyesen a határőr sorkatonákra.

„Külföldre szökés

313. § (1) Aki külföldre szökik (312. §), öt évtől tizenkét évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

6 „Szóbeli jegyzék: a diplomáciai jegyzéknek az a fajtája, amelyet rendsz. kisebb jelentőségű ügyben intéznek vmely állam külügyminisztériumához v. külképviseleti szervehez, és amely sem megszólítást, sem aláírást nem tartalmaz.”

7 MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 14. sz. doboz III/2–4. tárgykör, 363. folyószám. „Jelentés. Hazaárulásról, kimutatás” 1957. 09. 17.

8 MNL OL HOP XIX-B-10 1961. év 8. sz. doboz III/2–3. tárgykör 81. folyószám. „Feljegyzés. A Határőrségnél 1960. január 1-től a mai napig az alábbi hazaárulások történtek:”

9 MNL OL HOP XIX-B-10 1961. év 7. sz. doboz III/1. tárgykör 52. folyószám. „Kimutatás az 1961. január hó 1-től szeptember hó 15-ig elkövetett hazaárulásokról.”

10 1948. évi LXII. törvénycikk a katonai büntetőtörvénykönyvről, hatályos: 1962. 06. 30-ig.

11 Uo.

12 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről, hatályos: 1961. 12. 22-től.

(2) A büntetés tíz évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés vagy halál, ha a büntettet

- a) fegyveresen,
- b) több katonával együttesen,
- c) a szolgálati ténykedés felhasználásával, vagy
- d) háború idején követték el.

(3) Aki az (1) bekezdésben meghatározott büntetetre irányuló előkészületi cselekményt hajt végre, hat hónaptól öt évig, háború idején öt évtől tizenkét évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(4) Aki hiteltérdemlő tudomást szerez arról, hogy külföldre szökés elkövetése készül vagy még le nem leplezett ily büntettet követtek el, és erről a hatóságnak, mihelyt teheti, jelentést nem tesz, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”¹³

A jelenleg hatályos büntető törvénykönyv 434. §-a is tárgyalja a kérdést, mindazokkal a minősített esetekkel, amelyek a publikáció által feldolgozott cselekményeknél is fennálltak, úgymint fegyveresen, csoportosan, külföldre, fontos szolgálat teljesítése közben a szolgálat felhasználásával, vagy éppen személy elleni erőszak alkalmazásával.

Az írásban citált idézetekben az érintett határőrök neveinek csupán a kezdőbetűit használom. Az eredeti okmányokban természetesen a teljes nevek és születési adatok szerepelnek.

B.M. határőr halála¹⁴

B.M. (a betűk a katona nevének kezdőbetűi, nincs köztük a minisztériumhoz) határőr a kiskunhalasi határőr kerület madarászcsárdai őrsén szolgált, és 1961. március 22-én vesztette el az életét. A levéltári dossziében három anyag található egy nyilvántartási számon, a kerület parancsnokának jelentése,¹⁵ ez tartalmazza a kivizsgálás eredményét, az országos parancsnok jelentése a belügyminiszter helyettesének a történetéről¹⁶ (lényegében megismétli a kerület adatait) és a kerületparancsnok felterjesztése a szülőkkel történt kapcsolatfelvételtől.¹⁷ A halálos kimenetelű fegyverhasználatot a Szegedi Katonai Ügyészség és a „kerület elhárító szervei” vizsgálták, a bizottság vezetője a kerület parancsnoka volt. Az éjszakai szolgálatot teljesítő kétfős járőr parancsnoka hirtelen azt észlelte, hogy járőrtársa Jugoszlávia irányába átment a nyomsávon, amit tiltottak. Társa felszólítására és három egyes lövésére sem állt meg, ezért kilőtt még egy sorozatot, majd hallotta az eltalált katona kiáltását. A dossziében található helyszínvázlat szerint a nyomsáv és az államhatár vonala között 22,5 méteres távolság volt. A járőrparancsnok a holttestet áthúzta a nyomsáv belső oldalára. A későbbi

13 Uo.

14 MNL OL HOP XIX-B-10 1961. év 7. sz. doboz III/1. tárgykör 15. folyószám. „Tárgy: Fegyveresen hazaárulást elkövetni szándékozó B.M. hőr. megsemmisítése.” 1961. 03. 24.

15 Nyilvántartási száma, mint az előző.

16 Uo. Jelentés a belügyminiszter első helyettesének. „Tárgy: Eredményes fegyverhasználat B.M. hőr. fegyveres hazaárulási kísérletének megakadályozására.”

17 Uo. Jelentés a szülőkkel történt kapcsolatfelvételtől. „Tárgy. jelentés B.M. volt hőr. ügyével kapcsolatban.”

meghallgatás során nem tudta megmondani, hogy a szökni szándékozó magyar vagy jugoszláv területen volt-e, amikor agyonlőtte. Ezt a jelentés sem tartalmazza, bár bizonyára a hátramaradt nyomokból meg lehetett állapítani. Mindenesetre egy mondat – „A kivizsgáló bizottság a hullát még a sötétség ideje alatt elszállíttatta, valamint a vér nyomait is eltisztította” – a jugoszláv területen történt lelövést jelzi, de azt bölcsen nem foglalták írásba. „Az ügyességgel egyetértésben a hulla eltemetését Szegeden rendelték el, a közvetlen hozzátartozók részvételével” fogalmazás némi képp ellentmond a szülőkkel folytatott lejjebb szereplő egyeztetésnek.

A fegyverhasználatot jogszerűnek minősítették, a járőr parancsnokát pedig 10 nap jutalomszabadságban részesítették. Továbbá a jelentésben az is olvasható, „Javaslom T.J. határőrt a kiváló szolgálat ellátásáért és bátor magatartásáért »Kiváló Szolgálatért« érdemérem kitüntetésre felterjeszteni.” A kivizsgálás során a kiszökési kísérletre semmilyen indokot sem találtak.

Érdekes és szomorú a szülőkkel történt kapcsolatfelvételtől szóló jelentés. A határőrség képviselője a Szegedi Katonai Ügyészség helyettes vezetőjével kereste fel a szülőket 1961. június 8-án. Ismertették velük a Katonai Főügyészség kivizsgálás alapján hozott határozatát, és néhány adatot közöltek a helyszíni szemléről. Jegyzőkönyvet vettek fel a tájékoztatásról. A jelentés értékelése szerint „A beszélgetés befejeztével a szülők szóban kérték, hogy fiukat exhumáltathassák és községükben, Jánoshalmán temethessék el.” „Tudomásukra hoztuk, hogy ezt a Csongrád megyei, valamint a Bács-Kiskun megyei tisztí főorvoson keresztül kérhetik. Kérésüket azonban az Ügyészség nem tartja indokoltnak.” Ez utóbbi mondat mai fejjel teljesen érthetetlen, és szerintem jelzi az eljárás személytelen jellegét.

„Véleményem szerint a szülőket a Katonai Ügyészség határozatának ismertetése és a velük való beszélgetés során sem lehetett meggyőzni arról, hogy a fiuk ténylegesen hazaárulóvá lett.”¹⁸ Számomra elgondolkodtató, hogy a határőr március 22-én halt meg, a szülőket pedig június 8-án tájékoztatták a végleges megállapításról – hosszúnak találom a kivizsgálás menetét. A másik, erre az időszakra jellemző, több hasonló dokumentumban is szereplő eljárás, a katonát eltemették a rokonok beleegyezése, a holttest kiadása nélkül idegen helyen. Ez az eljárás agyonlőtt külföldiekkel is előfordult, több hónapi nemzetközi bonyodalmat okozva.

Sz.P. határőr halála

Az eseményről szóló dossziében csupán a határőrkerület jelentése¹⁹ található. Az albertkázmerpusztai őrsőn szolgálatot teljesítő katonát a faluba küldték bevásárolni 1961. április 2-án. A pénzt elitta, majd visszafelé jövet átment a műszaki záron, majd az államhatáron, és közvetlenül a határvonallal párhuzamos földúton, a túldalton elindult az osztrák falu irányába. Megállt a határ mellett álló magyar magasfigyelőnél, és beszélgetni kezdett a honi oldalon szolgálatot teljesítő járőrrel. Állítólag azt mondta, hogy már régóta készült kiszökni. A járőr értesítette a laktanyát, és az

¹⁸ Uo.

¹⁹ MNL OL HOP XIX-B-10 1961. év 7. sz. doboz III/1. tárgykör 16. folyószám. „Tárgy: Sz.P. hazaárulási ügye” 1961. 04. 02.

őrsparancsnok egy riadócsoporttal a helyszínre sietett. Beszéltek a határőrrel, hívták vissza. Amikor a dezertőr katona továbbindult, a tisztt és a többi katona egyszerre tüzet nyitott rá és agyonlőtték, miközben osztrák területen tartózkodott, a határvonalától hat méterre. A holttestet áthozták magyar oldalra, az osztrák hivatalos szervek nem fedték fel az eseményt. A jelentés ilyen módon nem is tartalmazza a fegyverhasználatot végrehajtó nevét. „A hazaárulás körülményeit a katonai ügyészség is kivizsgálta, a temetési engedélyt megadta. Nevezettet Albertkázmépusztán ... temették el.”

Sz.P. határőrnek a viselkedését igen nehéz megmagyarázni. Magatartását az ittaságtól a pillanatnyi elmezavarig több mindennel lehetne indokolni. Mindenesetre semmiféle önvédelmi reflex sem működött benne, hiszen nyugodtan elsétálhatott volna az osztrák terület mélységébe.

*N.J. határőr halála*²⁰

Az iratgyűjtőben egyetlen jelentés található, amelyet a határőrség országos parancsnoka terjesztett fel a miniszter helyetteséhez. Itt is hiányoznak a megelőző és a későbbi anyagok.

1962. március 11-én M.A. járőrparancsnok szolgálatban agyonlőtte N.J. járőrtársat. A kétfős járőr közvetlenül az osztrák határ vonal mellett, a nyomsvávtól kicsit beljebb, egy lövészárokban teljesített éjszakai szolgálatot, a nyomsváv külső oldalán a Hanság főcsatorna húzódott. A parancsok a nyomsváv közepén látta meg a társát, amint kifelé ment. Felszólította megállásra, ekkor lövést hallott, ő is löni kezdett. A járőrtárs a nyomsváv Ausztria felé eső oldalán esett össze. Az ügyészséggel közösen megtartott kivizsgálás 3 db töltényhüvelyt talált a nyomsvávon, a járőrtárs fegyvere csőre volt töltve, és a gázdugattyú lőporos volt, a tűzváltókar a két beosztás között állt, így csak egyeslövést lehetett leadni vele. A távolság a lövészárkok és a Hanság főcsatorna között 25 méter volt, ennél kevesebb a két katona között.

„A boncolás szerint N. határőrt kb. 22 lövés érte, amelyek majdnem mindegyike halálos volt.” „A holttestet – boncolás után – szüleinek kiadtuk, akik hazaszállították és eltemették.”²¹

Az ügyészség szerint a fegyverhasználat jogszerű volt, a járőrparancsnok 14 nap rendkívüli szabadságot kapott, felterjesztették „Kiváló Szolgálatért” kitüntetésre, előléptették tizedesnek, maradt az őrsön járőrnek. A kiszökési cselekményre a kivizsgálás során okot nem találtak.

P.H. határőr ügye

A határőr esetével foglalkozó dossziében²² 15 db különböző tárgyú okmány található azonos levéltári nyilvántartási számon. Ezek jelentések, levelezések a Határőrség

20 MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 8. sz. doboz III/1. tárgykör 18. folyószám. „Tárgy: Jelentés az 1. határőr kerület miklósmajori őrsén történt hazaárulási kísérletről.” 1962. 03. 17.

21 Uo.

22 MNL OL HOP XIX-B-10 1961. év 7. sz. doboz III/1. tárgykör 37. folyószám. „Tárgy: P.H. kiadatási ügye.” 1961. 06. 02.

a Belügyminisztérium és a Külügyminisztérium között, illetve osztrák anyagok fordításai, a magyarországi osztrák nagykövetség szóbeli jegyzékei.

Időben az első dátuma 1957. június 22., az utolsóé 1961. július 10. Maga az indító esemény 1957. június 15-én történt, amikor P.H. határőr járőrszolgálatban két lövéssel agyonlőtte járőrparancsnokát, V.J. határőrt, és az államhatár azon szakaszán, ahol még nem volt aknamező telepítve, fegyveresen Ausztriába szökött. A lövésekre kikerkezők már holtan találták a járőrparancsnokot és nyomokat találtak kifelé a nyomsávon.

Előljárójában leszögezhetjük, hogy társa megölésére semmilyen ok sem volt, százával szöttek ki sorkatonák a vizsgált időszakban. A cselekmény elkövetésére számtalan lehetőség adódott gyilkosság elkövetése nélkül is.

Az eseményt tartalmazza egy másik iratgyűjtőben a belügyminiszter helyetteséhez felterjesztett 1957. július havi jelentés és az országos ügyeletes tiszti napló július hó 15-ei napi feljegyzése (azonos levéltári számon).²³

A határőr személyével, tette okaival több dokumentum is foglalkozik. Ő 1957. május 17-én a honvédségtől került a határőrséghez, június 1-én vezényelték az őrsre, közvetlenül kiszökése előtt szabadságon volt. Szülei és testvére Németországban éltek, ez a határőrséghez helyezése előtt nem derült ki, önéletrajzában nem szerepelt, biztonsági ellenőrzése, – amennyiben volt ilyen –, ezt nem fedte fel. Ellenkező esetben nem a nyugati, hanem valamelyik keleti határszakaszra küldik.

A határőrség jelentése²⁴ (1957. 06. 17) a külügyminiszter helyettesének tartalmazza az eset leírását, és azt, hogy a kivizsgálást az országos parancsnokság végezte, a saját ügyészi csoportja és elhárító alosztálya bevonásával. Kéri, hogy kezdeményezzenek kiadatási eljárást a szökött katonával szemben. Eddigi levéltári kutatásaim során nem találtam másik sorkatonára vonatkozó kiadatási eljárást Ausztria vonatkozásában.

A Külügyminisztériumnak a határőrség és a Belügyminisztérium számára küldött válaszevele²⁵ (1957. 06. 22.) is megtalálható az iratgyűjtőben. Ezek szerint: „Magyarország és Ausztria között nincs kiadatási egyezmény, de a két állam viszonyában kialakult a viszonyosság a közönséges büntettek kölcsönös kiadatása iránt.”

„A kiadatási kérelemnek az osztrák hatóságokhoz való mielőbbi továbbítása érdekében a fentiek alapján kérem, hogy az ügyben az átiratában közölt tényállás leírásával és a gyanúsított személyi adatainak közlésével sürgősen tegye meg a feljelentést az ügyészségen. A feljelentés alapján az ügyész a Bp²⁶ 235 §-a alapján indítványt tesz a bíróságnál az elfogatóparancs kibocsátására, amelyet a bíróság az igazságügy minisztérium útján a gyilkossággal és hazaárulással terhelt P.H. kiadatásának az osztrák hatóságoknál való eszközlése végett juttat el a Külügyminisztériumhoz.”²⁷

23 MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 7. sz. doboz 1/3 tárgykör 15. folyószám. „Tárgy: A Határőrség 1957. évi június havi határőrizeti helyzetének értékelése.” 1957. 07. 10.

24 MNL OL HOP XIX-B-10 1961. év 7. sz. doboz III/1. tárgykör 37. folyószám. „Tárgy: P.H. határőr gyilkossága és hazaárulása.” 1957. 06. 17.

25 Uo. „Tárgy: P.H. határőr gyilkossága és hazaárulása.” 1957. 06. 22.

26 Büntető perrendtartás.

27 Uo.

Az 1955-ben alakult Osztrák Köztársasággal tehát még nem volt kiadatási egyezmény. A két ország kapcsolatát egyébként is jelentősen megterhelték az 1956–1957-es események. A Külügyminisztérium írásából kitűnik, hogy azonnal átlátták, a kiadásra csupán akkor van remény, ha az osztrák szervek a szökött katona által elkövetett cselekményt köztörvényes bűncselekményként kezelik. Az eddigi események során sem adtak vissza katonákat, de önkéntes hazatérésüket nem gátolták meg. Másik levelében a Külügyminisztérium a kiadatási eljárás lefolyásának várható idejét három hónapra becsülte.

Időben a következő dokumentum egy fordítás a *Neues Österreich* (Új Ausztria) 1958. október 22-i számából. E szerint a salzburgi bíróság nyolc hónapra ítélte P.H.-t.

Rövid áttekintést ad a katonáról, mely szerint korábban részt vett 21 évesen az októberi eseményekben, majd megpróbált kiszökni, de ez nem sikerült neki. Később behívták katonának a határőrséghez, (valójában eredetileg a honvédséghez), két lövést adott le a parancsnokára, akinek fegyveréből korábban kilopta a zárat. Szökését követően kint jelentkezett a hatóságoknál a Schandorf-i határőr őrsön. A magyar kormány 1957. július 12-én hivatalosan kérte kiadatását. 1958. február 6-án az osztrák Igazságügyi Minisztérium azt véglegesen elutasította. A kapott ítéletet ugyanitt hat hónapnak írja az újság, amely valójában nyolc hónap volt, a büntetést addigi fogvatartásával kitöltöttnek tekintették és szabadlábra helyezték.

A belügyminiszter-helyettes 1958. decemberben írt a határőrségnek.²⁸

„Mint ismeretes, tárgyban nevezett kiadatása érdekében még 1957. év júliusában diplomáciai úton lépések történtek, azonban az osztrák hatóságok a kiadatási kérelmet elutasították.”

„A sajtóból szerzett értesülés szerint az ítélet nem jogerős – P. védője semmisségi indítványt jelentett be – és így az ügy osztrák felsőbb bíróság elé kerül.”

„Az osztrák bíróság a marasztaló ítélet meghozatalával bűncselekmény fennforgását állapította meg, külföldi állampolgárnak külföldön elkövetett bűncselekménye tekintetében viszont – tudomásunk szerint – az osztrák bíróságnak nincs joghatósága.”²⁹

Tehát a Belügyminisztériumban lehetőséget látnak a kiadatási kérelem újbóli előterjesztésére különböző szempontokra hivatkozva, például az illetékesség kérdése, illetve, hogy az osztrák bíróság szerint is bűncselekmény történt és ez lehetővé teszi a kiadatási eljárást. A határőrség válaszlevelében 1958. december 10-én javasolta a kiadatási kérelem megismétlését, összeállított és felterjesztett egy anyagot a magyar Külügyminisztérium számára.

A magyar Igazságügyi Minisztérium írása³⁰ (1959. 01. 10.) azt tükrözi, hogy jobban átnézték az osztrák szabályozásokat, mint a korábbi dokumentumok szerzői. Véleményük szerint a kiadásra nem fog sor kerülni. A levél megválaszolja az osztrák bíróság illetékességére vonatkozó kérdést. Az osztrák büntető törvénykönyv (*Strafgesetzbuch: StGB*)³¹ 38. §-a szerint „az osztrák bíróságok külföldi által elkövetett bizonyos meghatározott bűncselekmények (államellenes büntettek, pénzhamisítás

28 Uo. „Tárgy: P.H. kiadatása.”

29 Uo.

30 Uo. „Tárgy: P.H. kiadatása.”

31 Uo. *Strafgesetzbuch*.

büntette) miatt járhatnak el. Amennyiben a külföldi más bűncselekményt követett el, a kiadatását fel kell ajánlani (StGB. 39. §). Ha a külföldi állam a felajánlott kiadatást nem fogadja el, a külföldi ellen az osztrák büntető törvénykönyv szerint az eljárást le kell folytatni (StGB. 40. §.).

Abban az esetben, ha a kiadni kért személynek menedékjogot adtak, a külföldi terhelt által külföldön elkövetett bűntett miatt, az osztrák bíróság a StGB. 40. §-ának értelemszerű alkalmazásával folytatja le a büntetőeljárást. Példaként említi a minisztérium a magyarok által korábban kikért menedékjogban részesült Mihályi János bűnügyében hozott 5. Vr. 32/57. számú ítéletet. Az illető nem katona, hanem polgári személy volt.

Az Igazságügyi Minisztérium megküldte a Belügyminisztériumnak az osztrák bíróság ezen ügyben hozott ítéletének kivonatát (1960. 08. 08.).³²

Ezek szerint P.H.-t nyolc hónap börtönbüntetésre ítélték emberölésért, amely cselekménynek a büntetési tételét egyébként az osztrák büntető törvénykönyv 5–10 évig terjedhető „súlyos börtönben” állapította meg. De „az osztrák Bp. fent idézett 265. §-a kimondja, hogy túlnyomó és igen nyomatékos enyhítő körülmények fennforgása esetén az eljáró bíróságnak jogában áll a büntetést a fenti büntetési tétel alatt kiszabni”. Az ítéletet az osztrák Btk. 140. és 142. §-ára, továbbá az osztrák Bp. 265. §-ára alapozták. Az 1958. október 21-én született ítéletnél a bíróság nyilvánvalóan megtalálta az enyhítő körülményeket.

Az Igazságügyi Minisztérium másik levelében a korábbi kiadatasi eljárásokról ad tájékoztatást a Belügyminisztériumnak (1960. 12. 23.). Bár az esetek nem katonákra, hanem polgári személyekre vonatkoznak, ismeretük jobban megvilágítja a történeteket. 1956–1960 között a magyar szervek négy személy kiadatását kérték. Fehér Sándort, „emberöléssel párosult rablás büntette” miatt életfogytiglani büntetésre ítélték idehaza, őt visszaadták Ausztriából. Csekő Imre ítélete „több ember halálát okozó veszélyeztetés büntette” miatt 10 év volt. A kikérés ellenére nem adták vissza, azzal az indoklással, hogy ott a minősítés más volt, az osztrák Btk. 234.§-a /2/ bekezdés értelmében nincs helye kiadatásnak. Az ottani minősítés „az élet biztonsága elleni vétség”, és erre nincs kiadatás. Mindketten a sopronkőhidai börtönben töltötték büntetésüket, ahonnan 1958. február 18-án megszöktek és Ausztriába távoztak. Osztrák részről felajánlották a kiadatást, és ennek alapján kiadatasi kérelmet terjesztettünk elő. Fehér Sándort 1958. október 22-én átadták a magyar hatóságoknak. Csekő kiadatását végül nem engedélyezték. A harmadik esetben Mihályi Jánost, aki gyilkosságot és rablást követett el Magyarországon, már elítélte a Ried im Innkreis-i bíróság két évre, ezért nem adták ki. Amikor értesültünk az ítéletről, a magyar Igazságügyi Minisztérium megküldte az itteni eljárás iratait, és az ítéletet 15 évi szigorított büntetésre változtatták.

A dosszié időben utolsó okmánya az Igazságügyi Minisztérium átirata a Belügyminisztériumnak³³ (1961. 06. 26.). Tájékoztatnak, hogy átadták az osztrákoknak egy szóbeli jegyzéket, megküldik annak magyar nyelvű fordítását. Ebben az írásban röviden összefoglalták az eddig történeteket. A magyar követség 1957. 07. 12-én kelt szóbeli jegyzékben kereste meg az osztrák kormányt, ebben kérték a kiadatást.

32 Uo. „Tárgy: P.H. bűnügye.”

33 Uo. „P.H. kiadatasi ügye.”

A Szövetségi Minisztérium 1958. 02.13-án kelt jegyzékében ezt elutasította, nem tartották elegendőnek az okokat, plusz hivatkoztak az eset politikai jellegére, (nyilván ez volt a lényeg). Mi újabb jegyzékben 1958. 05.14-én válaszoltunk, rámutatva az ellentmondásokra, amelyek a kinti bírósági eljárás során jelentkeztek. Meglepetés volt a magyar szervek számára a *Zeitschrift für Rechtsvergleichung* (Jogösszehasonlítási folyóirat) első füzetének 34–39. oldalán 1961-ben megjelent fejtegetés. Ez teljesen más megvilágításban írta le az eseményt és annak bírósági tárgyalását, tényállását, mint a magyar szempontok. Végül a magyar szóbeli jegyzék rámutatott az ítélet ellentmondásaira és megismételte a kiadatási kérelmet.

A kiadásra láthatóan nem került sor, amiben nyilvánvalóan szerepet játszott az a tény, hogy a katonát hazakerülése esetén halálos ítélet várta. Arról viszont nincs adatunk, hogy biztosítékot kínáltak volna fel a legsúlyosabb ítélet mellőzéséről.

*B.J. határőr ügye*³⁴

A hivatkozott iratgyűjtőben két bírósági ítélet található. A katona esete annyiban nem hasonlít a korábban tárgyaltakra, hogy itt nem került sor fegyverhasználatra, de szolgálatban, fegyveresen, társával szökött ki. Mégis az esetét, különösen a vele lezajlott hazai eljárást elgondolkodtatónak tartom.

Az elsőfokú bírósági ítélet

A katona 1955 novemberében vonult be a honvédséghez. 1957. áprilisig több helyen szolgált, majd a határőrség mosonszentjánosi őrsére került. Összebarátkozott egy B.J. nevű határőrrel, (azonosak neveik kezdőbetűi), aki korábban szintén honvéd sorkatona volt.

A határőrséghez kerülésükkel három hónappal többet kellett leszolgálniuk, mintha a honvédségnél maradtak volna, ezt rendkívül nehezményezték. 1957. december 11-én együtt voltak szolgálatban, lefeszítették a magasfigyelő létráját, és azzal mentek át az aknamezőn Ausztriába, fegyverrel, minden felszereléssel. Másnap az osztrák csendőrség őrizetébe kerültek. Az általános eljárásoknak megfelelően osztrák, angol és amerikai felderítő szervek képviselői részletesen kihallgatták őket, különös tekintettel katonai pályafutásukra. Tisztek neveit, laktanyák és gyakorlóterek helyeit kellett elmondaniuk, vázlatokat, rajzokat is készítettek ezekről. Mindent elmondtak, amit egy sorkatona tudhatott. A kikérdezések után B.J.-t elengedték, később Ausztriában és az NSZK-ban dolgozott. Honvágya miatt felkereste a Nyugat-Németországban működő magyar nagykövetséget és nyilatkozott hazatérési szándékáról, ahhoz segítséget kért. 1960. június 11-én tért haza. „Nevezett hazatelepitését Nyugat-Németországban kérte 1959. október 24-én. A követségen egy olyan nyilatkozatot írt alá, hogy hazatérése esetére a felelősségre vonást vállalja.”³⁵ Őrizetbe vették, katonai bíróság elé állították.

34 MNL OL HOP XIX-B-10 1961. év 7. sz. doboz III/1. tárgykör 9. folyószám. A Budapesti Katonai Bíróság ítélete B.J. volt határőr ügyében. 1960. 11. 22.

35 Uo. Elsőfokú ítélet.

Ügyét a Budapesti Katonai Bíróság tárgyalta, az ítélet 1960. november 22-én született meg, a B.IV.00114/1960. számon.

Három vádpontban találták bűnösnek:

- 1) fegyveresen elkövetett külföldre szökés büntetében,
- 2) hűtlenség büntetében,
- 3) őrutasítás megszegésével elkövetett szolgálati büntetében.

A hűtlenség büntette azt a tényt takarta, hogy külföldi felderítő szervek részére adatokat szolgáltatott. A bíróság „ezért összbüntetésül életfogytiglani börtönre, mint főbüntetésre... ítéli”, tartalmazza az ítélet.

A másodfokú bírósági ítélet

Az eljárás a fellebbezést követően folytatódott. A dosszié tartalmazza a következő ítéletet is.

A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága „1961. január 10. napján tartott zárt fellebbezési tárgyaláson meghozta a következő ítéletet”: „a börtönbüntetés mértékét 15 (tizenöt) évre leszállítja.”³⁶ A vádlott és a védője enyhítésért jelentettek be fellebbezést.

Több bírósági tárgyalás ítélete található a levéltárban. Az egyszerű katonák nyilvánvalóan nem tudták, hogy amikor kinti meghallgatásuk során a katonai szolgálatuk adatairól beszélnek, az a későbbiekben alkalmas lehet a hűtlenség büntetének megállapítására. Sok határőr ismerte a fegyveresen elkövetett szökés minősített voltát, és ezért fegyverüket gyakran a műszaki zárba akasztották és itt hagyták.

*K.Z. határőr esete*³⁷

Az iratgyűjtőben három okmány található. Hiányzik az időben első jelentés a kerület részéről, amelyben nyilvánvalóan tájékoztatták az országos vezetést, valamint nincsenek meg a bírósági ítélet(ek).

Az országos parancsnok jelentése a belügyminiszter helyettesének

Ebben leírja a történeteket. K.Z. határőr 1962. február 5-én szolgálatban fegyverrel, (AK és 60 db lőszer) kiszökött Jugoszláviába. Járőrparancsnoka fentről a figyelőből látta, hogy a járőrtárs, akinek a figyelő lábánál kellett lennie, a nyomsvonalon megy át. Felszólította, majd felhúzta a géppisztolyát, de abban nem volt zár, így löni nem tudott. A szökevény még bent az őrsön, amikor megtudta kívül megy ki szolgálatba, saját fegyveréből kivette a zárat és a fegyvert az állványon kicserélte a járőrparancsnok fegyverével.

36 Uo. Másodfokú ítélet.

37 MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 8. sz. doboz III/1. tárgykör 9. folyószám. „Tárgy: Jelentés a szalafői őrsön történt hazaárulás kivizsgálásáról.” 1962. 02. 10.

A kerület parancsnokának jelentése³⁸

A parancsnok Szentgotthárdon, a helyi vegyesbizottsági ülésen vett részt, és a határrendről tárgyalt jugoszláv tisztekkel. Itt szerepelnek azok az információk, hogy a katona kiszökésekor a kerületparancsnok, mint határmegbízott, már kérte a visszaadását. A jugoszláv szervek a fegyvert és lőszert visszajuttatták. A vegyesbizottság jugoszláv tagozatelnöke elmondta, hogy a szökevény visszaadása meghaladja az ő jogkörét, de arra minden bizonnyal sor fog kerülni.

A Katonai Főügyészség levele

A rendelkezésünkre álló iratok sorában ismételtelen hiányzik néhány az elkövető kiadásával kapcsolatban. Fennmaradt ellenben a katonai főügyész levele³⁹ az országos parancsnoknak. Megküldi a Budapesti Katonai Bírósághoz benyújtott vádirat egy példányát, és javasolja a kerületnél helyszíni tárgyalás lefolytatását. Ezek szerint a szökött katonát Jugoszlávia kiadta, elkészült a vádirat, és a határőrkerületnél helyszíni tárgyalást fognak tartani.

G.P. határőr bírósági ítéletei⁴⁰

A határőr történetéből csupán két ítéletet találtam a levéltárban, egy iratgyűjtőben. Jugoszláv viszonylatú őrsön teljesített szolgálatot, ahol több katonatársának és polgári személynek is kijelentette, hogy szándékában áll kiszökni. A Szegedi Katonai Bíróság, „1961.október 12-én megtartott zárt tárgyaláson” bűnösnek találta:

- 1) külföldre szökés előkészületének büntetében,
- 2) őrszolgálati büntetében.

Összbüntetésül 3 év börtönbüntetésre ítélte, amelybe beszámította az 1961. szeptember 11-től előzetes letartóztatásban töltött időt. Szolgálati ideje alatt négyyszer volt fenyítve, igen problémás személynek bizonyult, amit az ítélelhozatalnál nyilvánvalóan figyelembe vettek.

Ugyanitt a dossziében megtalálható a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága másodfokon hozott ítélete, „a börtönbüntetés mértékét kettő évi időtartamra leszállítja”.

Sz.F. határőr anyaga⁴¹

A határőr ügyében nagyon hiányosak az adataink. Található a dossziéjában egy feljegyzés azonos számon a dossziéval a Kiskunhalason megtartott bírósági tárgyalásról.

38 Uo. A 3. határőr kerület parancsnokának jelentése. „Tárgy: K.Z. hazaáruló ügyében jelentés.”

39 Uo. A Katonai Főügyészség levele az országos parancsnoknak. „Tárgy: K.Z. hőr. elleni bűnügy.” 1962. 05. 10.

40 MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 8. sz. doboz III/1. tárgykör 2. folyószám. G.P. határőr bírósági ítéletei. 1961. 10. 12.

41 MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 8. sz. doboz III/1. tárgykör 22. folyószám. „Feljegyzés Sz.F. volt határőr hazaárulási ügyében megtartott tárgyalásáról.” 1962. 04. 28.

A nedelkatanyai őrsről szökött ki Jugoszláviába, ahonnan kiadták. 1962. április 25-én volt a tárgyalása, 12 évre és vagyonekhozásra ítélték.

A feljegyzésből a helyben megtartott nyilvános tárgyalásokról és azok utólagos szerepéről kaphatunk információkat. A határőrség az 1–6 kerületektől 160 főt rendelt ki a tárgyalásra, sorkatonákat tiszt kísérelővel. Az alakulatoknál ezt követően beszélgetéseket tartottak a tanulságokról, meghallgatták a tárgyalásról készített hangfelvételt.

Az iratgyűjtőben olvasható még egy levél, amelyen a katonai bíró ülnököket és szakértőket rendel ki név szerint a tárgyalásra, kéri a személyek biztosítását.

*F.Z. továbbszolgáló őrmester ügye*⁴²

Az őrmester őr szolgálatvezetői beosztásban dolgozott a Gasztonyi őrön. Esetéről kevés anyag áll a rendelkezésünkre, és az ellene folytatott eljárás lezárultát sem tudhatjuk jelenleg biztonsággal, de található a folyamatban néhány érdekesség. Örsellátói munkáját nem végezte sikeresen, több területen (élelmezés, ruházat illetmény kifizetése) hiánya keletkezett, mai viszonyok között lényegében jelentéktelen, kb. 15 000 Ft értékben. A megoldással vergődött, megkísérelt pénzt kölcsönkérni, végül a kiszökés mellett döntött, holott családos volt. Az ország elhagyása nem okozhatott gondot, szolgálati pisztolyával és egy kispuskával úgymond vadászni ment május 14-én. A körülményeket a miniszterhelyettesnek felterjesztett jelentésből ismerjük.

Az okmányok között megtalálható a Katonai Főügyészség „Vádirat”-a.⁴³ E szerint az 1961. augusztus 4-től előzetes letartóztatásban lévő őrmestert a BM II/8 osztály börtönében őrizték.

A tárgyalás lefolytatására a Győri Katonai Bíróságnak van hatásköre és illetékesége. Hat határőr illetményét eltulajdonította, a kivitt pénzből, 1896 Ft-ból visszahozott 560 Ft -ot. Ez az egyetlen utalás az anyagok között, hogy a személy visszatért Magyarországra. „Indítványozom terhelt lefokozását, a Ktbtk. 14.§-a alapján” – írja a vádirat.

Az igazi meglepetést a Katonai Főügyészség későbbi átirata⁴⁴ jelentheti. „Vádiratomat tudomásulvétel végett megküldöm. Egyben értesítem, hogy F.Z. külföldre szökésének és hűtlenségének ügyében a Népköztársaság Elnöki Tanácsához előterjesztést tettem F.Z. eljárási kegyelemben való részesítése iránt.”⁴⁵

Az eset pontos lezárultát egyelőre nem ismerjük. Ez a külföldre szökési ügy valószínűleg fegyelmi eljárásorozatot indított el a határőr kerületnél. A lefolytatott ügyészségi vizsgálat több, a gazdasági vonalon dolgozó személy felelősségét fogalmazta meg, akik ellenőrzési köteleiknek nem tettek eleget, és így részben hozzájárultak az esemény bekövetkezéséhez.

42 MNL OL HOP XIX-B-10 1961. év 7. sz. doboz III/1. tárgykör 53. folyószám. „Tárgy: Kivizsgáló jelentés F.Z. őrm. hazaárulásáról.” 1961. 05. 17.

43 Uo. Vádirat, Katonai Főügyészség, 1961. 10. 06.

44 Uo. Katonai Főügyészség átirata. „Tárgy: Flamis Zoltán hőr. őrm. elleni bűnügy.” 1961. 10. 13.

45 Uo. Átirat.

Záró gondolatok

A határőrség fegyelmi és általános helyzete az 1956-os eseményeket követően csak igen lassan stabilizálódott. A szervezet egyik súlyos gondja a sorkatonák külföldre szökése lett. Az esetek száma az 1957-es csúcst követően ugyan jelentősen csökkent, de nem szűnt meg. Az elkövetések jellege, többfős szolgálatból történő szökés, mindig magával hordozta a katonák egymás közötti fegyveres konfrontálódásának veszélyét. Visszatartó erő lehetett az elkövetők jugoszláv szervek részéről történt kiadása, illetve a szigorú hazai jogi szabályozás az „1948. évi LXII. törvénycikk a katonai büntetőtörvénykönyvről” és az „1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről”. Mindezek ellenére jó néhány esetről tudunk, bár az Országos Levéltár határőrségi okmányai között nem található átfogó összegzés. A téma iránt érdeklődő számára az is fontos információ lehet, mi történt a külföldről visszaadott vagy esetleg önként hazatért katonákkal, és miként kísérelte meg a magyar állam kiadatási kérelem útján joghatóságát érvényesíteni. A kérdéskör fontos eleme még a bírósági eljárások lefolytatása, az ítéletek súlya, és a külföldre szökést megkísérlőkkel szembeni eljárás. A szigor az 1950–1953-as évekhez képest jelentősen enyhült, különösen a halálos ítéletek vonatkozásában, a példa statuálása mindenestre tetten érhető.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

- MNL OL HOP XIX-B-10 1956. év 10. sz. doboz III/3-4. tárgykör 117. folyószám. Országos parancsnoki levél. 1956. 07. 11.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 7. sz. doboz 1/3 tárgykör 15. folyószám. „Tárgy: A Határőrség 1957. évi június havi határőrizeti helyzetének értékelése” 1957. 07. 10.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 14. sz. doboz III/2-4. tárgykör 363. folyószám. „Jelentés. Hazaárulásról, kimutatás” 1957. 09. 17.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1961. év 7. sz. doboz III/1. tárgykör 9. folyószám. A Budapesti Katonai Bíróság ítélete BJ volt határőr ügyében. 1960. 11. 22.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1961. év 7. sz. doboz III/1. tárgykör 15. folyószám. „Tárgy: Fegyveresen hazaárlást elkövetni szándékozó B.M. hőr. megsemmisítése.” 1961. 03. 24.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1961. év 7. sz. doboz III/1. tárgykör 16. folyószám. „Tárgy: Sz.P. hazaárlási ügye” 1961. 04. 02.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1961. év 7. sz. doboz III/1. tárgykör 37. folyószám. „Tárgy: P.H. kiadatási ügye.” 1961. 06. 02.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1961. év 7. sz. doboz III/1. tárgykör 52. folyószám. „Kimutatás az 1961. január hó 1-től szeptember hó 15-ig elkövetett hazaárlásokról.”
- MNL OL HOP XIX-B-10 1961. év 8. sz. doboz III/2-3. tárgykör 81. folyószám. „Feljegyzés. A Határőrségnél 1960. január 1-től a mai napig az alábbi hazaárlások történtek.”
- MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 8. sz. doboz III/1. tárgykör 2. folyószám. GP határőr bírósági ítéletei. 1961. 10. 12.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 14. sz. doboz IV/10-18. tárgykör 193. folyószám. „Összesítő jelentés az 1961/62. határőrizeti évben történt fegyverhasználatokról”
- MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 14. sz. doboz IV/10-18. tárgykör 192. folyószám. „Összesítő jelentés az 1960/61. határőrizeti évben történt fegyverhasználatokról”

- MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 8. sz. doboz III/1. tárgykör 9. folyószám.
„Tárgy: Jelentés a szalafíi őrőn történt hazaárulás kivizsgálásáról.” 1962. 02. 10.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 8. sz. doboz III/1. tárgykör 18. folyószám.
„Tárgy: Jelentés az 1. határőr kerület miklósmajori őrőn történt hazaárulási kísérletről.”
1962. 03. 17.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 8. sz. doboz III/1. tárgykör 22. folyószám.
„Feljegyzés SzF volt határőr hazaárulási ügyében megtartott tárgyalásáról.” 1962. 04. 28.
1948. évi LXII. törvénycikk a katonai büntetőtörvénykönyvről (hatályos: 1962. 06.3 0-ig)
1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről
(hatályos: 1961. 12. 22-től)

Irodalom

- A magyar nyelv értelmező szótára. 1957–1962. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Fórizs Sándor 2014. Külföldre szökések a határőrségtől 1951-ben. *Belügyi Szemle*, 62 (6): 48–62.
<https://doi.org/10.38146/bsz-ajia.2014.v62.i6.pp48-62>
- Fórizs Sándor 2020. A határőrség sorállománya 1956–1957-ben. *Hadtudomány*, 30 (3): 39–54.
<https://doi.org/10.17047/HADTUD.2020.30.3.39>
- Fórizs Sándor 2022a. Fegyverhasználati esetek kivizsgálása 1945–1949 között a Honvéd Határőrségnél.
Ügyészek Lapja, 2022 (1–2): 19–34.
- Fórizs Sándor 2022b: Rendkívüli események a határőrségnél az 1990-es évek elején.
Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, 24: 91–99.

Bence Hajós[✦]

Safety and dynamic factors for determining the military load capacity of road bridges

DOI 10.17047/HADTUD.2024.34.2.101

For efficient military transport, the load capacity of bridges must be classified. This can be done in several ways. A quick and sufficiently accurate method of classification is to compare loads (moments). The procedure requires finalising the values of the safety and dynamic factors for different concurrency cases. This document reviews the conditions and circumstances under which these factors can be determined.

KEYWORDS: overload transport, STANAG 2021, AEP-3.12.1.5, road bridges, heavy equipment transport, load capacity

A közúti hidak katonai teherbírásának meghatározásához tartozó biztonsági és dinamikus tényezők

A hatékony katonai közlekedéshez a hidak teherbírását be kell sorolni. Ez többféle módszerrel végezhető. Gyors és kellően pontos besorolási módszer az igénybevételek összehasonlítása. Az eljáráshoz véglegesíteni kell a biztonsági és dinamikus tényezők értékét, a különböző egyidejűségi esetekre. Jelen tanulmány áttekinti a tényezők meghatározásának feltételeit és körülményeit.

KULCSSZAVAK: túlsúlyos szállítás, STANAG 2021, AEP-3.12.1.5, közúti híd, nehéz katonai szállítás, híd teherbírás

Introduction

Most military road transport uses civilian road infrastructure typically. Military vehicles sometimes may have different loads and dimensions to civilian vehicles. The frequency and several characteristics of the two types of traffic (civil and military) are different. For planning and conducting military road transport a military load classification of road bridges and military vehicles has to be carried out.

✦ First Chain Bridge LP, director, Bridge Engineer of Year 2012 –
Első Lánchíd Bt. ügyvezető, Év Hidásza 2012;
E-mail: elsolanchid@elsolanchid.hu; <https://orcid.org/0009-0008-8621-470X>

The Allied Engineering Publication 3.12.1.5 (AEP) Military load classification of bridges, ferries, rafts and vehicles issued by NATO Standardization Agreement 2021 (STANAG 2021 establishes a uniform procedure for the load classification of military vehicles and road bridges for the NATO operations in the territory of member countries. (Hereafter, I will refer to the Agreement together with the underlying standard as STANAG 2021. The text of the AEP standard refers to itself as STANAG 2021.) The standard includes 16 classes of tracked vehicles and 16 classes of wheeled vehicles. Bridges are to be classified in these classes. A particularly sensitive point in the static calculation is the magnitude of the safety factors and dynamic factors, for which no values are given in STANAG 2021, as these are to be determined under national competence.

The magnitude of the safety factors and dynamic factors depends on the standard used for the design of the bridge, the simultaneity considered, and the calculation procedures used. No previous studies or publications have been carried out on the use of STANAG 2021 in Hungary, which would have addressed these factors. In this paper, I will review the theoretical considerations on the factors, the recommendations in the standard international publications, and give a proposal for the definition of Hungarian factors.¹

What is safety?

All static calculations involve taking a risk. There is no risk-free scaling, but the risk can be very small.² The risk assumed is dependent on the total loss in the event of a breakdown. This is a complex search for an optimum.

The static calculation of structures is based on a semi-probabilistic approach. Some of the effects can be modelled with probability distributions, some are not. Such a procedure is used both in the Hungarian civil bridge design code and in the Eurocode.

In the design process, the load capacity of a structure, the technical requirements and the design margin or safety must be determined. The amount of safety depends on the risk to be taken.

The risk is given by mathematical methods as a function of the design working life. The design working life can be short term, temporary, semi-permanent, permanent, and monumental. It is unnecessary to demonstrate that the approach to determining the design working life is different for civil and military calculations. From a military point of view, the design working life can be as short as one week.

Knowing the probability of occurrence and design working life, the expected return time can be determined. The characteristic value commonly used in civil bridge design for road vehicle loads is a return period of 1,000 years (for a design working life of 50 years with a 5% probability of non-passage, the exact value of the return period is 975 years, rounded to 1,000 years).³

1 Sia 2021.

2 Mistéth 2001, 29.

3 Mistéth 2001, 33.

If the design working lifetime is much shorter, e.g. 1.5 years instead of 50 years, the same 5% probability implies a return period of 30 years (instead of 975 years, i.e. $1/32.5$).

Bridges are built to carry the payload of the structures that pass over them. The mix of civil traffic is very varied. It is not known how many heavy trucks and how many light small cars will be on a bridge at any one time. It is possible that only heavy trucks will be on a bridge at any one time although the probability of this is small but not impossible. The probability is a function of traffic volume, traffic jam, etc. There is uncertainty that the actual weight of civilian trucks also depends on whether the carrier is following the rules.

Military traffic is characterised by discipline and punctuality. The weight of military vehicles can be determined more accurately and used in the calculation with a more precise value than for civilian trucks. Military convoy movement is much more regular and uniform than civilian traffic. For example, the following distance in civilian traffic depends on the individual decision of each driver (and on the traffic rules of the country). The following distance in military traffic depends on the movement orders given. The same applies to speed and other traffic parameters.

An important difference between civil and military traffic is that in civil traffic the probability of occurrence of the heaviest vehicle can be given by normal distribution (e.g. one time per month for the first 10 years of its life). In military traffic the measured heaviest vehicle is actually in the convoy, so its movement is a quasi-certain event, with a small relative variance.

The components of safety

In the design of structures such as bridges, safety is considered in terms of both action and resistance. The reliability of a bridge, i.e. the overall safety, is the sum of the individual safety measures.

On the action side, safety is provided by the characteristic value of the loads, which is typically higher than the value actually expected. This difference is larger for civil loads and smaller for military loads. The Military Load Classification (MLC) of military vehicles should be carried out in such a way that the load of the ideal vehicle pursuant to STANAG 2021 is always less favourable than the vehicle actually in motion.⁴

On the action side, the safety factors comprise the most significant part of the safety. in accordance with the current Hungarian bridge design code, the safety factor for dead load is 1.15 and the safety factor for live load is 1.35.⁵ The Hungarian civil bridge design standard is currently changing; the new standard adopts the Eurocode values, so the safety factor for both dead and live load will be 1.35.⁶

Safety of action side is also reflected in the inclusion of the dynamic factor. In the current Hungarian bridge design specification, the dynamic factor is a function of

4 STANAG 2021, 5.1.

5 e-UT 07.01.12, 18–19.

6 MSZ EN 1990:2011.

the span, for example 1.25 for a span of 20 m. According to Eurocode and the new Hungarian specification that is under development, there is no separate dynamic factor, but the live load value includes the dynamic effect. For an overload vehicle, if the speed is low (< 5 km/h), there is no dynamic effect, however, at normal speed (around 70 km/h) the dynamic effect varies linearly between 1.4 and 1.0 as a function of the bridge span between supports, e.g. 1.36 for a 20 m distance between supports. However, Oliva's study⁷ shows that below 15 km/h the dynamic factor can be omitted.

Safety also appears on the resistance side. This can be observed, for example, when determining the strength of materials.

Typically, on the action side, the factors are increased for safety, and on the resistance side, the factors are decreased.

Recommendations for the safety factor of STANAG 2021

The referenced engineering publication issued by NATO STANAG 2021 aims to ensure that all military vehicles and bridges concerned have an MLC. If the vehicle's classification is less than that of the bridge, the vehicle can pass safely.

In accordance with Annex A of STANAG 2021, there are 16 crawler- and 16 tire-ideal load conditions, there are four types of concurrency cases (situations), there are five levels of expertise, and there are nine types of classification procedures (assessment levels⁸).

The concurrency cases specify how military vehicles should be placed on the bridge and whether or not there is concurrent civilian traffic on the bridge. I have added a fifth case to the four cases⁹ under STANAG 2021. In the concurrency case, called Axis, there is no concurrent civilian traffic, the bridge has a military convoy in single file on the axis of the bridge (Axis) and there is no speed limit.

This fifth concurrency case (Axis) the best serves the traffic of heavily loaded military vehicles and heavy equipment transport. If there is no civilian traffic, then the bridge load capacity does not need to be shared between military and civilian. If the convoy is in the middle of the bridge, the bridge load capacity is much more favourable. If there is no speed limit, the journey time is as short as possible.

I have developed a symbol system for providing a uniform designation for bridge load rating in line with STANAG 2021, as shown in *Figure 1*. (Annex J of the referenced STANAG 2021 gives the standard of signs on bridges and rafts giving all of the information of classification about a given bridge to help the drivers or the convoy commanders make a decision whether to go or not to go across the bridge. The marking proposed here is for official use only. They should not be used on bridges.) The concurrency cases are illustrated in *Figure 2*.

7 Oliva 2012, 35.

8 STANAG 2021, K-30.

9 STANAG 2021, 6.1.2.

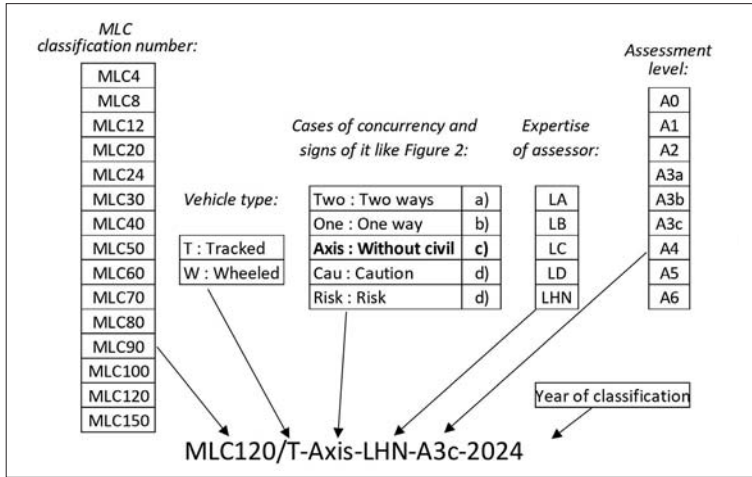

Figure 1.
Proposal for a standardised marking of the MLC for road bridges
(Edited by the Author)

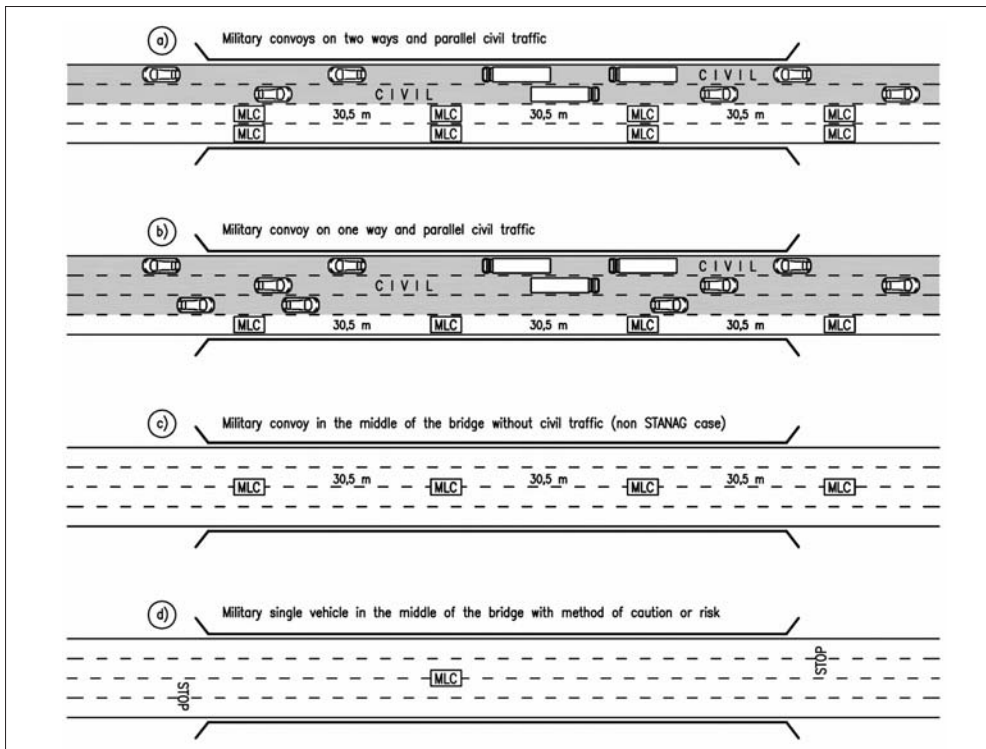

Figure 2.
Vehicle coincidence cases for military load classes (Drawing by the Author)

In accordance with STANAG 2021, the inclusion of the safety factor and the dynamic factor is a national competence.¹⁰ The annexes to STANAG 2021 provide recommendations. For the cases of a cautious and risk concurrency, the standard states that no dynamic effect should be taken into account¹¹

The working part of the Paper of Work (PoW 5) working group “Concept for Safety factors for Analytical Assessment of Existing Bridges for Military Use according to Civil Codes by Qualified Personnel” in Annex K¹² of the standard contains the following:

Safety factors (their modification) should only be considered for detailed calculation based procedures (Assessment levels 5-6-7) and only for qualified personnel (Level of Expertise C, D, HN). In accordance with STANAG 2021, no modification of safety factors is required for the bending moment comparison method.¹³

After detailed theoretical considerations¹⁴ based on a reliability index, STANAG 2021 gives lower safety factors (Table 1).

Table 1.
Proposal to reduce the safety factor
(Based on STANAG 2021, edited by the Author)

	Dead load		MLC		MLC-corrigated	
Original	1,35		1,50		1,35	
Normal, with low dynamic	1,19	-46%	1,33	-34%	1,23	-34%
Normal, with medium dynamic	1,19	-46%	1,40	-20%	1,28	-20%
Caution	1,19	-46%	1,22	-56%	1,15	-56%
Risk, for 1 week	1,18	-49%	1,19	-62%	1,13	-62%
Risk, for 4 weeks	1,16	-54%	1,16	-68%	1,11	-68%
Risk, for 1 year	1,16	-54%	1,16	-68%	1,11	-68%

The factors for dead load and MLC in Table 1 are based on the Eurocode as defined by Roman Lenner in his PhD thesis.¹⁵ Lenner’s research results have been adopted in STANAG 2021. The base case factor of safety for the payload is taken as 1.5, which is only true for high structures, as for bridges it is 1.35.¹⁶ If the base case factor of safety is taken as 1.35, the values in Table 1 should be corrected accordingly. The correction can be approximated by the percentage reductions given. This will give smaller values for the MLC partial factors shown in the table (e.g. 1.23 instead of 1.33).

There is no independent dynamic factor in Eurocode. The payload includes the dynamic effect. In Table 1 there is no dynamic factor for the cautious and risk case.

10 STANAG 2021, 6.1.5.-6.1.6.

11 STANAG 2021, H-2.

12 STANAG 2021, K-35 – K-51.

13 STANAG 2021, K-35.

14 Lenner et al 2014.

15 Lenner 2014.

16 Hajós 2024.

The safety factors given are lower than the original factor because the safety and dynamic effects have been reduced. The total reduction is given as a percentage in the table. The ratio of the normal to the cautious factors gives the dynamic factor for the normal cases, which is included in the factor above. For low dynamic effect ($1.33/1.22 =$) 1.09, for medium dynamic effect ($1.40/1.22 =$) 1.15. For cautious and risky 1.00, i.e. no dynamic excess.

Dynamic factor

The interaction between a moving road vehicle and a bridge causes an additional load compared to the static load, which can be taken into account by a dynamic factor. The dynamic effect is influenced by many factors. The dynamic effect depends on the suspension of the axis of vehicle, its damping, the number of wheels, the speed of the vehicle, the total mass of the vehicle, the span of the bridge, the first natural frequency of the bridge, the damping of the bridge, the defects of the carriageway.

In bridge design specifications, the dynamic effect is simplified. In many design specifications, the dynamic factor is a function of the span, with a larger span having a smaller dynamic factor. Other factors affecting the dynamic effect are not taken into account.

Eurocode has combined the dynamic effect and the base value of the payload. The payload of the vehicle includes the dynamic effect, so that in Eurocode the dynamic effect is independent of the spans.

A special case in the Eurocode is the analysis of overweight vehicles, because an overweight vehicle load does not include a dynamic effect. The Eurocode therefore only gives a dynamic factor for overweight vehicles (*Figure 3*).

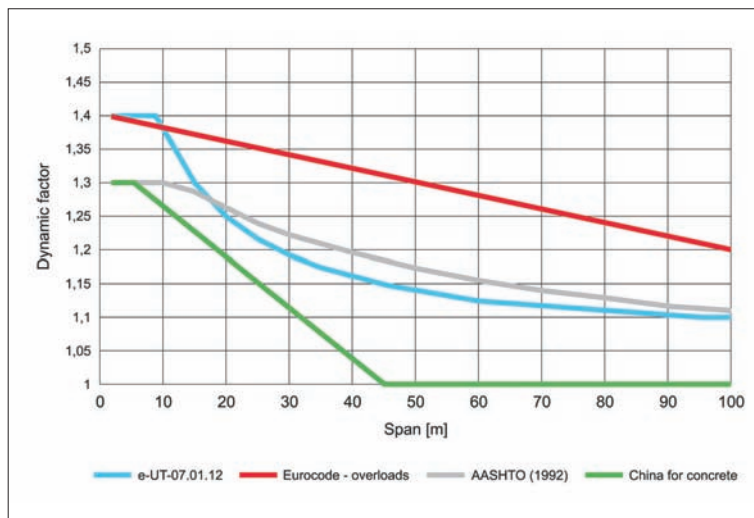

Figure 3.
Dynamic coefficient up to 100 m span
(Edited by the Author)

In Figure 3, I have also given the US specification: the dynamic factor is similar to the Hungarian specification, but the maximum value is 1.3 instead of 1.4, and for larger openings it is 1-3% higher.¹⁷

Some countries have separate factors for steel and reinforced concrete bridges. An example is the Chinese bridge design standard. In China, the dynamic factor for steel bridges is essentially the same as in the US, but the dynamic factor for reinforced concrete bridges (Figure 3) is much lower, with no dynamic effect above 45 m.¹⁸

In Canada, the dynamic coefficient is determined as a function of the natural frequency of the bridge's first flexural frequency between 1.2 and 1.4.¹⁹

The higher the mass of the vehicle, the higher the nominal value of the dynamic surplus effect, so it is worth considering this issue in more detail. The dynamic effect is difficult to model. When the palm of the hand strikes the surface of the water, the resistance of the water is greater than when the load is applied slowly. The same phenomenon can be observed in dynamic tests of bridges. For dynamic loading, Hook's law does not apply, the structure behaves in a non-linear elastic way.

The dynamic effect is significantly influenced by the suspension of the axels of vehicles. An excellent example is an agricultural tractor (e.g. MTZ-80, total weight 3,600 kg/8,000 pounds). A single light agricultural tractor can generate waves in a steel bridge with a 100 m span. This is because the MTZ-80 effectively excites the steel bridge under test.

We can also observe differences due to the type of suspension of the vehicle. Conventional trucks have air suspension. Multi-axle vehicles designed for heavy transport have a special suspension. The axles of a Heavy-Duty Modules trailer are suspended by oil-hydraulic circuits. The hydraulic circuits ensure that the axles in one circle are equally loaded. The behaviour of the suspension of these axles is quite different from that of air-sprung axles.

The greater the total mass of a vehicle, the more axles it has. For example, if the total weight of a vehicle is 250 tonnes, it typically has 22 axles. Such a vehicle is also long, for example 30 m. It can be seen that the interaction between such a vehicle and the bridge is completely different from that of a light agricultural tractor with two axles. The suspension of the many axles partially balances each other. It can be said that the greater the total mass of a vehicle, the smaller the dynamic effect will be.²⁰

We can model the suspension and damping of the vehicle, also examining the behaviour in 3D. A simple model of a vehicle with three axles and two wheels on each axle is shown in Figure 4. It is easy to see that if the overweight vehicle has many axles, then the quasi-rigid trailer is supported at many points, and that the axles of overweight vehicles typically have four independent suspension wheels, so the model is more complex transversely.

At any one moment in time, the suspension and damping of the many independent suspension wheels are in different phases, so they cannot aggregate,

17 AASHTO 1992.

18 Everitt 2019, 16.

19 OHBDC 1983.

20 Lenner 2014, 79.

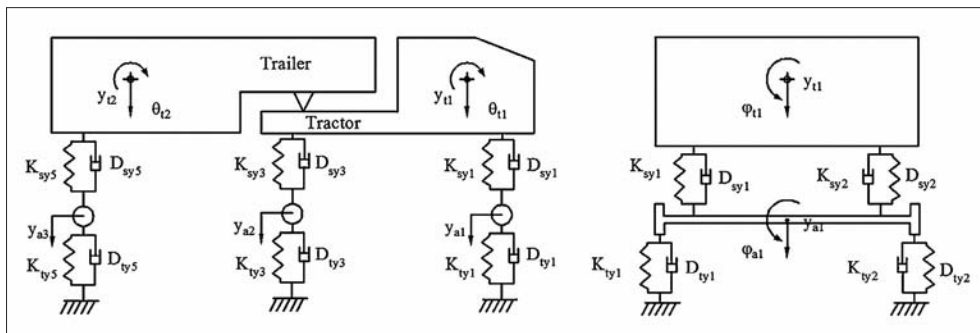

Figure 4.
Vehicle model (length and cross-section)²¹

(Edited by the Autor)

effectively counteracting to each other. For this reason, the dynamic effect will be smaller.

So far, I have only looked at wheeled vehicles. However, a significant proportion of military vehicles are not wheeled but tracked. Let us look at the dynamic effects of a tracked vehicle.

No bridge design code deals with the dynamic effect of tracked vehicles.²² The subject of Antony Everitt's thesis was an experimental measurement-based study. He compared the dynamic effects of four military vehicles on the same bridge structure. The experiment was carried out in Canada on a road bridge with a 29.6+32.9 m span. Three different wheeled vehicles (a five-axle heavy equipment transporter with a gross weight of 50.4 tonnes, a four-axle military vehicle with a gross weight of 27.5 tonnes, a three-axle military vehicle with a gross weight of 26.1 tonnes) and a Leopard 2 tank with a gross weight of 63.2 tonnes were used for the measurements.²³ Without specific testing, a dynamic coefficient of 1.15 is recommended for military vehicles in the United States and Canada.²⁴

Everitt modelled the possible unevenness and damage of the road surface by placing wooden obstacles on the road. A total of 90 different passage cases with the four vehicles were measured. These included a measurement with an undamaged road surface and a measurement with a damaged road surface modelled with wooden barriers. The measurements were taken at different speeds (10, 20, 30, 40 and 50 km/h).

The results show that the dynamic impact of wheeled vehicles was one and a half times²⁵ that of tracked vehicles on a faultless road surface and five times²⁶ that of tracked vehicles on a damaged road surface with obstacles.

21 Deng et al 2015.

22 Everitt 2019.

23 Everitt 2019, 33–34.

24 Everitt 2019, 11.

25 Everitt 2019, 50.

26 Everitt 2019, 75.

For military vehicles a dynamic coefficient of 1.15 is proposed as a standard for the military load rating of bridges in a 2005 German-English-American study.²⁷

In his doctoral thesis, Lenner examines the dynamic coefficient of tracked vehicles in detail.²⁸ He cites the recommendations of Homberg, who carried out his research in 1970. He maximised the dynamic coefficient for tracked vehicles at 1.1.²⁹

Proposal for normal case crossings

The proposals presented give a reduction of the safety factor. The published proposals are the results of a probabilistic procedure based on the analysis of confidence levels. The mathematical methods used for this purpose are applied to the design of military operations and to the evaluation of the military load capacity of bridges. There is a detailed literature on this procedure.³⁰

The aim of my research is to determine the factors that can be used for an approximate method of classifying bridges. Only mathematically based proposals for modifying the safety factors are available in the literature for detailed structural analysis. These values are subject to detailed calculation. What can be done for an approximate procedure?

The safety factors given for a detailed calculation can also be used for calculations using the load or bending moment comparison method. In such a case, it is sufficient to compare the effects of the vertical load of the payload of the original bridge standard vehicle and the vertical load of the military vehicle (including, where appropriate, the simultaneous civilian traffic). A simple comparison gives a simple and reliable result.

In the case of a comparative method, the ratio of dead weight to payload can only be estimated. Therefore, for the higher level of safety, it is proposed to leave the safety factor for dead loads unchanged in a comparative method and to apply the lower safety factor only to the live load. In all cases, the standard payloads should be calculated with the safety factor of the original standard. Therefore, to use the comparative method, it is also necessary to be familiar with the old bridge standards.

It is worth mentioning that the load transfer of tracked vehicles is assumed to be uniformly distributed over the deck, although we know that this is not always true in reality.³¹ Since the length of the track shoe is typically short (e.g. 5 m), the global effect of the unevenness within the track is not significant and is therefore negligible. The only significant impact would be for bridges with small openings, but then the solo axis would be the dominant load.

I suggest that the dynamic factor should be refined based on further research and measurements. The literature suggests that the dynamic factor for tracked vehicles should be maximised at 1.1. After the necessary, more detailed analysis of

27 Hornbeck et al 2005, 18.

28 Lenner 2014, 80–81.

29 Homberg 1970.

30 MacDonald et al 2016.

31 MacDonald et al 2017, 140.

the vehicle-bridge interaction, I propose to maximize the dynamic coefficient³² for wheeled vehicles above 800 kN with a value of 1.1, considering the many independent suspension axles.

For the calculation of the normal case, it is still necessary to fix the ideal load for simultaneous civil traffic. The base value of the congested freight traffic load, with upper estimate, is 23,125 kN/rm per lane. The same for passenger cars 2,86 kN/rm.³³

The road traffic load combined with military traffic has a major impact on the MLC of the bridge. Further research and technical discussions are needed to finalise the lane load representing civilian traffic. I propose to set it per lane and in dependence on the number of lanes used by civil traffic. A specific rule should be developed for the case of a divided carriageway over a bridge and a common superstructure loaded by two-way traffic lanes. Fortunately, there are only a few bridges of this type in Hungary, so they can be classified separately after a more detailed analysis.

Proposal for axis and caution cases

In the Axis case and caution and risk cases of STANAG 2021, the military vehicle is on the axis of the bridge and there is no concurrent civilian traffic.

In these cases, it is possible to take advantage of the bridge cross-distribution. When designing a bridge, a heavy vehicle should be placed at the edge of the bridge, which is less favourable than a heavy vehicle traveling in the middle of the bridge. This advantage can be easily quantified.

A method should be developed. The procedure should be specified separately for each bridge structure type. In this context, it is possible to limit the width of the simultaneous distributed load considered on the standard side.

Proposal for risk case

The most detailed investigation and analysis is required for the risky case. In addition to the mathematics-based factors, a comparative method may also take into account the allowable damage.

How does a bridge structure fail? A bridge structure can fail by fracture or loss of stability.

The overall safety for total bridge failure depends on the material and the structure. For reinforced concrete bridges, this can be up to 3.8 times the design load.³⁴ Few bridge loads to failure have been carried out. Safety associated with bridge failure is typically high when there is no stability risk. The passage with risk case allows little damage to the bridge. What might be small damage?

As minor damage, I recommend conditions related to frequent or operational loads (e.g. fatigue, cracking of reinforced concrete). Small damage could be the

32 MacDonald et al 2020.

33 Hajós 2023.

34 Zhang et al 2009.

formation of a ductile hinge over an intermediate pier in a multi-span reinforced concrete bridge (two-span model instead of multi-span).

The allowable damage shall be specified separately for reinforced concrete bridges, steel bridges and vaults.³⁵

The majority of the Hungarian bridges is prefabricated reinforced concrete girder bridges. Since the introduction of the 1986 Bridge Code, it has been analysed to limit cracks in prestressed reinforced concrete. The design of such bridges is based on the service load. It is easy to see that if some small defect (cracking) is allowed, the load capacity of the bridge can be increased by about 20-40%. The calculation can be done with a modifying factor for the bridge type. The modification factor can be determined by further testing.

Summary

The classification of the load capacity of bridges can be carried out using the load and bending moment comparison method. This procedure is fast and sufficiently accurate. The procedure requires the determination of the safety factors, the dynamic factors, and the load replacing the simultaneous civil traffic.

I have shown that the factors recommended in STANAG 2021 can be used with this method, and that more favourable factors for safety and dynamic factors can be considered. The procedure requires finalisation and validation of the factors. Further studies and research are proposed for this purpose.

With the successful implementation of the comparative method, the inexpensive and fast classification of many bridges will be possible.

BIBLIOGRAPHY

AEP-3.12.1.5 NATO Standard Military Load Classification of bridges, ferries, rafts and vehicles. Edition A Version 1, September 2017.

ASHTO 1992. Standard Specification for Highway Bridges.

e-UT 07.01.12:2011 Erőtani számítás, Közúti hidak tervezése (KHT) 2. Structural Calculation Design Code of Highway Bridges 2.

STANAG 2021 Standardization Agreement, Military Load Classification of bridges, ferries, rafts and vehicles. Edition 8, 14 September 2017 NSO/1074 (2017) MILENG/2021; MSZ EN 1990:2011 Eurocode: A tartószerkezetek tervezésének alapjai.

OHBDC 1983. Ontario Highway Bridge Design Code.

Deng, Lu – Yu, Yang – Zou, Qiling and Cai, C. S. 2015. State-of-the-Art Review of Dynamic Impact Factors of Highway Bridges. *Journal of Bridge Engineering*, 20 (5): 04014080-1 to 04014080-14. [https://doi.org/10.1061/\(ASCE\)BE.1943-5592.0000672](https://doi.org/10.1061/(ASCE)BE.1943-5592.0000672)

Everitt, Antony 2019. *Dynamic load effects of tracked and wheeled military vehicles from bridge load testing*. A Thesis Submitted to the Division of Graduate Studies of the Royal Military College of Canada, MAsc Thesis Document.

Hajós Bence 2023. Szempontok és javaslatok a közúti hídtervezés hasznos ideális jármű teherszintjének meghatározásához a készülő új Útügyi Műszaki Előírásban. *Útügyi Lapok*, 11 (18). <https://doi.org/10.36246/UL.2023.2.03>

35 Zizi et al 2024.

- Hajós Bence 2024. Paradigmaváltás a közúti hídtervezésben a hasznos járműterhek vonatkozásában Katonai alapterhek helyett polgári járműterhek bevezetéséről. *Műszaki Katonai Közlöny*, under publishing;
- Homberg, H. 1970. *Berechnung von Brücken und Militärlasten*. Band 1, STANAG 2021 Norm für militärische Fahrzeuge und Brückenbelastungen, Düsseldorf: Werner-Verlag GmbH.
<https://doi.org/10.21236/ADA476104>
- Hornbeck, Brian – Kluck, Johannes – Connor, Richard 2005. Trilateral design and test code for military bridging and gap crossing equipment. *Report: Guide Specification*, OMB No. 0704-0188.
- Lenner, Roman 2014. *Safety Concept and Partial Factors for Military Assessment of Existing Concrete Bridges*. PhD dissertation, Universität Der Bundeswehr München, Fakultät für Bauingenieurwesen und Umweltwissenschaften.
- Lenner, Roman – Keuser, M. – Sykora, M. 2014. Safety Concept and Partial Factors for Bridge Assessment under Military Loading. *Advances in Military Technology*, 9 (2): 5–20.
- MacDonald, A. J. – Wight, R. Gordon – Bartlett, F. Michael 2016. Acceptable Risk in Military Bridge Evaluation. *Advances in Military Technology*, 11 (2): 197–209.
<https://doi.org/10.3849/aimt.01106>
- MacDonald, A. J. – Bartlett, F. Michael – Wight, R. Gordon 2017. Probabilistic Gross Vehicle Weights and Associated Axle Loads for Military Vehicles in Bridge Evaluation and Code Calibration. *Advances in Military Technology*, 12 (1): 129–145.
<https://doi.org/10.3849/aimt.01178>
- MacDonald, A. J. – Bartlett, F. Michael – Wight, R. Gordon 2020. Live Load Factors for Military Traffic in Bridge Evaluation. *Canadian Journal of Civil Engineering*, 48 (11): 1552–1561.
<https://doi.org/10.1139/cjce-2020-0479>
- Mistéth, Endre 2001. *Méretezésmélet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Oliva, Michael G. 2012. Bridge Analysis and Evaluation of Effects Under Overload Vehicles (Phase 2). *Technical Report No. CFIRE 02-03*.
- Sia, Bernard 2021. *Military Load Classification*. U. S. Army Combat Capabilities Development Command, Ground Vehicle Systems Center, 29. September, presentation.
- Zhang, Jian-ren – Peng, Hui – Zhang, Ke-bo – Hao, Hai-xai 2009. Test study on overload and ultimate behavior of old reinforced concrete bridge through destructive test of corroded bridge. *Engineering Mechanics*, 26 (Sup. II. 12. December).
- Zizi, Mattia – Chisari, Corrado – De Matteis, Gianfranco 2024. Effects of pre-existing damage on vertical load-bearing capacity of masonry arch bridges. *Engineering Structures* 300
<https://doi.org/10.1016/j.engstruct.2023.117205>

Szenes Zoltán[✦], P. Szabó Sándor[✦]

XI. Xiangshan Fórum

Peking, 2024. szeptember 12–14.

DOI 10.17047/HADTUD.2024.34.2.114

A béke előmozdítását szorgalmazta a 2024. szeptemberi pekingi biztonságpolitikai konferencia, még ha a szekcióüléseken éles viták is folytak az orosz–ukrán háborúval kapcsolatban. A Kínai Hadtudományi Társaság (*China Association for Military Science, CAMS*) és a Kínai Nemzetközi Stratégiai Tanulmányok Intézet (*China Institute for International Strategic Studies, CISS*) meghívására Prof. Dr. Szenes Zoltán MHTT elnök (NKE HHK Nemzetközi Biztonsági Tanulmányok Tanszék) és Dr. P. Szabó Sándor tanszékvezető egyetemi docens (NKE ÁNTK Kína-Tanulmányok Tanszék), az MHTT Biztonságpolitikai Szakosztályának tagja vett részt a XI. Pekingi Xiangshan (Illatos hegy) Fórumon.

A pekingi Nemzetközi Kongresszusi Központban tartott tanácskozás – a szingapúri Shangri-La Biztonsági Fórum és a Szöuli Védelmi Dialógus mellett – az ázsiai-csendes-óceáni térség legnagyobb rendezvénye, amelyre idén 510 politikus, katona, oktató és kutató volt kíváncsi 90 országból és 6 nemzetközi szervezettől. A konferencia levezető elnökei a két szervező intézet vezetői voltak.

A szeptember 12–14. között tartott konferencia a *globális biztonsági kormányzás, a multipolaritás, a globális dél és a béke megteremtésének kérdéseivel* foglalkozott, miközben a résztvevők megismerkedtek a kínai globális (globális biztonsági, fejlődési és civilizációs) kezdeményezések céljaival, programjaival és elért eredményeivel. A konferencia után a résztvevők meglátogatták a kínai tudomány és technológia eredményeit bemutató kiállítást (Zhongguancun Exhibition Center).

✦ Professor emeritus, a hadtudomány kandidátusa, Nemzeti Közszerződési Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Nemzetközi Biztonsági Tanulmányok Tanszék – *Professor emeritus, Department of International Security Studies, Faculty of Military Sciences and Officer Training, Ludovika National University of Public Service*; email: szenes.zoltan@uni-nke.hu; <https://orcid.org/0000-0003-1686-2273>

✦ Sinológus, tanszékvezető, egyetemi docens, Nemzeti Közszerződési Egyetem, Kína-tanulmányok Tanszék – *Sinologist, Head of Department, Associate Professor, National University of Public Service, Department of China Studies*; e-mail: p.szabo.sandor@uni-nke.hu

A pekingi fórum résztvevői a plenáris ülésen

A tanácskozás plenáris ülésein *négy témát* vitattak meg: 1) biztonsági együttműködés és az ázsiai-csendes-óceáni fejlődés és stabilitás; 2) multipolaritás és a változó nemzetközi rend; 3) a Globális Dél és a világ békés fejlődése; 4) a nemzetközi mechanizmusok és a globális kormányzás.

A konferencia munkamegosztása szerint a *plenáris üléseken* állami vezetők, politikusok és a térségi katonai vezetők adtak elő (ezért nevezik a rendezvényt fórumnak). A megnyitó előadást az új kínai védelmi miniszter, *Dong Jun* tartotta, aki Kína biztonság- és védelempolitikájának aktuális kérdéseiről beszélt. A miniszter hangsúlyozta, hogy a nagy országoknak vezető szerepet kell vállalniuk a globális biztonság megőrzésében, fel kell hagyniuk a nulla összegű gondolkodásmóddal, és tartózkodniuk kell a kis és gyenge országok megfélemlítésétől. A burkolt Egyesült Államok-kritika ellenére kijelentette, hogy a két ország katonai kapcsolatai javultak, bár Washington aggodalmát fejezte ki Tajvan, a Dél-kínai-tengeren zajló katonai gyakorlatok, valamint Peking Oroszországgal szoros kapcsolata miatt az ukrajnai háborúval kapcsolatban. (Az Egyesült Államokat Michael Chase Kínáért felelős helyettes államtitkár képviselte, de nem szólalt fel.) A KKP Központi Bizottság tagja a Globális Dél szerepének fontosságát hangsúlyozta, és szorgalmazta a regionális biztonság erősítését, amiben Kína vezető szerepet kíván vállalni a térség és az afrikai országok védelmi együttműködése területén.

Nagy érdeklődés kísérte *Alekszandr Fomin vezérezredes*, orosz védelmi miniszter-helyettes előadását, aki azt állította, hogy az Egyesült Államok új biztonsági blokk létrehozásával próbálja megfélemezni Oroszországot és Kínát, miközben ázsiai háborúra készül. Álláspontja szerint a két szövetséges ország egy igazságos, többpólusi világrend megteremtésén fáradozik, amit a nyugati országok akadályoznak. A NATO-t azzal vádolta, hogy kijeji forgatókönyvek szerint csapatokat tervez küldeni Ukrajnába.

*P. Szabó Sándor és Szenes Zoltán
a tanácskozáson részt vevő országok zászlói előtt*

A politikai plenáris ülésekkel ellentétben a szekcióülések a fórum akadémiai részét jelentették, amelyekben a résztvevők *nyolc témakörben* (ASEAN és az ázsiai-csendes-óceáni biztonsági architektúra, észak-kelet-ázsiai biztonság, európai biztonság, Közel-Kelet biztonsági helyzete, Kína és az Egyesült Államok együttműködése, korszakalkotó technológiák felhasználása, nemzetközi fegyverzetellenőrzés, humanitárius válságkezelés), szekciónként két panelben folytattak diskurzust. Újdonság volt, hogy idén már esti szemináriumok (19.30–21.00) is bekerültek a programba, amelyeken izgalmas témákat vitattak meg az érdeklődők (tengeri biztonság, világűr biztonsági kihívásai, mesterséges intelligencia alkalmazása, terrorizmus, modern háborús narratívák, afrikai békeépítés). A párhuzamosan zajló szekcióüléseken az előadók az országok széles spektrumából kerültek ki (mindenekelőtt Oroszország erős részvételét emeljük ki), s igazi viták zajlottak egyes aktuális kérdéskörökről, különösen a háborúval kapcsolatban. A tanácskozás most is a kínai és nemzetközi média élénk érdeklődése közepette zajlott.

A konferencia napirendje, tematikája a *változó biztonsági környezetről*, valamint a *kínai vezetés tudatos nemzetközi építkezéséről* tanúskodik. A tanácskozássorozatot a kínai házigazdák 2006-ban indították; eleinte kétévente szervezték, majd 2014-től áttértek az éves konferenciákra. Ezt a folyamatot csak a Covid akadályozta meg, 2020–2022 között szünetelt a fórum. A mostani, XI. fórum társasági résztvevői 2014-től vesznek aktívan részt a Xiangshan Fórumon, így rálátásuk nyílt a vizsgált témák fejlődésére és vonalvezetésére is. Míg a 2014. évi konferencia a regionális biztonsági intézményrendszer fontosságát tárgyalta, a 2015. évi fórum már az ázsiai-csendes-óceáni biztonsági architektúra fejlesztését (dialógus, kooperáció és kölcsönös előnyök) szolgálta. A 2016. évi rendezvény központi kérdése a globális biztonsági kormányzás volt, melynek során *Kína egyértelműen jelezte, hogy bele kíván szólni az új világrend alakításába*. A VIII. Xiangshan Fórum az új biztonsági partnerséget építését szorgalmazta az egyenlőség, a kölcsönös bizalom és a kölcsönösen előnyös (win-win) együttműködés alapján. A 2019. évi tanácskozás a nemzetközi rend megővésének és a békeépítés erősítésének fontosságát hangsúlyozta. A Covid utáni 2023. évi X. Fórum már a nagyhatalmak felelősségét vizsgálta a globális biztonsági kormányzásban.

Szenes Zoltán MHTT-elnök az európai biztonsággal foglalkozó 3. szekció ülésén

Az idei, XI. Fórumba pedig Kína valósággal „berobbant” az új globális kezdeményezéseivel, amelyek közül részletesen bemutatták Hszi Csin-ping elnök 2022-ben javasolt *Globális Biztonsági Kezdeményezés* (GSI) című programját. A kezdeményezés célja hivatalosan az oszthatatlan biztonság elvének fenntartása, kiegyensúlyozott, hatékony és fenntartható biztonsági architektúra kiépítése, valamint a törékeny biztonságú országok segítése saját nemzetbiztonsági rendszer kialakításával. A kezdeményezés a résztvevők részére *hat kötelezettségvállalást* határozott meg: 1) közös, átfogó, együttműködő és fenntartható biztonság; 2) minden ország szuverenitásának és területi integritásának tiszteletben tartása; 3) az ENSZ Alapokmány céljának, elveinek és előírásainak betartása; 4) minden ország biztonsági aggályainak komolyan vétele; 5) az országok közötti viták békés rendezése a párbeszéd útján; 6) a biztonság fenntartása a hagyományos és az új biztonsági területeken. A *kezdeményezés a kínai biztonságpolitika fontos elemét képezi*. A GSI céljainak elérése érdekében Kína már több mint 100 országgal, illetve több szervezettel írt alá két- és többoldalú együttműködési megállapodást.¹ A kezdeményezésben nem nehéz felismerni a Peking biztonsági és katonai befolyásának erősítését célzó szándékot, különösen, ha hozzá vesszük Kína két másik új kezdeményezését, a *Globális Fejlődési Kezdeményezést* (GDI) és a *Globális Civilizációs Kezdeményezést* (GCI).

A konferencián dr. Szenes Zoltán *Európa védelmének erősítéséről* beszélt az európai biztonsággal foglalkozó 3. szekcióban, míg dr. P. Szabó Sándor az északkeleti ázsiai biztonságot tárgyaló 2. szekcióban a *térség biztonsági folyamatainak globális*

1 Report on the Implementation Progress of the Global Security Initiative. CIIS Report, China Institute of International Studies, July 2024.

összefüggéseiről tartott szekcióelőadást. Dr. Szenes Zoltán továbbá – mint a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke – részt vett a Kínai Hadtudományi Akadémia civil tudományos szervezetek (Think Tanks) vezetői részére szervezett munkaebéden.

A kínai meghívó fél által finanszírozott részvétel jól szolgálta az MHTT és a kínai partnerek közötti együttműködés erősítését, bár intézményes kapcsolatra a két Hadtudományi Társaság között valószínűleg a közeljövőben nem lehet számítani. A fórum új témák (globális biztonsági architektúra, Kína biztonsági szerepének erősödés, a Globális Dél szerepe a nemzetközi biztonságban) kutatásához adott erőteljes inspirációt.

Budapest, 2024. október 4.

Az évfordulók tükrében

Fókuszban a Balkán

A fenti címmel rendezett közös workshop ülést a Magyar Hadtudományi Társaság (MHTT) Biztonságpolitikai szakosztálya és a Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztviselőképző Kar (NKE HHK) Nemzetközi Biztonsági Tanulmányok Tanszéke 2024. szeptember 30-án az Egyetem Zrínyi Campusán az IMO épület tanácstermében. Az ülésen a meghívott előadók mellett számos érdeklődő jelent meg, visszaigazolva a szervezők meggyőződését a téma aktualitásáról.

A rendezvény megnyitóbeszédét *dr. Szenes Zoltán* ny. vezérezredes, az MHTT elnöke tartotta meg. Kiemelte, hogy 2024 speciális év, mert egyidejűleg több jelentős évfordulóról kell megemlékezni. 75 éves az Észak Atlanti Szerződés szervezete (NATO), Magyarország 20 éve tagja az Európai Uniónak, 25 éves a Koszovói Erők (KFOR), és 20 éve indult az Európai Unió Althea (EUFOR Althea) művelete. Magyarország szerepvállalása ez utóbbi kettőben igen jelentős, mivel a Balkán számunkra külpolitikai és így katonai prioritás. Erre utal a közelmúltbeli közös észak-macedón és magyar kormányülés és az augusztusban lezajlott VKF szemle mindkét misszió-nál. Mindez készítette az MHTT-t arra, hogy egy pályázati projekt részeként megrendezzék ezt a workshopot. A Társaság célja az, hogy bemutassa az említett műveleteket és azok változásait az évtizedek alatt, valamint, hogy kedvet csináljon a téma minél szélesebb és mélyebb kutatásához, mivel ezek feldolgozása – az IFOR/SFOR időszak kivételével – napjainkig nem történt meg.

A tanácskozást két szekcióban rendezték. Az első szekció a KFOR-ról és annak 25 évéről szólt „KFOR 25” címmel. A levezető elnök, *prof. dr. Padányi József* ny. vezérőrnagy, az NKE Hadtudományi és Honvédtisztviselőképző Kar (HHK) egyetemi tanára, a Katonai Műszaki Doktori iskola vezetője mutatta be néhány rövid mondatban az előadókat, kiemelve, hogy személyükben olyan kiváló és hiteles személyeket üdvözölhetünk, akik tapasztalatokkal felvértezve adják át tudásukat a jelenlévőknek.

Elsőként *Lángné dr. Petruska Szidónia* a Nemzeti Információs Központ munkatársa, Koszovó szakértője, az MHTT Biztonságpolitikai Szakosztály tagja „Koszovó biztonsági helyzete 1999-től napjainkig” címmel tartott előadást. Bemutatta a koszovói konfliktus történelmi, közelmúltbeli és jelenlegi politikai hátterét. A médiából és a világsajtóból ismerős tények mellett előadásában kevésbé ismert részleteket és mélyebb összefüggéseket is megosztott a hallgatósággal.

Ezt követően *dr. Szenes Zoltán* ny. vezérezredes, MHTT elnök „A Koszovó Erők (KFOR) evolúciója” címmel tartott előadásában előbb ismertette a béketámogató

Az első szekció előadói és Padányi József levezető elnök

műveletek fogalmát és sajátosságait, majd röviden vázolta az 1998–1999-es koszovói válság azon eseményeit, amelyek a KFOR Koszovóba telepítéséhez vezettek. A misszió létrejöttétől (1999) egészen napjainkig nyomon követte annak feladat- és létszámváltozását. S bár a Koszovóban állomásozó erők létszáma és a részt vevő országok száma is jelentősen csökkent az elmúlt 25 év során, a KFOR a jelenlegi legnagyobb NATO és magyar művelet. A magyar ambíciókat és szerepvállalást jól mutatja, hogy napjainkban az MH mintegy 400 főt biztosít a KFOR 4490 fős állományába, amelynek élén 2021 októbere és 2022 októbere között Kajári Ferenc vezérőrnagy személyében magyar parancsnok állt.

A szekció utolsó előadását *Kajári Ferenc* altábornagy, a honvéd vezérkarfőnök helyettese tartotta, aki, mint említettük, 2022-ben a KFOR parancsnoki teendőit látta el. Ez egy rendkívül nagy jelentőségű esemény volt hazánk számára, hiszen első ízben töltötte be magyar főtiszt ezt a magas pozíciót a NATO-műveletben. Előadásában beszélt a KFOR jelenlegi helyzetéről, szervezeti felépítéséről és feladatrendszeréről. Érdekfeszítő volt, amikor a művelet lehetséges jövőbeli átalakulásáról és az ehhez, minőségében más, jelentősebb magyar hozzájárulásról osztotta meg gondolatait. Ezekon kívül beszélt a személyes tapasztalatairól és benyomásairól a misszióban.

Egy frissítő szünet után következett a második szekció ülése, amelynek témája Bosznia-Hercegovina és az EUFOR missziója volt. A levezető elnök *prof dr. Molnár Anna*, az NKE HHK Nemzetközi Biztonsági Tanulmányok Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára néhány rövid mondatban mutatta be az előadókat és témáikat.

Elsőként *Somogyi Zoltán* vezérőrnagy, a HVK törzsigazgatója nyújtott részletes tájékoztatást az EUFOR Bosznia-Hercegovinai missziójáról az EUFOR Althea műveletről, illetve a 2022–2023-ban törzsfőnökként ott töltött egy évről. Előadásában bemutatta a művelet feladatát, a misszió felépítését, szervezetét. Szólt a törzsfőnökként eltöltött egy év szakmai és személyes tapasztalatairól, külön kiemelve az

EUFOR évente ismétlődő Quick Response gyakorlatának 2022-es sikeres végrehajtását. A magyar szerepvállalás ebben a balkáni misszióban is rendkívüli módon felértékelődött, hiszen napjainkban a művelet történetében először dr. Sticz László vezérőrnagy személyében magyar főtiszt tölti be a parancsnoki beosztást.

Második előadóként dr. Hajós Dezső ny. ezredes következett az MHTT képviselőjében. Előadásának témája az EUFOR együttműködése a Bosznia-hercegovinai haderővel (AFBiH). Hajós ezredes úr mintegy öt évet szolgált EU és NATO missziókban Bosznia-Hercegovinában, ebből egy évig az EUFOR összekötő tisztjeként (Chief LNO). Előadásában leginkább a legutóbbi missziójában betöltött szerepéről, az összekötő tisztjeként feladatáról, csapatának felépítéséről, munkájuk kiemelt jelentőségéről és nehézségeiről nyújtott színes, érdekfeszítő képet.

A szekció záró előadója Nosza Vilmos ezredes, az NKE HHK Katonai Vezetéstudományi és Közismereti Tanszék vezető szakreferense volt, aki ez év májusában fejezte be misszióját Szarajevóban, ahol a Szarajevói NATO parancsnokság (NHQSa) törzsfőnöki beosztását töltötte be egy évig. Referátumában bemutatta a parancsnokság küldetését, célját, feladatrendszerét és felépítését, külön kiemelve a magyar szerepvállalást. E téma kapcsán nem lehet megkerülni az EUFOR és a NHQSa együttműködését, így az előadó ismertette annak kereteit, rendszerét és tartalmát. Enek mottójául az „együtt sírunk, együtt mulatunk” szlogent választotta, amely jelképezi azt a szoros együttműködést és egymásra utaltságot, amely a két misszió helyzetét jellemzi Bosznia-Hercegovinában.

Nem csak az előadások, de a szekciók végén az előadóknak fölteszt kérdésekre adott válaszok is rengeteg személyes tapasztalattal egészítették ki és tették élményszerűvé az elhangzottakat. A workshop bizonyosan gazdagította a jelenlévők tudását és ismeretét a Balkán-félsziget, azon belül Koszovó és Bosznia-Hercegovina történelméről, politikai és katonai vonatkozásairól, és remélhetőleg felkeltette a tudomány figyelmét is a térségben tevékenykedő NATO és EU missziók iránt.

Ezt már dr. Szenes Zoltán elnök emelte ki zárszavában, aki a számunkra rendkívül fontos két nyugat-balkáni misszióról szóló workshop tanulságait azzal foglalta össze, hogy ezen műveleteknek „van jövője”. Átalakulva, megújulva, de tovább kell szolgálniuk a térségben élők biztonságát.

Nosza Vilmos

Nemzeti biztonság, drónok és mesterséges intelligencia

Tudományos konferencia a Nemzeti Közszerológati Egyetem
Hadtudományi és Honvédtisztképző Karán, 2024. október 29.

A Magyar Hadtudományi Társaság és a Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Nemzetközi Biztonsági Tanulmányok Tanszéke közös szervezésében került sor 2024. október 29-én a Zrínyi Miklós Laktanya és Egyetemi Campus M. Szabó Miklós altábornagy Díszteremben a „Nemzeti biztonság, drónok és mesterséges intelligencia” című konferenciára.

A rendezvény célja a forradalmi technológiák, azok kombinációjában rejlő lehetőségek és a hadügy forradalma összefüggéseinek feltárása volt. A téma időszerűsége nyilvánvaló, de annak eldöntése, hogy a mesterséges intelligencia és a drónok együttes alkalmazása vajon döntően fogja-e befolyásolni a jövőben az ország (azaz a fegyveres erők, a gazdaság, a lakosság az államvezetés és -igazgatás, valamint a közoktatás) felkészítését a háborúra, még nem dőlt el. Az előadások kiválasztásában nagy szerepet játszott az, hogy ne csak a kérdés nemzeti szinten elismert szakértői kapjanak teret nézeteik ismertetésére, hanem olyan fiatalos vélemények is szót kapjanak, melyek szokatlan szemszögből közelítik meg ezt a kérdést.

A konferencia egy plenáris ülésből és két párhuzamosan folyó szekcióülésből állt, melyek után a hallgatóság kérdéseket tett fel az előadóknak. A plenáris előadásokat *Balogh Péter*, az Óbudai Egyetem Zsámbéki Technológiai Innovációs Park projektmenedzsere nyitotta meg „A forradalmi technológiák védelmi célú hasznosítása: mesterséges intelligencia és drónok” címmel. Következtetése szerint a mesterséges intelligencia és a drónok forradalmasítják a hadviselést, azonban elengedhetetlen a megfelelő szabályozás és etikai keretrendszer a biztonságos alkalmazásukhoz.

Faragó Bence doktorandusz, a Citibank Europe elemzője elismerte ugyan, hogy a drónok a jövőben a szárazföldi katonák alapfelszerelésévé fognak válni, és a mesterséges intelligencia rendkívül hatékonyá teszi azokat, de máris léteznek olyan ellen rendszabályok, amelyek csökkentik a drónok hatékonyságát. Hasonlóan érvelt *dr. Kis-Benedek József* nemzetbiztonsági szakértő, nyugállományú ezredes az MTA doktora is. A „Drónok alkalmazásának tapasztalatai a közel-keleti konfliktus során” című előadásában bemutatta a térség legjellemzőbb dróntípusait és azok elhárítására szolgáló rendszereket. A plenáris ülést *Lakó Zoltán* előadása zárta a Nemzeti

Drónstratégia evolúciójának bemutatásával. A még el nem fogadott, de tervezetként létező stratégia egyértelműen leszögezi, hogy ki kell alakítani a „drónkultúrát” a Magyar Honvédségnél, át kell alakítani a toborzást és képzést, ki kell építeni a hazai gyártású katonai célú drónok gyártására szolgáló kapacitásokat és olyan magasfokon autonóm rendszereket kell beszerezni, melyek (ki nem mondva ugyan, de) mesterséges intelligencia általi vezérlést feltételeznek.

Rövid szünetet követően a *dr. Ráth Tamás* által vezetett első szekcióban *dr. Boda Mihály*, tanszékvezető egyetemi docens (NKE HHK) az „Új évezred – a háború új formája? A politika és a háború viszonya” című előadásában rajzolta meg a hadügy változásait előkészítő tényezőket. A mesterséges intelligencián kívüli, más forradalmi technológiákra hívta fel a figyelmet *dr. Szilvágyi Tibor*, HM EI Zrt. kutatás és fejlesztés (K+F) csoportvezetője a „Diszruptív technológiák alkalmazása a katonai célú pilóta nélküli repülőeszközökben” címmel. Ezek a technológiák és új szenzorok kombinálása kisméretű drónokban megsokszorozhatja azok képességét és katonai hasznosságát. Az önvezérlésre alkalmas katasztrófavédelmi járművek hasznossága mellett érvelt *dr. Petrányi János*, a Gamma Zrt. tudományos igazgatója a „Drónra szerelt intelligens érzékelők a vegyivédelem területén” témában előadott hozzászólásában. A plenáris ülésen felvázolt drónstratégia lényeges eleméről az oktatás és kiképzés eredményeiről számolt be *Ádány Zoltán* őrnagy az MH Altiszti Akadémia, oktatási alosztályának parancsnoka. Az ülést *Nagy Artúr* zászlós előadása zárta, aki a „Drónok alkalmazása harcászati szinten az orosz-ukrán háborúban” című előadásában egyértelműen a harcászati- és hadműveleti gondolkodás gyökeres megváltozásáról számolt be.

A párhuzamosan folyó szekcióülés, melyet *dr. Kiss Álmos Péter* vezetett, fókusza az információ és a mesterséges intelligencia volt. *Havas Norbert* a Proofminder technológiai igazgatója arra figyelmeztetett, hogy a technológiai lehetőségek elvonják a figyelmet a valóságos igényekről. „A jó innováció koncepcióval kezdődik: validáljuk a szükségességet a megvalósíthatóság mellett” – mondta. Azaz a mesterséges intelligenciát ne tekintjük megoldásnak minden problémára, hanem racionálisan, nagy volumenű, kiszámítható minőségű és alacsony költségű eszközként értékeljük. *Csanádi Győző*, a NATO Távközlési és a NATO Információs Ügynökség (NCIA) hálózati mérnöke is

hasonlóan a koncepciók elsődlegességét hangsúlyozta, és amellet érvelt, hogy az új technológiai megoldások nem feltétlenül hoznak javulást a régiekhez képest. Bemutatta a rajzás (*swarming*) elméletét, és javaslatot tett a tüzérség és a híradás rajzó alkalmazására. *Zsivity Tímea*, a Nemzeti Közsolgálati Egyetem Európa Stratégia Kutatóintézetének kutatója, a modern információs technológiák hatását mutatta be a társadalmi nyilvánosságra Szerbiában. Véleménye szerint a digitális társadalom védelme érdekében hatékonyabb kibervédelemre és a lakosság tudatosságának fokozására, oktatására van szükség.

A konferencia kérdésekkel, majd a jóhangulatú állófogadáson folytatott beszélgetésekkel zárult. A viták során nem vált nyilvánvalóvá, hogy vajon, egy új hadügyi forradalom előtt állunk-e, vagy csak egy újabb, szokásos, katonai „ágyú és páncél” versenye kezdődött meg újabb területen. Ezen a téren tehát még van helye a további kutatásoknak.

Mező András

Balla Tibor

Tábornoki portrék a dualizmus időszakából

Az osztrák–magyar fegyveres erő

Ludovika Akadémiát végzett irányítói, 1872–1918

(Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2024.

ISBN 978-963-531-991-6 nyomtatott,

ISBN 978-963-531-992-2 elektronikus PDF,

ISBN 978-963-531-993-0 ePub)

A Magyar Tudományos Művek Tárában (MTMT) rögzített adatok tanúsága szerint Balla Tibor hadtörténész első életrajzi vonatkozású publikációja 1995-ben jelent meg¹ – az azóta eltelt közel harminc évben munkásságának meghatározó területe a különböző biográfiák és életrajzi adattárak, melyekben elsősorban az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének vezetőit mutatja be. Önálló prozopográfiai kötetei voltak az elmúlt években például *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai I.*² és *II.*³ vagy *A honvédtisztképzés irányítóinak arcképcsarnoka.*⁴ Legújabb munkája szervesen illeszkedik ebbe a sorba.

A Nemzeti Köszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának kutató-professzora jelen kötetében arra vállalkozott, hogy a szakemberek és az érdeklődők számára egyaránt használható kézikönyvet készítsen azokról az 1869–1918 között a Honvédségnél, illetőleg egy ideig a közös hadseregben vagy a közös haditengerészetnél szolgált császári és királyi tábornokokról, akik Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémiát vagy valamelyik 1869–1872 között a Honvédségnél működött, a Ludovika elődjének számító gyalogsági vagy lovassági tisztképző iskolát, illetőleg tisztképző vagy tiszt tanfolyamot végeztek. A kötet elkészítését az indokolta, hogy ennek az körnek az „életútját és tevékenységét tudományos igényvel összefoglaló, a legújabb kutatási eredményeket felvonultató, ugyanakkor a szélesebb olvasóközönség számára is számos új ismeretet közvetítő mű eddig még nem készült”.⁵

1 <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10010858>

2 Balla Tibor: *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. I. Tábornagyok, vezérezredesek, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornokok, tábornokok.* Budapest: Argumentum, 2010.

3 Balla Tibor: *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. II. Altábornagyok.* Budapest: HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2019.

4 Balla Tibor: *A honvédtisztképzés irányítóinak arcképcsarnoka. A magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémia igazgatói és parancsnokai, 1872–1945.* Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022.

5 Balla Tibor: *Tábornoki portrék a dualizmus időszakából. Az osztrák–magyar fegyveres erő Ludovika Akadémiát végzett irányítói, 1872–1918.* Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2024, 9.

A kötet bevezető tanulmánya áttekintő képet nyújt a tábornokokról. Életrajzi adataik alapján mindannyian 1841 és 1872⁶ között születtek (háromnegyedük 1861 előtt), valamint 1905 és 1954⁷ között hunytak el (36-an 1920 után). A szerző röviden jellemzi családi hátterüket, vallásukat, tanulmányaikat, katonai előmenetelüket, beosztásaikat, kitér a hazai és külföldi kitüntetéseikre, nemesi vagy vitézi címeikre, illetve arra is, hogy hányan végeztek tudományos tevékenységet. A generálisok közül 16-an szolgáltak tanárként is az alma materben, Görgey Vince aligazgató (parancsnokhelyettes), Csesznák Benő és Bartha Lajos pedig a Ludovika parancsnoka is volt.

Az 51 narratív életrajzot felvonultató *Tábornoki portrék* az előszót és bevezetést követően két csoportban mutatja be a Ludovika Akadémiát végzett vezérőrnagyokat, altábornagyokat, gyalogsági tábornokokat, tábornaszernagyot és vezérezredeseket. A csoportok közötti különbség az első világháborúban történő szolgálat meglétének kérdése: míg az első kontingensben 17, a háborús veteránok között 34 tábornok szerepel, az egyes személyek pedig névsorban követik egymást. Valamennyi életrajz azonos logika mentén szerveződik: születési adatok, származás, tanulmányok, majd a katonai előmenetel és pályafutás datált állomásai következnek. Ezt követi a családi állapot, a nyelvismeret, társadalmi szerepvállalás, végül a kitüntetések és a tudományos vagy ismeretterjesztő tevékenység, a publikációk pontos felsorolásával. Lehetőség szerint minden tábornoki életrajzhoz több fotó is tartozik, melyeken a szereplők különböző életkorukban láthatók. A felvételek gyakran nem csak hivatalos portrék vagy tablóképek, hanem csoportképek, eseményen vagy hadszíntéren készült fényképek.

A tábornokok életútjait olvasva több közös vonást fedezhetünk fel. Egyrészt mindannyian meghatározó alakjai voltak az 1868-ban létrehozott Magyar Királyi Honvédségnek, négyen közülük honvédelmi miniszterek (Belitska Sándor, Hazai Samu, Jekelfalussy Lajos, Szurmay Sándor), ketten pedig a Honvédelmi Minisztérium államtitkárai (Szurmay Sándor és Tabajdi Kálmán) voltak, többen fontos beosztást töltöttek be az első világháborúban. Mindannyian hazájukat szerető, felkészült és motivált szakemberek voltak.

Padányi József vezérőrnagy (aki a kötet lektora is volt) előszavában kiemelt három olyan gyakorlatias területet, ahol hasonlóság tapasztalható az életrajzokban. Egyrészt a tábornokok – a legtöbb magyar tiszthez hasonlóan – a magyar és német mellett több nyelvet ismertek: általában 1-2 nyelven tudtak még tökéletesen, a többi nyelvet pedig „ezrednyelvként” ismerték és használták,⁸ másrészt gondot fordítottak a fizikai alkalmasságuk fenntartására, harmadrészt pedig a gyakori átvezénylések miatt alaposan ismerték a Monarchia teljes területét.⁹

Az olvasó a Ludovika Akadémiát végzett tábornokokról sok új, korábban nem publikált adatot ismerhet meg, továbbá árnyaltabb képet kaphat a katonai vezetőkről és a dualizmus korának hadügyéről. Emellett pedig számos, művelődéstörténeti szempontból is érdekes információval gazdagodhat, akár az első világháború előtti és utáni tábornoki nyugdíjak

6 A kötetben szereplők közül Görgey Vince császári és királyi altábornagy született időben tőlünk legtávolabb, 1841. március 31-én, míg legközelebb, 1872. április 1-jén Belitska Sándor császári és királyi vezérőrnagy, magyar királyi címzetes gyalogsági tábornok.

7 1905. április 8-án Görgey Vince altábornagy, 1954. november 26-án pedig Mina Alajos császári és királyi vezérőrnagy, magyar királyi altábornagy.

8 A korszakban a Monarchia többnemzetiségű volta miatt is jelentős hangsúlyt fektettek a nyelvi képzésre. A katonai előmenetel szempontjából a német nyelv tökéletes ismerete kötelező volt, továbbá tanultak franciául (ami a korszak nemzetközi nyelve, illetve a diplomácia eszköze is), valamint elvárás volt a tisztektől, hogy a legénység által használt nyelveket elfogadható szinten sajátítsák el (ezrednyelvről akkor beszélhetünk, ha a csapattestben szolgáló legénységi állomány legalább 20%-a azonos nyelvet használt). Lásd Szakály Sándor: A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia II. főcsoport, majd jogutód intézményei parancsnokai (1931–1945). *Honvédségi Szemle*, 148 (2020/6): 95–110., 99.

9 Lásd Balla 2024, 7.

mértékéről, akár olyan invenciózus megoldásokról, mint a Hazai Samu nevéhez köthető „H-töltény”, vagy Békésy József találmányáról, az 1901. mintájú tábori sütőkemencéről, ami egészen 1934-ig rendszerben maradt. Rendkívül érdekesek és olvasmányosak az előljárók által írt jellemzések, valamint külön figyelmet érdemel a tudományos tevékenységet is kifejtő generálisok szakirodalmi bibliográfiái az egyes életrajzok végén.

Dr. Balla Tibor ezredes új könyve megvásárolható a Ludovika Egyetemi Kiadó webshopjában,¹⁰ valamint elérhető a Nemzeti Közszerológiai Egyetem repozitóriumában, a Közszerológiai Tudásportálon is.¹¹ A kötet elolvasását minden, a Monarchia időszakának története iránt érdeklődő olvasó és hadtörténész szakember számára bátran ajánlom.

Mészáros Zoltán

10 <https://webshop.ludovika.hu/termek/konyvek/hadtudomany/tabornoki-portrek-a-dualizmus-idoszakabol/>

11 <http://hdl.handle.net/20.500.12944/2639211>

A Hadtudomány folyóirat publikációs szabályzata

Tisztelt Szerzőink!

Tájékoztatjuk Önöket arról, hogy a Hadtudomány című folyóirat csak más kiadványban még nem publikált, első közlésnek számító tanulmányt jelentet meg, amelyről a szerzőnek nyilatkoznia kell.

A folyóiratban történő publikálás alapvető szabályai

- a) A Hadtudomány megjelenő tanulmányokat *kizárólag lektorálás után* közöljük (két pozitív lektori vélemény).
- b) A főszerkesztő és/vagy szerkesztő által felkért két független lektor bírálatát a Szerző(k)nek el kell fogadnia, és javaslataikat a közlésre benyújtott tanulmányban végre kell hajtania.
- c) A Szerkesztőbizottság a lektori véleményeket megelőzően plágiumvizsgáló programmal ellenőrzi a tanulmányok eredetiségét.

A benyújtandó szöveg formai követelményei

- a) A tanulmány szövegét 12 pontos Times New Roman betűtípussal, többszörös (1,2-es) sortávolsággal, 0,8 cm-es bekezdéssel kérjük formázni. A lábjegyzeteket 10 pontos Times New Roman betűtípussal, bekezdés nélkül, szimpla sortávolsággal kérjük megadni.
- b) A tanulmányok kéziratát és a kitöltött, aláírt Szerzői nyilatkozatot elektronikus levél mellékleteiként, Word- vagy RTF-formátumban szerkesztőségünk e-mail címére (hadtudomany@gmail.com) vagy a folyóirat OJS beküldő oldalán (<https://ojs.mtak.hu/index.php/hadtudomany/submissions>) szíveskedjenek eljuttatni.
- c) A tanulmány részét képezi a szerző(k) neve, munkahelye, beosztása, elérhetősége (cím, telefon), ORCID-azonosítója, a cikk címe, továbbá tartalmi kivonata, a kulcsszavak, valamint a felhasznált irodalom jegyzéke. Ezek bármelyikének hiányában a kéziratot a Szerkesztőségnek nincs módja elfogadni.
- d) Kérjük, hogy a címet, a tartalmi kivonatot és a kulcsszavakat magyar és angol nyelven is adják meg!
- e) A tanulmány teljes terjedelme ne haladja meg a 40 ezer karaktert.
- f) A bibliográfiai hivatkozások kötelező formája a Chicago (szerző/dátum) stílus (lásd: https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-2.html).

Az illusztrációk formai követelményei

- a) Amennyiben a tanulmányban ábrák (fotók, térképrészek, grafikonok stb.) szerepelnek, a szövegben fel kell tüntetni minden illusztráció forrását (interneten való elérhetőségét, letöltésének időpontját stb.). Amennyiben azok a szerző saját alkotásai, akkor azt is szükséges jelölni.
- b) A nyomtatott számba szánt tanulmányok illusztrációi kizárólag fekete-fehér színűek lehetnek.

HUNGARIAN MILITARY SCIENCE

Periodical of the Hungarian Association of Military Science, and of
the Committee on the Military Science of the Hungarian Academy of Sciences

Contents

SECURITY STUDIES

Klára Siposné Kecskeméthy

NATO summit in Washington: celebratory meeting, everyday tasks 3

Dóra Molnár, Patrik Szalkai

The Presence and Interests of the BRICS Countries in the Arctic

1: Brazil and Russia 17

Anna Molnár

European Union Diplomacy on Artificial Intelligence 35

MILITARY ART

Miklós Mihály Nagy

Géza Perjés' Oeuvre in the Field of Military Science 50

MILITARY HISTORY

Tibor Balla

Natural Phenomena and Disasters Affecting the Activities

of the Austro-Hungarian Armed Forces in the High-mountain Region of the

First World War 71

NATIONAL DEFENCE

Sándor Fórizs

Fatalities Related to the Use of Weapons and Extradition

Proceedings Connected to the Border Guard between 1957 and 1962 86

MILITARY TECHNICAL SCIENCES

Bence Hajós

Safety and dynamic factors for determining

the military load capacity of road bridges 101

FORUM

Zoltán Szenes, Sándor P. Szabó

11th Xiangshan Forum Beijing, 12-14 September 2024 114

ASSOCIATION NEWS

Anniversaries: The Balkans in Focus

(*Vilmos Nosza*) 119

National Security, Drones and Artificial Intelligence.

Scientific conference at the Faculty of Military Science and Officer Training

of the National University of Public Service, 29 October 2024.

(*András Mező*) 122

REVIEW

Tibor Balla: Portraits of Generals from the Age of Dualism

Commanders of the Austro-Hungarian Armed Forces,

Graduated from Ludovika Academy, 1872-1918

(*Zoltán Mészáros*) 125

